

"ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ"

ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ,

ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ,

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

**Διπλωματική Εργασία
«Αναλύστε την Ουκρανική κρίση (2014-σήμερα)»**

του

ΗΛΙΑ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ηλίας Πανόπουλος

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στο σύνολο των καθηγητών του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, για τις πολύτιμες γνώσεις που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, συμβάλλοντας και βοηθώντας με να ανακαλύψω νέες πτυχές, διευρύνοντας την αντίληψή μου, σε ότι αφορά τα τεκταινόμενα που διαδραματίζονται στο διεθνές επίπεδο.

Ιδιαίτερος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής εργασίας μου, κ. Γεώργιο Χρηστίδη, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγησή του, στοιχεία που συνέβαλλαν καταλυτικά στην οργάνωση της σκέψης μου και την ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος.

Ευχαριστώ τους γονείς μου, Ιωάννη και Ελένη γιατί ότι έχω γίνει το οφείλω σε αυτούς και τη σύζυγό μου Μαρία και τον υιό μου Ιωάννη, οι οποίοι παρόλο που με στερήθηκαν αρκετές ώρες καθόλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος με στήριξαν αγόγγυστα, βοηθώντας με να περατώσω τις σπουδές.

ΣΥΝΟΨΗ

Μετά την κατάρρευση της Ένωσης Σοβιετικών και Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), δημιουργήθηκαν δεκαπέντε νέα ανεξάρτητα κράτη, ένα εκ των οποίων, η Ουκρανία, διακήρυξε με επίσημο τρόπο την ανεξαρτησία της τον Αύγουστο του 1991. Το νεοσύστατο Κράτος, προσπάθησε να βρει τη θέση του στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε, αναζητώντας τον προσανατολισμό του. Πιο συγκεκριμένα αναζητούσε νέες συμμαχίες προκειμένου να καταστήσει εφικτή την οικονομική του επιβίωση, διαδικασία όμως, η οποία δυσχεραινόταν από τις διαφοροποιήσεις σε πολιτικό, εθνικό, οικονομικό, γλωσσικό και κοινωνικό επίπεδο, οι οποίες ήταν απότοκα την πρότερης ιστορικής του διαδρομής.

Η στάση της Δύσης απέναντι στα νεοσύστατα κράτη της πρώην ΕΣΣΔ, αρχικά ήταν επιφυλακτική και αντιμετώπιστηκαν με καχυποψία, ειδικότερα δε εκείνα τα οποία είχαν στην κατοχή τους πυρηνικά όπλα. Η Ουκρανία, είναι ένα ουδέτερο Κράτος (Buffer State) που χρησιμεύει ως δικλείδα ασφαλείας μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Η στρατηγικής της θέση, οδήγησε του Δυτικούς να την αξιολογήσουν ως μίας χώρας εξόχως σημαντική για την ασφάλεια και τη σταθερότητα στην Κεντροανατολική Ευρώπη, προσελκύνοντας το ενδιαφέρον όχι μόνο της Ρωσίας αλλά και των υπολοίπων της Δύσης προκειμένου να την εντάξουν στη δική τους σφαίρα επιρροής. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο ανωτέρω πόλων για το ποιος θα καταφέρει τελικά να εντάξει την Ουκρανία στην δική του σφαίρα επιρροής, σε συνδυασμό με την απουσία σαφούς πολιτικού προσανατολισμού της χώρας (επαμφοτερίζουσα στάση μεταξύ Δύσης και Ρωσίας), αναπόφευκτα θα οδηγούσε κάποια στιγμή στη σύγκρουση.

Τι ήταν αυτό όμως που αποτέλεσε τον πυροκροτητή που πυροδότησε την σύγκρουση; Το 2013-14, μια αντιρωσική επανάσταση επικράτησε στην ουκρανική πρωτεύουσα, ανατρέποντας τον φιλωρώσο πρόεδρο Βίκτορ Γιανούκοβιτς, ο οποίος ήταν γνωστός τόσο για τις αντιδυτικές όσο και για τις αντιευρωπαϊκές θέσεις του. Το σημείο καμπίς της κλιμάκωσης της έντασης ήταν όταν ο Γιανούκοβιτς ενώ αρχικά υποστήριξε, ακολούθως ακύρωσε συμφωνία οικονομικής σύνδεσης μεταξύ Ουκρανίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), επιμένοντας αντ' αυτού σε οικονομική συμφωνία με την Ευρασιατική Ένωση, γεγονός που πυροδότησε κλιμακωτές αντιδράσεις μεγάλης μερίδας Ουκρανών πολιτών οι οποίοι προέβησαν σε διαδηλώσεις υπέρ της ΕΕ. Οι διαμαρτυρίες οδήγησαν σε ένοπλο αγώνα και επανάσταση. Η απάντηση του Πούτιν

ήταν να εισαγάγει κρυφά μασκοφόρους και οπλισμένους «μικρούς πράσινους άνδρες» (Ρώσους στρατιώτες χωρίς διακριτικά), στη στρατηγική χερσόνησο της Κριμαίας της Ουκρανίας, προβαίνοντας σε μια αναίμακτη κατάληψη. Με την πλειοψηφία του πληθυσμού της Κριμαίας να είναι Ρώσοι, η Μόσχα προχώρησε στη προσάρτηση της Κριμαίας, η οποία αποτελεί και τη βάση του ρωσικού στόλου στην Μαύρη Θάλασσα. Ακολούθως, ο Ρώσος Πρόεδρος προσπάθησε να αποσταθεροποιήσει περιοχές της ανατολικής Ουκρανία, χρησιμοποιώντας για αυτό Ρώσους αυτονομιστές και μισθοφόρους, καθώς και τον τακτικό στρατό.

Παρόλο που γίνονται διαρκώς διπλωματικές προσπάθειες, όπως οι συμφωνίες που επιτεύχθηκαν στο Μινσκ, στο πλαίσιο της πολιτικής επίλυσης της σύγκρουσης, η κρίση συνεχίζεται ακόμη, με μαζικές στρατιωτικές συγκεντρώσεις και στρατιωτικές ασκήσεις εκατέρωθεν, δημιουργώντας ένα ψυχροπολεμικό κλίμα, ενώ καθίσταται αβέβαιο αν θα επιλυθεί στο μέλλον. Η Ουκρανία είναι θύμα της γεωγραφίας της. Μοιράζεται σύνορα 1.200 μιλίων με τη Ρωσία, γεγονός που καθιστά δύσκολη την άμυνά της σε όλο το μήκος αυτών. Ό,τι κι αν ελπίζει, το Κίεβο δεν μπορεί να ξεφύγει πλήρως από τη ρωσική γεωπολιτική εμβέλεια.

Το παράδειγμα της Ουκρανίας θα μπορούσε να χρησιμεύσει προκειμένου να κατανοηθεί η δυσκολία ανεξαρτητοποίησης χωρών πρώην μελών της ΕΣΣΔ και πιο συγκεκριμένα από τη ρωσική σφαίρα επιρροής, καταδεικνύοντας τον σημαντικό ρόλο της Ρωσίας στην παγκόσμια σκηνή. Όπως σημείωσε ο Mike Sweeney, υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ Ρωσίας και Δύσης σχετικά με την Ουκρανία. Για την Βορειο-Ατλαντική Συμμαχία, η Ουκρανία αποτελεί "μια πολιτική επιλογή των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ για τη Ρωσία, φαίνεται σαν μια υπαρξιακή απειλή" στην οποία η Μόσχα δεν θα υποχωρήσει εύκολα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΣΚΟΠΟΣ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ (1991-2014)	4
1.1 Η δύσκολη πορεία διαφυγής από τη σοβιετική τροχιά	4
1.2 Σημαντικότερα ζητήματα της περιόδου 1991-2013 στην Ουκρανία.....	7
1.3 Πολιτικά και Κοινωνικο-Οικονομικά Ζητήματα.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2014	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	24
3.1 Ιστορικό υπόβαθρο	24
3.2 Η Ορθόδοξη Ουκρανική Εκκλησία και η αναγνώριση της αυτοκεφαλίας της από το Οικουμενικό Πατριαρχείο	26
3.3 Η Στάση της Καθολικής Εκκλησίας	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ	34
4.1 Η Ουκρανία μεταξύ Ανατολής και Δύσης.....	34
4.2 Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΕΑΕU)	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΚΛΙΜΑΚΩΣΗΣ.....	43
5.1 Αναζητώντας τα αίτια	43
5.2 Οι κόκκινες γραμμές της Ρωσίας	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗ ΟΥΚΡΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	52

6.1	Ευρωπαϊκή Ένωση	52
6.2	ΗΠΑ / ΝΑΤΟ	55
6.3	Ρωσία.....	60
6.4	Η Τουρκία Στην Ουκρανική Κρίση	68
6.4.1	Σχέσεις Τουρκίας – Ρωσίας στον Απώλετο της Ουκρανικής Κρίσης.....	68
6.4.2	Σχέσεις Τουρκίας – Ουκρανίας.....	69
6.4.3	Ο Αντίκτυπος της Πρόσφατης Κρίσης στην Ανατολική Ουκρανία στις Διπλωματικές Σχέσεις Άγκυρας - Μόσχας	70
6.5	Κίνα.....	72
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	76
	ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	80
	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	81

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 αποτέλεσε σημείο καμπής στην παγκόσμια ιστορία. Μπορεί να έπεσε η αυλαία της σοβιετικής αυτοκρατορίας, αλλά αυτό δεν άλλαξε την επιθυμία των Ρώσων ηγετών να διατηρήσουν μια ισχυρή σφαίρα επιρροής στα νέα ανεξάρτητα έθνη στην περιφέρειά της χώρας, τα οποία χαρακτηρίζονταν από εθνικό πατριωτισμό και μία ενδογενή αναζήτηση της εθνικής τους ταυτότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ουκρανία. Η Ρωσία προσπαθούσε να αποκαταστήσει τον ηγεμονικό της έλεγχο σε μια ολοένα πιο διεκδικητική και εθνικά συνειδητοποιημένη Ουκρανία, με αποκορύφωμα την κατάληψη στα τέλη Φεβρουαρίου 2014 της Κριμαίας και τη διεξαγωγή υβριδικού πολέμου στο Donbas (στις ανατολικές περιφέρειες της Ουκρανίας, Donetsk και Lugansk).

Η Κριμαία ήταν μέρος της Ρωσίας από το 1783 - όταν η Τσαρική Αυτοκρατορία την προσάρτησε μια δεκαετία αφότου νίκησε τις Οθωμανικές δυνάμεις στη μάχη της Kozludzha - μέχρι το 1954, όταν η σοβιετική κυβέρνηση μεταβίβασε την Κριμαία από τη Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδία Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (RSFSR) στην Ουκρανική Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία (UkrSSR) (Kramer, 2014; Kuzio&D'Anieri, 2018; Luukkanen, 2021). Η μεταβίβαση ανακοινώθηκε στον σοβιετικό τύπο στα τέλη του Φεβρουαρίου του 1954, οκτώ ημέρες αφότου το Προεδρείο του Ανώτατου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ ενέκρινε ψήφισμα που εξουσιοδοτούσε την κίνηση αυτή. Υπήρξαν δύο επίσημες αιτιολογίες αυτής της κίνησης (Kramer, 2014). Αρχικά η εκχώρηση της Κριμαίας ήταν μια ευγενής πράξη εκ μέρους του ρωσικού λαού προς ανάμνηση της 300^{ης} επετείου της επανένωσης της Ουκρανίας με τη Ρωσία (αναφορά στη Συνθήκη του Pereyaslan που υπογράφηκε το 1654), προκειμένου να φανεί η απεριόριστη εμπιστοσύνη και αγάπη που νιώθει ο ρωσικός λαός προς τον ουκρανικό λαό. Επιπρόσθετα η εκχώρηση αυτή ήταν απότοκο τόσο της εδαφικής εγγύτητας της Κριμαίας με την Ουκρανία, όσο και των κοινών σημείων των οικονομιών τους και των στενών γεωργικών και πολιτιστικών δεσμών μεταξύ της περιφέρειας της Κριμαίας και της Ουκρανικής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Ωστόσο, υποστηρίζεται από τον Kramer (2014) ότι δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ της Συνθήκης του Pereyaslan και της χερσονήσου της Κριμαίας, ενώ και η ιδέα ότι η

μεταφορά δικαιολογήθηκε αποκλειστικά από τις πολιτιστικές και οικονομικές συγγένειες της Κριμαίας με την Ουκρανία είναι επίσης υπερβολική.

Η Κριμαία ήταν αρχικά μια «αυτόνομη δημοκρατία» (avtonomnaya respublika) στη Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία, αλλά το καθεστώς της άλλαξε σε αυτό της «επαρχίας» το 1945, φαινομενικά επειδή η αναγκαστική απομάκρυνση των Τατάρων¹ της Κριμαίας είχε εξαλείψει την ανάγκη για αυτονομία. Μετά τη μεταβίβαση της περιφέρειας της Κριμαίας στην Ουκρανική Σοβιετική Ένωση το 1954, διατήρησε το καθεστώς της περιφέρειας στη Σοβιετική Ουκρανία για 37 χρόνια. Στις αρχές του 1991, μετά τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στην Σοβιετική Ουκρανία και κατόπιν ψηφίσματος που εγκρίθηκε ένα μήνα αργότερα από το κοινοβούλιο της, το καθεστώς της Κριμαίας αναβαθμίστηκε σε αυτό της «αυτόνομης δημοκρατίας». Η Κριμαία διατήρησε αυτό το καθεστώς εντός της Ουκρανίας μετά τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης. Στη Ρωσική Ομοσπονδία, ωστόσο, η κατηγορία της «αυτόνομης δημοκρατίας» δεν υπάρχει. Στη συνθήκη προσάρτησης που υπογράφηκε από τις κυβερνήσεις της Ρωσίας και της Κριμαίας στις 18 Μαρτίου 2014, το καθεστώς της χερσονήσου άλλαξε σε «δημοκρατία» (Respublika Krym) (Kramer, 2014).

Το 2014 οι φιλορωσικές δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των αποκαλούμενων «μικρών πρασίνων» - Ρώσων στρατιωτών με ρωσικές στολές, αλλά χωρίς διακριτικά στοιχεία - κατέλαβαν τον έλεγχο της ουκρανικής χερσονήσου της Κριμαίας. Αμέσως μετά, οι αρχές διενήργησαν ένα αμφισβητούμενο δημοψήφισμα στο οποίο οι ψηφοφόροι της Κριμαίας επέλεξαν να αποσχιστούν και να ενταχθούν στη Ρωσία (Council on Foreign Relations, 2019). Πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία διεξήγαγε δημοψήφισμα στην Κριμαία στις 16 Μαρτίου 2014 και ισχυρίστηκε ότι, με συμμετοχή ψηφοφόρων που άγγιξε το 83%, το 96,77% εξ' αυτών ψήφισε υπέρ της ενσωμάτωσης της υπόψη περιοχής στη Ρωσική Ομοσπονδία. Βεβαίως δεν δόθηκε στους ψηφοφόρους η επιλογή να παραμείνουν μια αυτόνομη περιφέρεια εντός της Ουκρανίας σύμφωνα με την μέχρι τότε υφιστάμενη συνταγματική δομή (Tefft, 2021). Οι Βρυξέλλες

¹ Τάταροι: Αποτελούν ομάδα τουρανικών λαών, μογγολικής - τουρκικής προέλευσης οι οποίοι εγκαταστάθηκαν περίξ του Βόλγα και των Ν. Ουραλίων κατά τα ύστερα μεσαιωνικά χρόνια. Γλώσσα τους η ταταρική, η οποία ανήκει στην οικογένεια των τουρκικών γλωσσών. Η πλειονότητα αυτών είναι μουσουλμάνοι σουνίτες.

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%AC%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%BF%CE%B9>
(Ημερ. Πρόσβασης: 05 Δεκ 2021)

χαρακτήρισαν το δημοψήφισμα παράνομο, ενώ η Ουάσιγκτον ανέφερε ότι δεν θα γίνει ποτέ αποδεκτό. Η Ρωσία προσάρτησε την Κριμαία στις 21 Μαρτίου 2014, αν και η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ αποφάνθηκε κατά της αναγνώρισης του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος και η Μόσχα αποβάλλεται από την Ομάδα των G8 (Council on Foreign Relations, 2019).

Η παρούσα εργασία αποτελείται συνολικά από επτά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει την ιστορία της Ουκρανίας από τη διάλυση της ΕΣΣΔ το 1991 έως και το 2013 και τα σημαντικότερα γεγονότα που τη διαμόρφωσαν. Το χρονικό της κρίσης εξετάζεται στο δεύτερο κεφάλαιο, ενώ ο ρόλος της Εκκλησίας στο τρίτο. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν τον στρατηγικό προσανατολισμό της χώρας, δηλαδή μεταξύ Ανατολής (Ρωσίας) και Δύσης (Ευρωπαϊκή Ένωση και ΝΑΤΟ). Στο πέμπτο κεφάλαιο προσδιορίζονται τα αίτια της κρίσης, ενώ στο έκτο κεφάλαιο εξετάζονται οι σημαντικοί εξωτερικοί δρώντες και η επιρροή τους στην ουκρανική κρίση. Το έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο συνοψίζει τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί το ζήτημα της ουκρανικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα απώτεροι στόχοι αυτής της εργασίας είναι οι εξής: α) να παρουσιαστεί η πορεία της Ουκρανίας έως το 2013, β) να προσδιοριστούν τα αίτια της ουκρανικής κρίσης, γ) να διερευνηθεί ο ρόλος εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων σε αυτήν την κρίση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ (1991-2014)

1.1 Η δύσκολη πορεία διαφυγής από τη σοβιετική τροχιά

Στην Ουκρανία, από τα τέλη Αυγούστου έως τον Δεκέμβριο του 1991, το Κομμουνιστικό Κόμμα της χώρας διαλύθηκε, η περιουσία του εθνικοποιήθηκε και η Επιτροπή για την κρατική Ασφάλεια (γνωστή ως KGB) απαγορεύτηκε, ενώ εγκαθιδρύθηκε κομματικός και ιδεολογικός πλουραλισμός και όλα τα άτομα που ζούσαν στο έδαφος της ουκρανικής σοσιαλιστικής δημοκρατίας έλαβαν υπηκοότητα στο αναδύμενο ανεξάρτητο κράτος. Σε αντίθεση με πολλές από τις άλλες σοσιαλιστικές δημοκρατίες, αυτά τα βήματα απέτρεψαν το ξέσπασμα εμφύλιων συγκρούσεων. Οι εθνικοκομμουνιστές² και οι εθνικοδημοκράτες³ της Ουκρανίας είχαν συναινέσει για την ίδρυση ενός νέου κράτους και καμία πολιτική δύναμη δεν μπόρεσε να διαδικασίσει αμφισβήτησης. Η απόφαση των ελίτ υποστηρίχθηκε με δημοψήφισμα την 1η Δεκεμβρίου 1991⁴ (Minakov, 2021).

Πιο αναλυτικά, στις 24 Αυγούστου 1991, το ουκρανικό κοινοβούλιο, η Ράντα (Verkhovna Rada), με επικεφαλής τον Leonid Kravchuk⁵, ψήφισε υπέρ της κήρυξης της ανεξαρτησίας από τη Σοβιετική Ένωση. Την 1η Δεκεμβρίου πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα και το 92% του λαού της Ουκρανίας ψήφισε υπέρ της έγκρισης της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας της Ράντα, με συμμετοχή που έφτασε το 84%. Το 80% των κατοίκων της περιοχής του Donbas και το 54% αυτών της Κριμαίας αντίστοιχα, ψήφισαν υπέρ της ανεξαρτησίας (Tefft, 2021). Έτσι, στην ψηφοφορία για την ανεξαρτησία της Ουκρανίας από τη Σοβιετική Ένωση το 1991, η πλειοψηφία των πολιτών σε όλες τις περιοχές της χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της Κριμαίας, ψήφισε υπέρ της ανεξαρτησίας.

² Ο εθνικοκομμουνισμός είναι κίνημα εντός του κομμουνισμού, το οποίο συνδυάζει τα εθνικά συμφέροντα με τις Μαρξιστικές-Λενινιστικές απόψεις. Στην Ουκρανία συνδέεται με το κόμμα των Borotbists (Боротьбистів) ή αλλιώς το Ουκρανικό Κόμμα των Σοσιαλιστών Επαναστατών του 1918-1919, το οποίο το 1920 μετατράπηκε στο ουκρανικό Κομμουνιστικό Κόμμα και το οποίο αμφισβητούσε τη ρωσική κυριαρχία επί της Ουκρανίας.

³ Αναφέρεται στο κίνημα Rukh και συνολικά στα Ουκρανικά Δημοκρατικά Κόμματα που επιθυμούσαν την εδραίωση της δημοκρατίας σε μία ανεξάρτητη Ουκρανία.

⁴<https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/120191UkraineReferendum.pdf>

⁵ Leonid Kravchuk (Λεονίδ Μακαροβιτς Κραβτςυκ, γεννηθείς στις 10 Ιαν 1934) Είναι Ουκρανός πολιτικός και ήταν ο πρώτος μετασοβιετικός πρόεδρος της χώρας, από τον Δεκέμβριο του 1991 έως τον Ιούλιο του 1994.

Την επόμενη μέρα, ο πρόεδρος της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας Boris Yeltsin αναγνώρισε την Ουκρανία ως ανεξάρτητο κράτος. Στο πλαίσιο αυτό, ο Πρόεδρος Mikhail Gorbachev απέστειλε τηλεγράφημα συγχαρητηρίων στον Kravchuk, εκφράζοντας την ελπίδα του για στενή συνεργασία Ρωσίας-Ουκρανίας και για τον σχηματισμό μιας ένωσης κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών. Στις 7-8 Δεκεμβρίου 1991, ο Kravchuk συναντήθηκε με τον Ρώσο Πρόεδρο Yeltsin και τον Πρόεδρο του Ανώτατου Σοβιέτ της Λευκορωσίας Stanislav Shushkevich στη Belavezhskaya Puscha στη Λευκορωσία, όπου εκεί ανακοίνωσε το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης ως «υποκείμενο διεθνούς δικαίου». Σε αντικατάσταση αυτού δημιούργησαν την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών. Έτσι στις 25 Δεκεμβρίου του 1991, η Σοβιετική Ένωση έπαψε να υπάρχει και κάθε μία από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες έγινε πραγματικά ανεξάρτητη (Tefft, 2021).

Ο μετασοβιετικός εκδημοκρατισμός συνεπαγόταν την εγκαθίδρυση ενός κυρίαρχου και ανεξάρτητου έθνους-κράτους με κυρίαρχα χαρακτηριστικά τα εξής: ιδεολογικός πλουραλισμός, ελευθερία του συνεταιρίζεσθε και του τύπου, πολυκομματικό σύστημα, διεξαγωγή ελεύθερων και δίκαιων εκλογών και ύπαρξη μιας ισχυρής κοινωνίας των πολιτών. Αυτή η κυριαρχία, ωστόσο, έχει απειληθεί με την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας, τη συνεχή ύπαρξη μη ελεγχόμενων από την ουκρανική κυβέρνηση εδαφών στο ανατολικό Donbas και τη συνεχιζόμενη στρατιωτική κλιμάκωση στην ευρύτερη ανωτέρω περιοχή. Παρόλο που η Ουκρανία είναι ένα από τα πιο ελεύθερα πολιτικά καθεστώτα μεταξύ των μετασοβιετικών κρατών, ωστόσο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια πλήρης δημοκρατία σύμφωνα με τις εκθέσεις του Freedom House ούτε σύμφωνα με τα δεδομένα του Varieties of Democracy. Αντίθετα, η πολιτική της Ουκρανίας κυμαίνεται μεταξύ περισσότερο και λιγότερο ελεύθερων, υβριδικών πολιτικών τάξεων, με τις καλύτερες περιόδους για τη φιλελεύθερη δημοκρατία το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990 και από το 2005 έως 2009. Αυτή η άνιση πολιτική εξέλιξη οδήγησε στην Πορτοκαλί Επανάσταση το 2004 και στο Euromaidan⁶ το 2013 (Minakov, 2021), όπως θα αναπτυχθούν παρακάτω.

⁶**Euromaidan** Αποτελέσε ένα κύμα διαδηλώσεων έντονης λαϊκής δυσαρέσκειας στην Ουκρανία, το οποίο ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της νύχτας της 21 Νοε 2013, με κύριο αίτημα την έναρξη διαπραγματεύσεων ένταξης της χώρας στην ΕΕ. Η λέξη 'Euro' δηλώνει τη συμπαράσταση άλλων χωρών στα γεγονότα που συνέβησαν στην ουκρανική πλατεία Maidan.

Σύμφωνα με τον Kuzio (2012, σελ. 413-414), η Ουκρανία ήταν ένα κράτος αδύναμο, στηριζόμενο σε μια ισχυρή εκτελεστική εξουσία με αδύναμους θεσμούς απότοκο των συχνών συνταγματικών αλλαγών, της έλλειψης σταθερών πολιτικών κομμάτων και της ύπαρξης ενός σχετικά ισχυρού δικαστικού σώματος, το οποίο όμως συνεχώς έβαινε αποδυναμωμένο. Τα σοβιετικά κατάλοιπα συνέβαλαν στη διατήρηση μίας άτυπης πολιτικής μεταξύ των ελίτ, ενός κυρίαρχου συστήματος πατρωνίας και την αύξηση της διαφθοράς, στοιχεία που υπονόμευαν το κράτος. Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με την αδύναμη αίσθηση της εθνικής ταυτότητας, εμπόδισαν τη διαμόρφωση ισχυρών θεσμικών δομών. Ως αποτέλεσμα της αδύναμης θεσμικής ανάπτυξης και της ακόρεστης επιθυμίας των ολιγαρχών να εδραιωθούν, η Ουκρανία υιοθέτησε ένα ισχυρό προεδρικό σύστημα. Οι διαδοχικοί πρόεδροι, ξεκινώντας από τον Kuchma το 1994, ενίσχυσαν ένα σύστημα «δυσλειτουργικής ισορροπίας» μεταξύ της προεδρίας και των ισχυρών ολιγαρχών.

Συνολικά, από το 1991 και έπειτα, δηλαδή από την αρχή δημιουργίας του ανεξάρτητου κράτους της Ουκρανίας, η χώρα βρισκόταν μεταξύ δύο προσανατολισμών. Ο πρώτος οδηγούσε την Ουκρανία προς τη Ρωσία, ενώ ο δεύτερος προς την ευρωπαϊκή κοινότητα, παρά το γεγονός ότι η Ευρώπη υιοθέτησε μία δύσπιστη προσέγγιση έναντι αυτής. Πλέον, η Ουκρανία βρίσκεται πολύ μακριά από το ρωσικό αφήγημα, το οποίο έχει αντικατασταθεί από μια ολοένα και πιο σίγουρη αίσθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας (Kuzio, 2021). Ένας από τους βασικούς κινητήριους παράγοντες πίσω από τη στροφή της μετασοβιετικής Ουκρανίας προς τον δυτικό κόσμο ήταν η συνεχής αποτυχία της Ρωσίας, από το 1991 και έπειτα, να συνεργαστεί εποικοδομητικά με την ουκρανική ηγεσία. Ο ρωσικός εκφοβισμός, η αλαζονεία και ο σωβινισμός έχουν εμποδίσει τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης ουκρανικής εθνικής ταυτότητας, όπως πρόκειται να αναλυθεί παρακάτω μέσα από την εξέταση των ενεργειών της Ρωσίας. Κατά το πρώτο μισό των τριών δεκαετιών ανεξαρτησίας της Ουκρανίας, η χώρα οδηγήθηκε από έναν ασταθή συνασπισμό πρώην κομμουνιστών και εθνικοδημοκρατών. Κατά τη διάρκεια της θητείας των προέδρων Leonid Kravchuk και Leonid Kuchma (1991-2004) σημειώθηκε σταδιακή πρόοδος προς μια πιο ανεξάρτητη ουκρανική ταυτότητα στον κρατικό τομέα μέσω επίσημων εφημερίδων, σχολείων και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ωστόσο, η ρωσική επιρροή παρέμεινε κυρίαρχη στα μέσα ενημέρωσης και στη λαϊκή κουλτούρα, γεγονός που συχνά οδηγούσε συχνά σε ασάφεια των συνόρων μεταξύ των δύο χωρών (Kuzio, 2021).

Επομένως, παρατηρείται πως η Ουκρανία βρέθηκε αντιμέτωπη με μία δύσκολη μετάβαση, που οφειλόταν από τη μία στη βαθιά ριζωμένη σοβιετική κουλτούρα, καθώς αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της ΕΣΣΔ για δεκαετίες και από την άλλη στην επιθυμία για ανεξαρτησία. Στο πλαίσιο αυτό, η ιστορία της Ουκρανίας κατά την περίοδο 1991-2013 σηματοδεύτηκε από ορισμένα σημαντικά γεγονότα που διαμόρφωσαν το πολιτικό και κοινωνικό τοπίο της χώρας, καθώς και τον στρατηγικό της προσανατολισμό σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής.

1.2 Σημαντικότερα ζητήματα της περιόδου 1991-2013 στην Ουκρανία

Ζητήματα που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την περίοδο 1991-2013 στη διαμόρφωση της νεότερης ιστορίας της Ουκρανίας αφορούν (Kuzio&D'Anieri, 2018; Council on Foreign Relations, 2019):

α. Τη συμφωνία του 1991, σύμφωνα με την οποία επήλθε επισήμως η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η ίδρυση της Κοινοπολιτείας των Ανεξάρτητων Κρατών (CIS): Όταν το κοινοβούλιο της Ουκρανίας κήρυξε την ανεξαρτησία στις 24 Αυγούστου 1991, προγραμμάτισε δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία για την 1η Δεκεμβρίου, το οποίο θα συνοδευόταν από εκλογές για την ανάδειξη προέδρου. Την 1η Δεκεμβρίου 1991, οι πολίτες της Ουκρανίας ψήφισαν αποφασιστικά υπέρ της ανεξαρτησίας και εξέλεξαν ως Πρόεδρο τον Kravchuk, (ο οποίος ήταν ένας πολιτικός με μετριοπαθή χαρακτηριστικά έναντι του εθνικιστή αντιπάλου του, Vyacheslav Chornovil). Τα αποτελέσματα αφενός του δημοψηφίσματος και αφετέρου των προεδρικών εκλογών όπλισαν τον Kravchuk με μια ισχυρή διαπραγματευτική θέση στη συνάντηση που ακολούθησε στις 7 και 8 Δεκεμβρίου του 1991, με τον Ρώσο ομόλογό του Yeltsin και τον Λευκορώσο ηγέτη Stanislav Shushkevych, προκειμένου να περιέλθουν σε συμφωνία επί της νέας επίσημης σχέσης μεταξύ των τριών κρατών.

β. Τη μακροχρόνια διαμάχη για τον στόλο της Μαύρης Θάλασσας και της ναυτικής βάσης στη Σεβαστούπολη, στην Κριμαία: Η ουκρανική κυριαρχία στην Κριμαία αμφισβητήθηκε σχεδόν από την αρχή της μετασοβιετικής εποχής, με αποτέλεσμα να αποτελεί μήλον της έριδος ο στόλος της Μαύρης Θάλασσας, τον οποίον διεκδικούσαν από κοινού Ουκρανία και Ρωσία. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1992, έχοντας μόλις υπογράψει τη συμφωνία που διέλυσε τη Σοβιετική Ένωση, ο Πρόεδρος Γέλτσιν δήλωσε: «Ο στόλος της Μαύρης Θάλασσας ήταν, είναι και θα είναι της Ρωσίας». Το

βαθύτερο ζήτημα φυσικά δεν ήταν ο στόλος, αλλά η ίδια περιοχή της Κριμαίας, όπου είχε τη βάση του. Οι διεκδικήσεις της Ρωσίας επί της ανωτέρω περιοχής βασίστηκαν τόσο στον ιστορικό παράγοντα (η επικράτεια ήταν τυπικά μέρος της Ουκρανίας από το 1954), όσο και στην εθνικότητα, τη γλώσσα, αλλά βεβαίως και στη στρατηγική στρατιωτική σημασία της. Οι ρωσικές απαιτήσεις σχετικά με την Κριμαία παρέμειναν σε όλη τη μετασοβιετική εποχή. Έτσι, σύμφωνα με τη θέση του Γέλτσιν, το Ρωσικό Κογκρέσο των Λαϊκών Βουλευτών ενέκρινε ψήφισμα τον Ιανουάριο του 1992 αμφισβητώντας τη συμφωνία μεταβίβασης της υπόψη περιοχής του 1954 στην Ουκρανία. Ακολούθως λίγους μήνες αργότερα και συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 1992, οι δύο πλευρές συμφώνησαν να χωρίσουν τα περιουσιακά στοιχεία του στόλου, αλλά οι λεπτομέρειες της διάσπασης και των δικαιωμάτων επί της ναυτικής βάσης αποτέλεσαν τροχοπέδη στην ολοκλήρωση της συμφωνίας. Τον Σεπτέμβριο του 1993, η Ρωσία διέκοψε την παροχή φυσικού αερίου στην Ουκρανία και προσφέρθηκε να την αποκαταστήσει με βάση την ευνοϊκή διαίρεση του στόλου και τα δικαιώματα στη βάση της Σεβαστούπολης. Όλα αυτά τα γεγονότα προηγήθηκαν της σοβαρής συζήτησης για τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ. Το πρόβλημα περιπλέχθηκε ακόμη περισσότερο, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, από τις προσπάθειες της πολιτικής ελίτ της Κριμαίας, οι οποίοι επιθυμούσαν την απόσχιση από το Κίεβο, διεκδικώντας ένα καθεστώς αυτονομίας. Τον Μάιο του 1992, το κοινοβούλιο της Κριμαίας διακήρυξε την κυριαρχία της (που ήδη είχε αναβαθμιστεί το 1990 από περιφέρεια σε αυτόνομη δημοκρατία εντός της Σοβιετικής Ουκρανίας). Ωστόσο, επιτεύχθηκε κάποιου είδους συμβιβασμός με την ουκρανική κυβέρνηση, γεγονός που οδήγησε το κοινοβούλιο της Κριμαίας στην ανάκληση της ανωτέρω δήλωσης κυριαρχίας.

γ. Η τριμερής πυρηνική συμφωνία του 1994 και το συνοδευτικό Μνημόνιο της Βουδαπέστης, μέσω του οποίου η Ρωσία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ παρείχαν εγγυήσεις ασφαλείας για την εδαφική ακεραιότητα και της κυριαρχία της Ουκρανίας, με αντάλλαγμα να παραδώσει τα πυρηνικά όπλα που είχε στη κατοχή της: Η κατοχή του τρίτου μεγαλύτερου πυρηνικού οπλοστασίου στον κόσμο (μετά τη Ρωσία και τις ΗΠΑ) θεωρήθηκε σημαντική απειλή τόσο για τη Ρωσία, όσο και τις ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ δεν ανησυχούσαν μόνο για τη διάδοση των πυρηνικών όπλων και για το ότι η Ουκρανία δεν μπορούσε να χειριστεί υπεύθυνα τα όπλα, αλλά και για ολόκληρο το πλαίσιο ελέγχου των εξοπλισμών μεταξύ των ΗΠΑ και της Ρωσίας. Από το 1991 μέχρι την επίλυση του ζητήματος τον Ιανουάριο του 1994, αυτός ήταν ο κύριος στόχος της

εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ σχετικά με την Ουκρανία. Σε αυτή τη κατεύθυνση, ΗΠΑ και Ρωσία ένωσαν τις δυνάμεις τους, προκειμένου να αναγκάσουν την Ουκρανία να παραδώσει τα όπλα. Σύμφωνα με τις ΗΠΑ και τη Ρωσία, η Διακήρυξη Κυριαρχίας της Ουκρανίας τον Ιούλιο του 1990, σύμφωνα με την οποία καθιστόταν εμφανής η επιθυμία επί της δημιουργίας μιας ανεξάρτητης και μη πυρηνικής κρατικής οντότητας, εκλήφθηκε ως μια δέσμευση για αποπυρηνικοποίηση της χώρας. Μέχρι το 1993, η διεκδίκηση της Ρωσίας στην περιοχή είχε ήδη πείσει πολλούς στην Ουκρανία ότι θα έπρεπε είτε να διατηρήσει τα όπλα είτε τουλάχιστον να επιμείνει σε «δεσμευτικές» εγγυήσεις ασφαλείας με αντάλλαγμα την παράδοσή τους. Με την οικονομία να αποδυναμώνεται συνεχώς, η ουκρανική κυβέρνηση διαπίστωσε ότι το ζήτημα των πυρηνικών όπλων κρατούσε την χώρα απομονωμένη, ενώ τα τελευταία ζητήματα που καθυστερούσαν μια συμφωνία ήταν το ποσό της αποζημίωσης και η φύση των εγγυήσεων ασφαλείας που θα λάμβανε. Το Κίεβο αναζήτησε κάτι παρόμοιο με την εγγύηση του Άρθρου V του NATO, μια δέσμευση δηλαδή από την Βορειο-Ατλαντική συμμαχία ότι μια επίθεση έναντι αυτής, θα θεωρηθεί επίθεση έναντι σε όλα τα μέλη του NATO, δέσμευση όμως που η Ουάσιγκτον δεν ήταν πρόθυμη να αναλάβει. Έτσι η Ουκρανία έπρεπε να συμβιβαστεί με τις διαβεβαιώσεις ασφαλείας από τη Ρωσία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ που υποστήριζαν από κοινού, την εδαφική της ακεραιότητα. Στο πλαίσιο αυτό, οι τρεις ανωτέρω χώρες υπέγραψαν το Μνημόνιο της Βουδαπέστης τον Δεκέμβριο του 1994, σύμφωνα με το οποίο δεσμεύονταν να απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ουκρανίας και ότι κανένα από τα όπλα τους δεν θα να χρησιμοποιηθεί ποτέ κατά της Ουκρανίας εκτός της περίπτωσης της αυτοάμυνας ή με άλλο τρόπο σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών⁷. Πριν από την υπογραφή αυτής της συνθήκης είχε προηγηθεί η προσχώρηση της Ουκρανίας στη συνθήκη αποπυρηνικοποίησης (Nuclear Nonproliferation Treaty - NPT), ως κράτος που δεν διαθέτει πυρηνικά όπλα. Εκτός της επιβεβαίωσης της δέσμευσης της Ουκρανικής κυβέρνησης να μεταφέρει όλες τις στρατηγικές πυρηνικές κεφαλές στη Ρωσία και να προβεί στην αποσυναρμολόγηση των στρατηγικών εκτοξευτών οι οποίοι βρίσκονταν στο έδαφός της, η εν λόγω συνθήκη επιβεβαίωνε επίσης τη ρωσική βούληση να αποζημιώσει την Ουκρανία επί της αξίας του υψηλού εμπλουτισμένου ουρανίου στις

⁷Ωστόσο, η απουσία μηχανισμού για την επιβολή των δεσμεύσεων άφησε το περιθώριο στη Ρωσία να τις παραβιάσει το 2014, χωρίς παρέμβαση από μέρους των ΗΠΑ και της Βρετανίας.

κεφαλές, αλλά και την ετοιμότητα των ΗΠΑ να βοηθήσουν την Ουκρανία στην αποσυναρμολόγηση των εκτοξευτών.

δ. Η προσχώρηση της Ουκρανίας στη Σύμπραξη του NATO για την Ειρήνη το 1994, με τη χώρα να γίνεται το πέμπτο μέλος της εταιρικής σχέσης, στις 8 Φεβρουαρίου 1994. Αξίζει να σημειωθεί πως από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου η Ρωσία είχε αντιταχθεί στην επέκταση του NATO προς την Ανατολική Ευρώπη. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η εμβάθυνση της εταιρικής σχέσης NATO-Ουκρανίας, η οποία υπεγράφει στις 9 Ιουλίου του 1997 και σύμφωνα με την οποία μια επιτροπή μεταξύ της NATOικής συμμαχίας και του Κιέβου θα συνεδρίαζε τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο πάνω σε θέματα που αφορούσαν αυτή τη σχέση.

ε. Η επικύρωση νέου Συντάγματος τον Ιούνιο του 1996: Το ουκρανικό κοινοβούλιο επικύρωσε το νέο σύνταγμα στις 28 Ιουνίου 1996, σύμφωνα με το οποίο, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο επισημάνθηκε ο διαχωρισμός των εξουσιών, με τον Πρόεδρο όμως να ασκεί σημαντική επιρροή, καθώς του δινόταν η δυνατότητα μεταξύ άλλων να παύει τον Πρωθυπουργό και να ακυρώνει τις πράξεις του υπουργικού συμβουλίου. Επιπλέον, το σύνταγμα εγγυόνταν την ελευθερία του λόγου και την ιδιοκτησία επί της ιδιωτικής περιουσίας, ενώ αναγνώριζε την ουκρανική ως την μοναδική κρατική γλώσσα.

στ. Η Συνθήκη Φιλίας του 1997 μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας: Η Ρωσία και η Ουκρανία υπέγραψαν Συνθήκη Φιλίας το 1997, σύμφωνα με την οποία οι δύο χώρες προσπάθησαν να θέσουν τις μεταξύ τους σχέσεις με βάση το διεθνές δίκαιο, αντιμετωπίζοντας πολλά εκκρεμή ζητήματα και καταδεικνύοντας την αποδοχή της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας, κάτι που όμως επί της ουσίας, δεν ίσχυσε. Μεταξύ άλλων, το άρθρο II της συνθήκης ορίζει ότι, «σύμφωνα με τις διατάξεις του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και τις υποχρεώσεις της Τελικής Πράξης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη σέβονται το ένα την εδαφική ακεραιότητα του άλλου και επιβεβαιώνουν το απαραβίαστο των συνόρων που υπάρχουν μεταξύ τους». Η συνθήκη επικυρώθηκε από την κρατική Δούμα και το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας το 1998-1999. Αξίζει να σημειωθεί ότι Ρώσοι βουλευτές συνέχισαν να θέτουν στο επίκεντρο αυτής της Συνθήκης το ζήτημα σχετικά με τον στόλο της Μαύρης Θάλασσας στην Κριμαία.

ζ. Η «Πορτοκαλί Επανάσταση» του 2004, στην οποία η Ρωσία υποστήριξε την εκλογή του Yanukovich και ξεκίνησε να εφαρμόζει μία τακτική, σύμφωνα με την οποία εξίσωνε τους φιλοδυτικούς Ουκρανούς πολιτικούς με τους «φασίστες». Στις 16 Σεπτεμβρίου 2000, χάθηκαν τα ίχνη του Heorhiy Gongadze, ο οποίος ήταν Ουκρανός δημοσιογράφος που ερευνούσε τα επίπεδα διαφθοράς της κυβέρνησης Kuchma. Δύο μήνες αργότερα βρέθηκε το αποκεφαλισμένο σώμα του σε δασική περιοχή έξω από το Κίεβο. Έπειτα από αυτό, δόθηκαν στη δημοσιότητα ηχογραφήσεις σύμφωνα με τις οποίες ο Kuchma έδινε εντολή σε υφισταμένους του για τη δολοφονία του ανωτέρω δημοσιογράφου. Το σκάνδαλο που αποκαλύφθηκε, πυροδότησε τη λαϊκή δυσαρέσκεια για τη διαφθορά μεταξύ των ελίτ της Ουκρανίας, οδηγώντας σε διαδηλώσεις. Τον Απρίλιο του 2001 το κοινοβούλιο εγκρίνει πρόταση δυσπιστίας κατά του πρωθυπουργού Viktor Yushchenko, ο οποίος παραιτείται. Η ψηφοφορία διεξάγεται από κόμματα που συμάχησαν με τον Kuchma. Ο Yushchenko και η αναπληρώτρια του Yulia Tymoshenko άσκησαν πιέσεις για μεταρρυθμίσεις στον ενεργειακό τομέα, πιέσεις που δεν έτυχαν της αποδοχής από πολλούς ολιγάρχες, οι οποίοι ενδόμυχα υποστήριζαν τον Kuchma. Η εκστρατεία για τις προεδρικές εκλογές του 2004 χαρακτηρίζεται από την αντιπαράθεση του φιλοδυτικού Yushchenko έναντι του φιλορώσου Viktor Yanukovich, ο οποίος τύγγανε της αποδοχής τόσο από το Κρεμλίνο, όσο και από τον Kuchma. Ουσιαστικά, οι εκλογές αυτές έφεραν στο προσκήνιο την αντιπαράθεση μεταξύ όσων επιδιέωκαν στενότερους δεσμούς με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το NATO και τη Δύση και όσων τάσσονται υπέρ της στενότερης ευθυγράμμισης με τη Ρωσία. Εν μέσω αυτής της κατάστασης, ο φιλοδυτικός Yushchenko, υπέστη μυστηριωδώς δηλητηρίαση από διοξίνη τον Σεπτέμβριο, από την οποία επέζησε, αλλά με παραμορφωμένο το πρόσωπό του. Έπειτα από δύο εκλογικούς γύρους ο Yanukovich κηρύσσεται νικητής των εκλογών. Διαδηλωτές ντυμένοι στα πορτοκαλί, στο χρώμα της προεκλογικής εκστρατείας του Yushchenko, διαμαρτυρήθηκαν έντονα για το εκλογικό αποτέλεσμα και εξανάγκασαν την κυβέρνηση να προβεί σε επανάληψη των εκλογών τον Δεκέμβριο, στο τέλος της οποίας κέρδισε ο Yushchenko.

Αρκετοί στη Μόσχα ερμήνευσαν την «Πορτοκαλί Επανάσταση» της Ουκρανίας το 2004-2005 κυρίως με όρους μιας νέας πολιτικής «έγχρωμων επαναστάσεων» που ξεκίνησε από τους Αμερικανούς προκειμένου να επεκτείνουν τη γεωπολιτική τους επιρροή. Ερμηνεύτηκε επίσης ως ένα προοίμιο μιας προσπάθειας της

Ουάσιγκτον να οδηγήσει σε αλλαγή καθεστώτος στη Μόσχα. Οι καθαρά ουκρανικές ρίζες της επανάστασης απορρίφθηκαν ως δευτερεύουσες. Από την άλλη πλευρά, η αποτυχία των ηγετών των «Πορτοκαλί» να τηρήσουν τις υποσχέσεις τους προκάλεσε αισιοδοξία και εφησυχασμό στη Μόσχα. Παρόλα αυτά, αντί να δράξει την ευκαιρία η Ρωσία και να επιδιώξει την ειλικρινή συνεργασία με τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις στην Ουκρανία - με απώτερο στόχο την οικοδόμηση μιας ισχυρής εκλογικής περιφέρειας⁸ για μια ανεξάρτητη Ουκρανία που θα ήταν φιλική προς τη Ρωσία ενισχύοντας την επιρροή της - το Κρεμλίνο συνέχισε να συνδιαλέγεται με διεφθαρμένους Ουκρανούς πολιτικούς (Trenin, 2018).

Σύμφωνα με την εκτίμηση του Kuzio (2021), η Πορτοκαλί Επανάσταση του 2004 ήταν η πρώτη από τα δύο μεγάλα σημεία καμπής στη μετασοβιετική εθνική αφύπνιση της Ουκρανίας που χρησίμευσε για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας της χώρας ενώ άμβλυσε το χάσμα με τη Ρωσία. Η προεδρία του Yushchenko μπορεί να μην πέτυχε να μεταμορφώσει πολιτικά την Ουκρανία, αλλά ήταν εξαιρετικά επιτυχημένη στην εδραίωση μιας ανεξάρτητης ουκρανικής ταυτότητας.

Εκτός των ανωτέρω, το παράδειγμα που έθεσε η Πορτοκαλί Επανάσταση θεωρήθηκε ως απειλή για τη Μόσχα, καθώς μια τέτοια επανάσταση θα μπορούσε να λητουργήσει και ως δούρειος ίππος εντός των ρωσικών τοιχών. Η εγκαθίδρυση δημοκρατίας στην Ουκρανία θα υπονόμει τον ισχυρισμό της Ρωσίας ότι ένα δημοκρατικό καθεστώς δεν μπορεί να λειτουργήσει στη Ρωσία και επομένως θα υπονόμει το ισχύον καθεστώς και κατ' επέκταση τη γεωπολιτική θέση της Ρωσίας. Όλο και περισσότερο, η δημοκρατία θεωρούνταν απειλή για το καθεστώς Putin, καθώς θα μπορούσε να υπονομεύσει τη νομιμότητα του αυταρχικού μοντέλου του και η Πορτοκαλί Επανάσταση αποτελούσε παράδειγμα για το πώς οι διαδηλώσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν από τη δυσαρέσκεια σε μία αλλαγή καθεστώτος, κάτι που ισοδυναμούσε με απειλή για την εθνική ασφάλεια της Ρωσίας (Kuzio & D'Anieri, 2018).

η. Οι ενεργειακές συναλλαγές μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας: Μια διαμάχη τιμολόγησης και διαμετακόμισης φυσικού αερίου μεταξύ της κυβέρνησης

⁸ Με τη φράση «ισχυρή εκλογική περιφέρεια» νοείται η Ουκρανία αφενός ως ανεξάρτητου Κράτους, αφετέρου η εκλεγμένη Κυβέρνηση, η οποία θα είναι φίλα προσκείμενη προς τη ρωσική πλευρά, να προκύπτει από μια ισχυρή πλειοψηφία.

Yushchenko και της ρωσικής κρατικής GAZPROM οδήγησε στη διακοπή ροής του, τον Ιανουάριο του 2006, η οποία παρόλη τη μικρή χρονική της διάρκεια (διήρκησε μερικές ημέρες), προκάλεσε γρήγορα πτώση της προσφοράς στις ευρωπαϊκές χώρες που εισήγγηγαν ρωσικό αέριο μέσω της Ουκρανίας. Η διαμάχη αυτή καταδεικνύει την ενεργειακή αλληλεξάρτηση μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, με το 80% των εξαγωγών φυσικού αερίου της Ρωσίας στην Ευρώπη να διέρχεται από τη χώρα. Ταυτόχρονα, η Ουκρανία βασίζεται στη Ρωσία για μεγάλο μέρος της δικής της προμήθειας φυσικού αερίου, για την οποία ιστορικά πλήρωνε επιτόκια χαμηλότερα της αγοράς, στο πλαίσιο της προσπάθειας της Μόσχας να τη διατηρήσει εντός της δικής της σφαίρας επιρροής. Η εν λόγω ενέργεια έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής επιβράδυνσης που αποτέλεσε την έναρξη της φθράς σε ότι αφορά τη δημοτικότητα του Yushchenko.

θ. Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα σχετίζεται με το θέμα της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας. Τον Σεπτέμβριο του 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και η Ουκρανία ξεκίνησαν συνομιλίες για μια νέα «συμφωνία σύνδεσης» κατά τη διάρκεια της οποίας εξέδωσαν από κοινού ανακοινωθέν, σύμφωνα με το οποίο τονιζόταν ότι «το μέλλον της Ουκρανίας είναι στην Ευρώπη». Η ΕΕ θεωρεί τέτοιες συμφωνίες ως νομικά δεσμευτικές συμβάσεις που δεσμεύουν τις χώρες να αναπτύσουν στενότερους πολιτικούς, νομικούς, οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς με την Ένωση και οι οποίες μερικές φορές δύναται να οδηγήσουν στην προσχώρηση στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Η εφαρμογή της συμφωνίας σύνδεσης θα μπορούσε να σημαίνει σημαντικές αλλαγές στην Ουκρανία που θα την έφεραν πιο κοντά στα πρότυπα της ΕΕ. Στις 7 Φεβρουαρίου 2010 ο Yanukovych νίκησε οριακά την Tymoshenko, πρωθυπουργό της Ουκρανίας εκείνη την εποχή, στις προεδρικές εκλογές που οι περισσότεροι διεθνείς παρατηρητές θεώρησαν ελεύθερες και δίκαιες. Με τη βοήθεια πολιτικών συμβούλων από τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Yanukovych παρουσιάζει ένα πρόσωπο πιο δεκτικό και ανοιχτό στην ενσωμάτωση της χώρας στην ΕΕ. Η νίκη του αυτή απεικόνιζε μία ένδειξη απογοήτευσης και δυσαρέσκειας των ψηφοφόρων έναντι των πολιτικών που ακολούθησαν Tymoshenko και Yushchenko, καθώς δεν κατάφεραν να επιλύσουν μακροχρόνια οικονομικά προβλήματα. Το επόμενο έτος ο Yanukovych διέταξε τη σύλληψη της Tymoshenko για κατάχρηση εξουσίας, η οποία και καταδικάστηκε σε επτά χρόνια φυλάκιση. Οι διεθνείς παρατηρητές μετέφρασαν την κίνηση αυτή, ως έναν πολιτικά υποκινούμενο τρόπο για τον Yanukovych, προκειμένου να παραγκωνίσει την κύρια αντίπαλό του. Επιπρόσθετα πάγωσαν οι διαπραγματεύσεις

με την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη βελτίωση των εμπορικών και πολιτικών δεσμών, γεγονός που οδήγησε τις Βρυξέλλες να αρνηθούν την οριστικοποίηση της συμφωνίας σύνδεσης στη σύνοδο κορυφής ΕΕ-Ουκρανίας τον Δεκέμβριο του 2013 στο Κίεβο. Τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου, η ουκρανική κυβέρνηση δήλωσε ότι δεν θα υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης στην προσεχή σύνοδο κορυφής ΕΕ - Ουκρανίας στη Λιθουανία, ενώ παράλληλα ανακοίνωσε ότι θα συνεχίσει τον διάλογο με τη Ρωσία για την ένταξη στην Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε τη θρυαλλίδα των εξελίξεων που ακολούθησαν, καθώς διαδηλώσεις ξεκίνησαν στο Κίεβο σχεδόν αμέσως, με διαμαρτυρίες έναντι της ανακοίνωσης του Yanukovich για τους δεσμούς με την ΕΕ. Οι κατά κύριο λόγο ειρηνικές διαδηλώσεις, συνεχίζονταν για δύο μήνες στην κεντρική πλατεία Maidan του Κιέβου και μετράπηκαν σε βίαιες συγκρούσεις αφότου η Ουκρανική κυβέρνηση αποφάσισε να καταστείλει βίαια τους διαδηλωτές σκοτώνοντας δεκάδες διαδηλωτών⁹ (Kuzio & D'Anieri, 2018; Council on Foreign Relations, 2019).

Η Ευρωπαϊκή προοπτική της Ουκρανίας μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, ως μία Ένωση μέσω της οποίας προωθείται η ειρήνη, η συνεργασία και η σταθερότητα στην περιοχή, με όρους πολιτικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς και κοινωνικούς, αποτελούσε ένα ισχυρό κίνητρο για τον μετακομμουνιστικό μετασχηματισμό της Χώρας. Ωστόσο, και σε αντιδιαστολή με τους γείτονές της, τόσο στην Κεντρική Ευρώπη όσο και στη Βαλτική, η Ουκρανία δεν είχε πάντα ως στόχο την ευρωπαϊκή της ολοκλήρωση. Επί της ουσίας, η Ουκρανία είχε ευρωπαϊκό προσανατολισμό αλλά μόνο ως αφήγημα, χωρίς να αναλαμβάνει έμπρακτες ενέργειες και να τηρεί τις δεσμεύσεις της, προς αυτήν την κατεύθυνση έως το 2013 (Minakov, 2021).

Συνολικά, επομένως, διαπιστώνεται πως οι ενέργειες της Ρωσίας προκειμένου να εμποδίσει την πραγματική ανεξαρτησία της χώρας, η επιθυμία των Ουκρανών για πραγματική ανεξαρτησία, ο ευρωπαϊκός τους προσανατολισμός σε επίπεδο ρητορικής χωρίς έμπρακτη εφαρμογή, αποτέλεσαν κύριους παράγοντες των γεγονότων που σημάδεψαν την Ουκρανία κατά την περίοδο 1991-2013. Η εσωτερική πολιτική κατάσταση της χώρας σε επίπεδο ενεργειών των ολιγαρχών, αλλά και η πορεία της

⁹ Στις 21 Φεβρουαρίου 2014, ο Yanukovich και οι ηγέτες της αντιπολίτευσης καταλήγουν σε συμφωνία που περιλαμβάνει σχέδια για προεδρικές εκλογές πριν από το τέλος του έτους. Αμέσως μετά, ο Yanukovich καταφεύγει στη Ρωσία. Οι εν ενεργεία πρόεδρος και πρωθυπουργός της Ουκρανίας ξεκαθαρίζουν ότι κορυφαία προτεραιότητα θα είναι να φέρουν την Ουκρανία πιο κοντά στην Ευρώπη.

οικονομίας, η οποία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τον τρόπο σκέψης και δράσης της πολιτικής ελίτ, σε συνδυασμό με το σοβιετικό παρελθόν της, αποτελούν ιδιαίτερα κρίσιμους παράγοντες της νεότερης ιστορίας της ανεξάρτητης Ουκρανίας που διαμόρφωσαν τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας.

1.3 Πολιτικά και Κοινωνικο-Οικονομικά Ζητήματα

Το νέο κράτος της Ουκρανίας δημιουργήθηκε στα θεμέλια των παλαιών σοβιετικών θεσμών. Από τη μία πλευρά, αυτό εγγυήθηκε τη συνέχεια των βασικών θεσμών εξουσίας σε ένα νέο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο. Από την άλλη πλευρά, οδήγησε σε ένα μοντέλο όπου η ουκρανική ελίτ λειτουργούσε προς το συμφέρον των δικών της πολιτικο-οικονομικών συμφερόντων και της αναδιανομής των διαθέσιμων πόρων. Αυτό το πολιτικο-οικονομικό μοντέλο αποδείχθηκε ιδιαίτερα προβληματικό στο πλαίσιο της ευρέως διαδεδομένης πεποίθησης ότι η ουκρανική ανεξαρτησία θα έλυνε γρήγορα όλες τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπισε η ύστερη Σοβιετική Ένωση. Ο μύθος της άμεσης οικονομικής ευημερίας που προωθήθηκε από τους εθνικοδημοκράτες φαινόταν να είναι μια ουτοπία και μία από τις κύριες παγίδες της πρώιμης μετασοβιετικής ουκρανικής ανάπτυξης. Η ανεξαρτησία και η δημοκρατία απαξιώθηκαν γρήγορα από ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού και συχνά κατηγορήθηκαν για τις αποτυχίες του μετασχηματισμού της χώρας με βάση το δυτικό μοντέλο ανάπτυξης. Η μετασοβιετική Ουκρανία γνώρισε μια πλήρη κλίμακα αποεκσυγχρονισμού της οικονομίας και των υποδομών της, σταδιακή ερήμωση περιοχών και μείωση του εθνικού εισοδήματος (Portnov, 2018).

Σε οικονομικό επίπεδο, το 1991 η Ουκρανία ήταν μια από τις φτωχότερες σοβιετικές δημοκρατίες, με την οικονομία της να συρρικνώνεται ετησίως μεταξύ 9,7 και 22,7% την περίοδο 1991-1996. Η χώρα γνώρισε υπερπληθωρισμό και μια εξαιρετικά τεράστια πτώση της παραγωγής. Το επίσημο ΑΕΠ κατέρρευσε σχεδόν κατά το ήμισυ από το 1990 έως το 1994 και η αργή πτώση συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας, με το δημοσιονομικό έλλειμμα να ανέρχεται σε ποσοστό 14,4% του ΑΕΠ. Επιπλέον, στη χώρα γινόταν ευρεία χρήση ξένων νομισμάτων, καθώς η Ουκρανία είχε εισαγάγει ένα κυρίαρχο νόμισμα, το hryvnia, το οποίο ωστόσο χρησιμοποιούνταν ελάχιστα. Παράλληλα, η πολιτική αστάθεια και τα επίπεδα διαφθοράς εμπόδισαν τη δημιουργία λειτουργικών διοικητικών θεσμών, όπως οι

φορολογικές αρχές για τον έλεγχο των επιδοτήσεων και άλλων δημοσίων δαπανών. Καθώς η φορολογική βάση μειώθηκε, οι προσπάθειες αύξησης των φορολογικών εσόδων συχνά σήμαιναν αυξημένη φορολογία, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραοικονομίας, η οποία με τη σειρά της οδηγούσε σε μειωμένη ικανότητα άντλησης εσόδων. Επομένως, δεν υπήρχε ένα ευνοϊκό περιβάλλον για ανταγωνισμό, επενδύσεις, ανάπτυξη νέων βιομηχανιών και σταθεροποίηση της οικονομίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, οι δομές εξουσίας, τα δίκτυα και τα πρότυπα συμπεριφοράς, με πολλά από αυτά να αποτελούν κληρονομιά από τις σοβιετικές διοικητικές δομές, δημιούργησαν βαθιές ρίζες. Ουσιαστικά υπήρξε μία οικονομική ελίτ, οι ολιγάρχες, που ήλεγχαν βασικές βιομηχανίες της χώρας. Παράλληλα, ήταν διαθέσιμη χρηματοδότηση από διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για την κάλυψη των δημοσιονομικών κενών στη χώρα (Sutela, 2012).

Η Διεθνής κοινότητα και ιδίως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) – το οποίο ήταν ένα σημαντικό μέσο παροχής βοήθειας προς τα μετασοβιετικά κράτη για την μετάβασή τους στο οικονομικό μοντέλο της ελεύθερης αγοράς– υποστήριξε κάποιου είδους «ενοποιημένη δομή»¹⁰ όσον αφορά τη νομισματική πολιτική. Ενώ η σοβιετική οικονομία είχε μεγάλη ανάγκη από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, ο κατακερματισμός της σε 15 ξεχωριστές οικονομίες δημιούργησε ένα οικονομικό σοκ. Καθώς η Δυτική Ευρώπη εφάρμοζε την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη για να κερδίσει τα πλεονεκτήματα μιας ευρύτερης ενιαίας αγοράς, τα μετασοβιετικά κράτη κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Η κατάρρευση του ενιαίου νομίσματος - καθώς το σοβιετικό ρούβλι έγινε ρωσικό ρούβλι - προκάλεσε περαιτέρω οικονομική ζημιά. Στο ζήτημα του νομίσματος, η Ρωσία και η Ουκρανία κατέληξαν να υποστηρίζουν την ίδια πολιτική. Η Ρωσία προσπαθούσε να εφαρμόσει διαρθρωτική προσαρμογή ή «θεραπεία σοκ», που σήμαινε τον έλεγχο της προσφοράς χρήματος για τον περιορισμό του πληθωρισμού. Η Ουκρανία συνέχισε να δημιουργεί χρήμα και πιστώσεις για την επιχειρηματικότητα, προκαλώντας πληθωρισμό.

Όταν η Ουκρανία δημιούργησε το δικό της νόμισμα και η Ρωσία εισήγαγε ένα νέο ρούβλι, ουσιαστικά διώχνοντας τα άλλα κράτη από τη ζώνη του ρωσικού

¹⁰ Η διάλυση της ΕΣΣΔ οδήγησε στον κατακερματισμό των οικονομιών των χωρών οι οποίες συμμετείχαν στην ανωτέρω ένωση. Στη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί το ΔΝΤ ήταν υποστηρικτής μιας δομής που θα εννοποιούσε κατά κάποιον τρόπο αυτόν τον κατακερματισμό.

νομισματος, οι δύο χώρες απέκτησαν νομισματική αυτονομία. Το μειονέκτημα ήταν ότι η αστάθεια αυτών των δύο νομισμάτων υπονόμει σε σημαντικά τις συναλλαγές σε έναν ακόμα εξαιρετικά ενοποιημένο οικονομικό χώρο (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Κατά την περίοδο 2001-2007 σημειώθηκε οικονομική ανάπτυξη κατά μέσο όρο 7,4%, βασιζόμενη στους ολιγάρχες, ενώ η εγχώρια ζήτηση αυξήθηκε σε σταθερές τιμές κατά σχεδόν 15% ετησίως. Οι ιδιωτικοποιήσεις, στις οποίες προχώρησε η ουκρανική κυβέρνηση, σε εγχώριους επενδυτές μπορεί να είχε μειωμένη αποτελεσματικότητα όσον αφορά στις τεχνολογικές αναβαθμίσεις, την πρόσβαση στην αγορά και τις θέσεις εργασίας, αλλά παράλληλα το χρηματοπιστωτικό σύστημα αποδείχθηκε πολύ ικανό να διοχετεύει ξένα κεφάλαια στην Ουκρανία. Τα υψηλά έσοδα από τις εξαγωγές από τις παραδοσιακές βιομηχανίες μετάλλων, μεταλλουργίας, χημικών προϊόντων και τροφίμων ήταν επίσης ένας παράγοντας που συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη. Επίσης, καθώς οι τιμές των μετάλλων και των χημικών σημείωσαν άνοδο λόγω της γρήγορης διεθνούς οικονομικής ανάπτυξης και η τιμή του φυσικού αερίου που εισαγόταν από τη Ρωσία παρέμεινε χαμηλή, οι όροι εμπορίου βελτιώθηκαν κατά 50%. Η δημιουργία εσόδων βοήθησε καθώς ο λόγος της πίστωσης προς το ΑΕΠ αυξήθηκε από 7% σε σχεδόν 80% μέσα σε λίγα μόλις χρόνια. Περαιτέρω, η βιομηχανική ικανότητα που έμεινε αδρανής τη δεκαετία του 1990 τέθηκε σε λειτουργία, οι εισροές κεφαλαίων αυξήθηκαν μετά το 2005 και η ανάπτυξη τροφοδοτήθηκε από τον εξωτερικό δανεισμό. Η πίστωση ήταν επιτέλους διαθέσιμη και όχι μόνο από κρατικά ελεγχόμενες τράπεζες, αλλά από αξιόπιστες ξένες τράπεζες που διοχέτευαν εύκολα διεθνή ρευστότητα στην Ουκρανία όπως έκαναν και σε άλλες αναδυόμενες οικονομίες (Sutela, 2012). Ιδίως κατά την περίοδο 2005-2008 η ανάκαμψη της οικονομίας υποβοηθήθηκε περισσότερο από τις υψηλές τιμές των εξαγωγών και τις μεγάλες διεθνείς χρηματοοικονομικές και κεφαλαιακές εισροές. Παράλληλα όμως, οι αλλαγές στη συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών, η αναλογία εργασίας προς τον ικανό προς τούτο πληθυσμό, η χρησιμοποίηση της παραγωγικής ικανότητας και η αναλογία κεφαλαίου-εργασίας επιβράδυναν τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης (World Bank, 2018, σελ. 42).

Η έλλειψη υγιών εγχώριων οικονομικών δομών της Ουκρανίας και η συσσώρευση χρέους κατέστησαν ιδιαίτερα δύσκολο για τη χώρα να αντιμετωπίσει τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008. Το δημόσιο και ιδιωτικό εξωτερικό χρέος

αυξήθηκαν από περίπου 10 δισεκατομμύρια δολάρια για τη περίοδο 1997-2002 σε πάνω από 100 δισεκατομμύρια δολάρια το 2008-2009. Το 2009, καθώς το ΑΕΠ μειώθηκε και το hryvnia¹¹ αποδυναμώθηκε, το εξωτερικό χρέος ανήλθε σε ποσοστό 91,5% του ΑΕΠ και 191,6% των ετήσιων εξαγωγών. Στα τέλη του 2011, τα επίσημα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Ουκρανίας ήταν περίπου 30 δισεκατομμύρια δολάρια. Η αποπληρωμή του χρέους της - με αποκλεισμό μιας περαιτέρω επιταχυνόμενης εξάντλησης των συναλλαγματικών αποθεμάτων - θα ήταν σχεδόν αδύνατη χωρίς νέα ξένη χρηματοδότηση, κατά προτίμηση με τη μορφή εκταμιεύσεων από το ΔΝΤ. Μια διετής συμφωνία του ΔΝΤ, που τέθηκε σε εφαρμογή το 2008, παρείχε εξαιρετική πρόσβαση σε χρηματοδότηση που ήταν ζωτικής σημασίας για να βοηθήσει την Ουκρανία να αποτρέψει μία επικείμενη τραπεζική κρίση. Ωστόσο, η Ουκρανία δεν κατάφερε να υλοποιήσει τις δεσμεύσεις της, ιδίως στον ενεργειακό τομέα. Το 2010 έλαβε μία ακόμα χρηματοδότηση 15,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων (Sutela, 2012).

Έτσι, η μετασοβιετική οικονομική ανάπτυξη της Ουκρανίας καθοδηγήθηκε από τους στόχους του μετασχηματισμού προς μια οικονομία ελεύθερης αγοράς και για την επιδίωξη αυτών των στόχων, οι Ουκρανοί βίωσαν την τεράστια οικονομική παρακμή των αρχών της δεκαετίας του 1990, μια έκρηξη οικονομικής ανάπτυξης την περίοδο 2002-2007 και έκτοτε μία στασιμότητα, με αφορμή των παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και με αίτια το πολιτικό και οικονομικό της υπόβαθρο. Η διαδικασία ιδιωτικοποίησης προχώρησε γρήγορα στα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια, αλλά αργότερα ανακόπηκε (Sutela, 2012; Minakov, 2021). Σε αντίθεση με τις ιδιωτικοποιήσεις στην Πολωνία ή την Δημοκρατία της Τσεχίας, χώρες με σαφείς προοπτικές ένταξης στην ΕΕ, η Ουκρανία δεν ενθάρρυνε τις επενδύσεις κυρίως από την Δυτική Ευρώπη. Αντίθετα, νομιμοποίησε τη μεταφορά των πιο ελκυστικών τμημάτων της οικονομίας στα χέρια των ντόπιων (και Ρώσων) ολιγαρχών (Portnov, 2018).

Ο αργός ρυθμός των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και η κυριαρχία των ολιγαρχών στην οικονομία ήταν από τους βασικότερους παράγοντες που εμπόδισαν την οικονομική ανάπτυξη της Ουκρανίας (Minakov, 2021). Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank, 2018, σελ. 39), η έναρξη των ιδιωτικοποιήσεων από το 2003 και έπειτα, κυρίως από εγχώριους επενδυτές

¹¹ Το εθνικό νόμισμα που είχε εισάγει η Ουκρανία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

(ολιγάρχες), η αρχή ανάπτυξης θεσμών που διευκολύνουν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα και της δημιουργίας μίας οικονομίας της αγοράς, αλλά και ο πληθωρισμός κατά τη δεκαετία του 1990, αποτέλεσαν τους κύριους παράγοντες της αργής οικονομικής ανάπτυξης της Ουκρανίας. Όπως σημειώνει και ο Sutela (2012), η οικονομία της Ουκρανίας και οι προοπτικές ανάπτυξής της υπέφεραν από τον εθνικισμό και την αναποτελεσματικότητά της. Επιπλέον, τα απροσδόκητα κέρδη που απολάμβανε η Ουκρανία σήμαιναν ότι η βιομηχανία δεν χρειαζόταν να διαφοροποιηθεί, να εξελιχθεί και να μετατραπεί σε πιο ελκυστική - χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για τον ανταγωνισμό στις σημερινές αγορές. Επιπλέον, το παραδοσιακό μοτίβο δημιουργίας κερδών στην Ουκρανία που βασιζόταν στη μετατροπή των ρωσικών υλικών χαμηλού κόστους σε εμπορεύματα με υψηλές τιμές στην παγκόσμια αγορά δεν ήταν αποτελεσματικό σε μακροχρόνιο επίπεδο.

Ενδιαφέρον έχει να τονιστεί πως, ακόμη και μετά την Πορτοκαλί Επανάσταση, η ΕΕ ήταν απρόθυμη να υποσχεθεί στην Ουκρανία την προοπτική της ολοκλήρωσης, ακόμα και σε συμβολικό επίπεδο. Αυτό αποθάρρυνε σε μεγάλο βαθμό τις ελίτ της Ουκρανίας από το να εφαρμόσουν βαθιές μεταρρυθμίσεις (Portnov, 2018). Η έλλειψη οποιασδήποτε σαφούς προοπτικής ένταξης στις ευρωπαϊκές οικονομικές δομές ήταν ένας ακόμη παράγοντας που επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της μετασοβιετικής ουκρανικής οικονομίας.

Συνολικά, επομένως, η περίοδος 1991-2013 χαρακτηρίζεται από μία προσπάθεια εξάλειψης της ιστορικά ριζωμένης σοβιετικής κουλτούρας και επιρροής, αλλά χωρίς σημαντική επιτυχία. Οι κρατικοί ολιγάρχες ήταν η κυριότερη αιτία για αυτό, εξαιτίας των συνεχιζόμενων οικονομικών τους δοσοληψιών και εξαρτήσεων από τη Ρωσία, η οποία ενθάρρυνε αυτό το καθεστώς. Το γεγονός ότι η ουκρανική ελίτ προσπαθούσε να διασφαλίσει τα δικά της οικονομικά συμφέροντα, κυρίως στη βάση των συναλλαγών της με τη Ρωσία, χωρίς να υπάρχει ένα μακροχρόνιο όραμα για την πρόοδο και πραγματική ανεξαρτησία της χώρας, εμπόδισε την οικονομική της ανάπτυξη, καθώς δεν προωθήθηκαν οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, ούτε και εξαλείφθηκε η υπάρχουσα διαφθορά. Τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά προκειμένου να κατανοηθεί και η εσωτερική πολιτική κατάσταση της χώρας που οδήγησαν στα γεγονότα του 2014.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2014

Σε μια δημοσκόπηση του Διεθνούς Ρεπουμπλικανού Ινστιτούτου (IRI)¹² τον Μάιο του 2013 το 53% των κατοίκων της Κριμαίας που ερωτήθηκαν σχετικά με το μελλοντικό της καθεστώ, απάντησαν ότι ήθελαν να παραμείνουν με το καθεστώς της αυτονομίας στην Ουκρανία (Tefft, 2021). Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία προκειμένου να κατανοηθεί η επιθυμία ανεξαρτησίας στη συγκεκριμένη χώρα.

Η ξαφνική ανατροπή του Yanukovich τον Νοέμβριο του 2013 - όταν αποφάσισε να μην υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης και αντ' αυτού να επιδιώξει την ένταξη στη Ρωσική Ευρασιατική Ένωση με αντάλλαγμα ένα δάνειο 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τη Ρωσία - οδήγησε στις διαδηλώσεις στην πλατεία Maidan στο Κίεβο, που ακολούθησε βίαιη καταστολή της διαμαρτυρίας από το καθεστώς, τη φυγή του Yanukovich στη Ρωσία και στη συνέχεια, τη ρωσική «εισβολή» στην Κριμαία και τη στρατιωτική επιχείρηση στο Donbas (Tefft, 2021).

Πιο αναλυτικά, τον Νοέμβριο του 2013 έλαβε χώρα στην Ουκρανία ένα νέο “Maidan”, ως αντίδραση στην απόφαση του Yanukovich να μην υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΕ. Η διαμαρτυρία ξεκίνησε ως συγκέντρωση μερικών χιλιάδων φοιτητών που απαιτούσαν από την Ουκρανία να υπογράψει μια Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού η κυβέρνηση είχε ανακοινώσει ότι οι εργασίες είχαν ανασταλεί σε αυτήν τη συμφωνία λίγο πριν από τη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους στις 28-29 Νοεμβρίου 2013. Για την Ουκρανία, η υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης θα σηματοδοτούσε ένα αποφασιστικό βήμα μακριά από τον μακροχρόνιο προσανατολισμό προς τη Ρωσία και την Ανατολή (Diuk, 2014, σελ. 10). Οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Maidan στις 28 Νοεμβρίου 2013, όπου προστέθηκαν και αρκετοί άλλοι πολίτες προκειμένου να δείξουν τη δυσαρέσκειά τους στην απόφαση του Yanukovich. Η κυβέρνηση αύξανε σταθερά την πίεση, για να αναγκάσει τους διαδηλωτές να διαλυθούν, καταφεύγοντας τελικά στη βία. Οι Berkut, μια ομάδα μισθοφόρων αστυνομικών που προσλήφθηκαν απευθείας από τον Yanukovich, χρησιμοποίησαν βία σε μια προσπάθεια να διαλύσουν τις συγκεντρώσεις. Οι πολίτες όμως δεν αποθαρύνθηκαν, αλλά αντιθέτως

¹² International Republican Institute (IRI): Αποτελεί ένα διεθνή μη κυβερνητικό οργανισμό, σκοπός του οποίου είναι η εδραίωση της δημοκρατίας. Επί του παρόντος έχει γραφεία σε 40 χώρες σε όλο τον κόσμο. (<https://www.iri.org/who-we-are/center-global-impact>, Ημερ. Πρόσβασης: 01 Δεκ 2021)

συνεχώς αυξάνονταν ο αριθμός των διαδηλωτών στην πλατεία, διογκούμενοι σε εκατοντάδες χιλιάδες μέχρι την 1η Δεκεμβρίου (Diuk, 2014, σελ. 12).

Στις 17 Δεκεμβρίου 2013, η ρωσική κυβέρνηση συμφώνησε να αγοράσει ουκρανικά ομόλογα αξίας 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων και μείωσε την τιμή του φυσικού αερίου που αποστέλλεται στην Ουκρανία. Αυτή η εισροή μετρητών ήρθε σε μια κρίσιμη στιγμή κατά την οποία θα έληγαν περίπου 10 δισεκατομμύρια δολάρια σε ομόλογα στο επόμενο διάστημα, με ελάχιστη βεβαιότητα ότι οι πιστωτές θα πληρώνονταν (Isachenkov and MariaDanilova, 2013; Diuk, 2014, σελ. 12). Αυτή η βοήθεια είχε ως αντάλλαγμα τη μη υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η είδηση ήρθε ως επιβεβαίωση ότι ο Yanukovich δεν είχε καμία πρόθεση να ενδώσει στο κίνημα διαμαρτυρίας που απαιτούσε από τη χώρα να στραφεί προς τη Δύση αντί της Ρωσίας. Λίγες μέρες αργότερα, μια δημοσιογράφος, η Tetyana Chornovol, η οποία είχε κατηγορήσει τον Yanukovich για διαφθορά ξυλοκοπήθηκε από άνδρες που υποτίθεται ότι ήταν κυβερνητικοί πράκτορες. Οι φωτογραφίες του πρησμένου και ματωμένου προσώπου της συγκλόνισαν τους πολίτες, οδηγώντας σε πιο έντονες διαδηλώσεις και κατ' επέκταση την αύξηση της βίαιης καταστολής αυτών των διαδηλώσεων από την κυβέρνηση (Diuk, 2014, σελ. 9), με αποκορύφωμα στις 20 Φεβρουαρίου, όταν κρατικοί ελεύθεροι σκοπευτές στις στέγες οικημάτων άνοιξαν πυρ εναντίον διαδηλωτών, σκοτώνοντας πενήντα άτομα (Sharkov, 2016).

Σε αυτό το πλαίσιο το Maidan μετατράπηκε σε μια προσπάθεια να φανταστεί κανείς μια νέα Ουκρανία. Σε αυτή τη διαδικασία, ο θετικός μύθος της «Ευρώπης» ως χώρου κράτους δικαίου, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ελευθερίας του λόγου, ελευθερίας μετακίνησης και οικονομικής ευημερίας διαδραμάτισε τεράστιο ρόλο (Portnov, 2018). Ωστόσο, το Maidan έκανε έκκληση σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση που είχε πάψει να υπάρχει, βυθιζόμενη σε μία εσωτερική κρίση, χάνοντας την ορμή της για διεύρυνση και την αίσθηση της αποστολής της. Στο πλαίσιο αυτό το Maidan μπορεί να ερμηνευθεί ως μια μετα-αποικιακή επανάσταση που επικεντρώθηκε στη διατύπωση και προώθηση νέων κοινών αξιών, μια ουσιαστικά δημιουργική πράξη θετικής αυτοδιάθεσης που σχετικοποίησε σε μεγάλο βαθμό τη σημασία των εξωτερικών πολιτικών επιρροών. Το Maidan προώθησε μια περιεκτική ερμηνεία της ουκρανικής ταυτότητας και της πολιτικής πίστης, που δεν περιορίζεται στην εθνικότητα ή τη γλώσσα, αλλά εκτείνεται στις σχεδόν ξεχασμένες αξίες πάνω στις οποίες οικοδομήθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση (Portnov, 2018).

Μέχρι τις 22 Φεβρουαρίου 2014, ο Yanukovich είχε λυγίσει υπό την πίεση του κοινού και είχε εγκαταλείψει τη χώρα (Baunov, Jarabik&Golubov, 2015). Καθώς η κατάσταση στο Κίεβο χειροτέρευε, Ρώσοι στρατιώτες και ακτιβιστές κατέλαβαν κρυφά τη χερσόνησο της Κριμαίας ξεκινώντας στις 28 Φεβρουαρίου (Simpson, 2014). Ρωσικά στρατεύματα μεταφέρθηκαν από την ηπειρωτική χώρα στη βάση στη Σεβαστούπολη και άρχισαν να καταλαμβάνουν τον έλεγχο βασικών σημείων μεταφοράς. Εν τω μεταξύ, αντικυβερνητικές διαδηλώσεις ξέσπασαν στην ανατολική Ουκρανία, καταδικάζοντας το κίνημα Maidan. Υποστηριζόμενοι από Ρώσους πράκτορες και πόρους, οι Ουκρανοί στην περιοχή του Donbas στα ανατολικά της χώρας σχημάτισαν ένα αυτονομιστικό κίνημα, προκαλώντας έναν εμφύλιο πόλεμο (Sharkov, 2016a).

Συνολικά, επομένως, η ανάληψη της προεδρίας από τον Yanukovich το 2010 έγινε αντιληπτή στη Μόσχα ως μία ευκαιρία η οποία θα οδηγούσε την Ουκρανία σε μια μετασοβιετική τάξη πραγμάτων υπό την ρωσική σφαίρα επιρροής. Το 2010 ο Yanukovich πείστηκε να υπογράψει μια συμφωνία για την παράταση της μίσθωσης της ναυτικής βάσης του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας στην Κριμαία μέχρι το 2042 με αντάλλαγμα μια έκπτωση στην τιμή του φυσικού αερίου. Όμως μέχρι το 2013 η κατάσταση είχε αλλάξει σημαντικά. Από τη μια πλευρά, ο Yanukovich απομονωνόταν ολοένα και περισσότερο διεθνώς, ενώ η οικονομία χειροτέρευε, κυρίως λόγω της ανεξέλεγκτης διαφθοράς, ενώ παράλληλα η ανάγκη για εξωτερική οικονομική βοήθεια γινόταν πιο επιτακτική. Ταυτόχρονα, η Ουκρανία και η ΕΕ, που υπέγραψαν τη Συμφωνία Σύνδεσης το 2012, ενίσχυαν τη διπλωματία τους με σκοπό την υπογραφή της συμφωνίας στη Σύνοδο Κορυφής της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης στο Βίλνιους της Λιθουανίας τον Νοέμβριο του 2013, με την προϋπόθεση ότι ο Yanukovich θα απελευθερώσει την πρώην πρωθυπουργό Yulia Tymoshenko (την οποία είχε φυλακίσει όπως προαναφέρθηκε) και θα προέβαινε σε όλες εκείνες τις ενέργειες για την επίτευξη των τεχνικών προϋποθέσεων που είχαν τεθεί, με τις περισσότερες από τις οποίες η Ουκρανία συμμορφώθηκε (Popescu, 2014, σελ. 28).

Από την ανεξαρτησία το 1991, πολλοί Ουκρανοί είχαν υιοθετήσει αντικρουόμενους στόχους. Από την μια πλευρά επεδίωκαν την ευημερία μέσω της ανάπτυξης οικονομικής συνεργασίας με τη δυτική Ευρώπη, ενώ από την άλλη επεδίωκαν τη διατήρηση σταθερών σχέσεων με τη Ρωσία, παράλληλα με την προστασία της κυριαρχίας της χώρας από την υπερβολική ξένη επιρροή. Μέχρι το 2014 η ουκρανική κυβέρνηση δεν μπορούσε πλέον να συμβιβάσει αυτούς τους αντικρουόμενους στόχους. Η απογοήτευση από την έλλειψη

οικονομικής ευημερίας και η τεράστια ανισότητα μεταξύ των ολιγαρχών και των υπολοίπων πολιτών, καθώς και οι πολιτιστικοί διαχωρισμοί μεταξύ της ρωσικής και της ουκρανικής ταυτότητας, οδήγησαν στην πολιτική αναταραχή στο Maidan (Grigoriev, Buryak&Golyashev, 2016, σελ. 256) και εν τέλει στην κρίση, κατά την διάρκεια της ρωσικής «εισβολής» στην Κριμαία.

Συνολικά, επομένως, διαπιστώνεται από την προηγηθείσα ανάλυση πως στα γεγονότα του 2014 με την «εισβολή» της Ρωσίας σε εδάφη της Ουκρανίας ευθύνονται αρκετοί παράγοντες. Ο πρώτος είναι η αδυναμία της ουκρανικής ηγεσίας από το 1991 και έπειτα να διαμορφώσει μία πραγματική ανεξάρτητη και κυρίαρχη Ουκρανία, αποδεσμευμένη από τη Ρωσία, με ισχυρή οικονομική ανάπτυξη. Οι σαθροί πολιτικοί θεσμοί σε συνδυασμό με την οικονομική και ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία ουσιαστικά δεν άφησαν περιθώρια ευρωπαϊκού προσανατολισμού στη χώρα. Ο δεύτερος είναι οι ενέργειες της Ρωσίας που ενθάρρυναν αυτήν την κατάσταση, καθώς με αυτό τον τρόπο το Κίεβο διατηρούνταν εντός της σφαίρας επιρροής του Κρεμλίνου. Ο τελευταίος παράγοντας είναι οι ίδιοι οι Ουκρανοί πολίτες, που πίστευαν στις ευρωπαϊκές αξίες και ιδέες και θεωρούσαν ότι ένας ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας θα οδηγούσαν στη δημιουργία ενός πραγματικού ανεξάρτητου κράτους, αποκομμένου από την ρωσική επιρροή, αλλά και ενός κράτους δικαίου. Στα ανωτέρω, ένας ακόμη παράγοντας που χρίζει εξέτασης, καθώς δεν αναφέρεται σε μεγάλο βαθμό στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι ο ρόλος της θρησκείας και οι ενέργειες της Εκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

3.1 Ιστορικό υπόβαθρο

Μετά το 1991 η ρωσική κυβέρνηση εγκατέλειψε τον αθεϊσμό ως κρατική ιδεολογία. Έκτοτε οι αξιωματούχοι του Κρεμλίνου έχουν επικυρώσει τον προνομιακό ρόλο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (Heneghan, 2014). Η Ορθόδοξια, τόσο για τη Ρωσία όσο και για την Ουκρανία, αποτελεί πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Αυτό αποδεικνύεται από την ιδέα ότι η Μόσχα διεκδικεί τον τίτλο της «Τρίτης Ρώμης». Αυτή η ιδέα μιας «Τρίτης Ρώμης» υποδηλώνει επίσης ένα άλλο σημαντικό γεγονός, το οποίο δεν είναι άλλο από το ότι τα πατριαρχία Μόσχας και Κωνσταντινούπολης έχουν περιέλθει στη δίνη ενός ανταγωνισμού για τα πρωτεία εντός της Ορθόδοξης εκκλησίας. Το μεν πρώτο ισχυρίζεται ότι πρέπει να έχει τα πρωτεία λόγω του ότι έχει τον μεγαλύτερο αριθμό πιστών. Το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης τονίζει ότι έχει κληρονομήσει το διφορούμενο¹³ καθεστώς του *primus inter pares* («πρώτος μεταξύ ίσων») από το ιστορικό εκκλησιαστικό δίκαιο (Auplat, 2020). Άλλωστε, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολεως έχουν τεταμένες σχέσεις εδώ και αιώνες (Alder, Kakar & Minney, 2020). Σε σύγκριση με άλλα κράτη της Ευρώπης, οι Ουκρανοί κατατάσσονται πάνω από το μέσο όρο όσον αφορά στη θρησκευτική λατρεία και την καθημερινή προσευχή. Η θρησκεία είναι αναπόσπαστο μέρος της προσωπικής και κοινωνικής ζωής στη χώρα (Alderetal., 2020).

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας μοιράζεται μια μακρά ιστορία με το Πατριαρχείο Μόσχας (Heneghan, 2014). Αν και υπάρχουν διαφορετικά πατριαρχία εντός της Ανατολικής Ορθόδοξιας, οι Ρωσικές, Ουκρανικές και ακόμη και σε κάποιο βαθμό οι Καθολικές εκκλησίες της Ουκρανίας, αποτελούν μέρος μιας αδιάκριτης οικογένειας. Πολλοί Ουκρανοί δεν θεωρούν ότι υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ αυτών των ομάδων, αλλά ισχυρίζονται ότι οι Ρώσοι ορθόδοξοι ιερείς χρησιμοποιούν την ηθική τους εξουσία για να επιβάλουν μια φιλορωσική θέση (Barrett, 2018, σελ. 72). Αν και δεν υπάρχουν σαφείς στατιστικές, φαίνεται ότι ένας μεγάλος αριθμός πιστών απλώς προσδιορίζεται ως

¹³ Διφορούμενο διότι δεν υφίσταται ισότητα όταν κάποιος από τους ίσους έχει τα πρωτεία. Επιπρόσθετα έχει επικρατήσει η ιδέα (η οποία άκμασε τον 16ο αιώνα) ότι η Μόσχα είναι η «Τρίτη Ρώμη», η οποία «διαδέχθηκε» την Κωνσταντινούπολη (Η «Δεύτερη Ρώμη») μετά την πτώση της το 1453. Ο Φιλόθεος του Ρσκον, ο μοναχός που δημιούργησε αυτή τη θεωρία, προσπάθησε να εξηγήσει αυτή τη διαδοχή, στηριζόμενους σε θεολογικούς όρους, υποστηρίζοντας ότι η πτώση των δύο πρώτων επήλθε λόγω της προδοσίας τους έναντι του χριστιανισμού.

«Ορθόδοξος» χωρίς να κάνει διάκριση μεταξύ της ρωσικής και της ουκρανικής εκκλησίας (Auplat, 2020).

Πιο συγκεκριμένα, από τη δεκαετία του 1990, τρεις ορθόδοξες εκκλησίες διεκδίκησαν το καθεστώς της εθνικής εκκλησίας της Ουκρανίας και υπήρξαν συνεχείς εκκλήσεις για μια αυτοκέφαλη ορθόδοξη εκκλησία στην Ουκρανία, η οποία θα ήταν αυτοδιοικούμενη και δεν θα υπόκειται σε εξωτερική εξουσία. Η «Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας - Πατριαρχείο Μόσχας» (UOC-MP), η οποία αποτελεί συστατικό τμήμα της ρωσικής ορθόδοξης εκκλησίας είναι αριθμητικά η μεγαλύτερη εκκλησία στην Ουκρανία με περισσότερες από 12.000 ενορίες. Το 1992, ο Πατριάρχης Φιλάρετος αποσχίστηκε για να σχηματίσει την «Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας - Πατριαρχείο Κιέβου» (UOC-KP – Ukrainian Orthodox Church – Kyiv Patriarchate) ως την «αληθινή» εθνική εκκλησία της Ουκρανίας. Υπό την ηγεσία του, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας σύντομα περιελάμβανε περίπου 4.700 κοινότητες και απολάμβανε ευρεία υποστήριξη στη χώρα. Ο Φιλάρετος, ως θρησκευτικός ηγέτης, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στους Ουκρανούς εθνικιστές, οι οποίοι τον θεωρούσαν εθνικό ήρωα. Η «Ουκρανική Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία» (UAOC) ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1920 και επανιδρύθηκε τη δεκαετία του 1990, ομοίως ως μια προσπάθεια να γίνει μια ουκρανική αυτοκέφαλη εκκλησία. Με περίπου 1.200 ενορίες, ήταν η μικρότερη από τις τρεις (Denysenko, 2019; Alderetal., 2020).

Συνολικά, εκτός από την Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία που υποστηρίζεται από τη Μόσχα υπάρχει μια αποσχισθείσα Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας με έδρα το Κίεβο, ένα άλλο τοπικό Ορθόδοξο κίνημα και η Ελληνική Καθολική Εκκλησία, η οποία συνδέεται με το Βατικανό. Η εκκλησία που υποστηρίζεται από τη Μόσχα είναι εξαπλωμένη σε όλη την Ουκρανία, αλλά είναι ισχυρότερη στα ανατολικά, ενώ οι τοπικές ορθόδοξες εκκλησίες και οι Ελληνοκαθολικοί βρίσκονται περισσότερο στο κέντρο και στα δυτικά, όπου η ουκρανική γλώσσα και το εθνικό συναίσθημα είναι ισχυρότερα. Οι ιερείς από τις τοπικές ορθόδοξες εκκλησίες και ιδιαίτερα οι Ελληνοκαθολικοί, που ακολουθούν λειτουργίες ορθόδοξου τύπου αλλά συνδέονται όπως προαναφέρθηκε με το Βατικανό, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο, πραγματοποιώντας προσευχές και λειτουργίες, κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων στο Κίεβο που οδήγησαν στην εκδίωξη του Yanukovich τον Φεβρουάριο του 2014 (Heneghan, 2014).

3.2 Η Ορθόδοξη Ουκρανική Εκκλησία και η αναγνώριση της αυτοκεφαλίας της από το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Τον Ιανουάριο του 2019, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χορήγησε στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας (Orthodox Church of Ukraine - OCU) του Πατριαρχείου Κιέβου ανεξαρτησία (αυτοκεφαλία). Μέχρι στιγμής, η νέα εκκλησία έχει λάβει ελάχιστη αναγνώριση διεθνώς και εντός της παγκόσμιας Ορθοδοξίας. Ωστόσο, οι εκκλήσεις για αυτοκεφαλία προϋπήρχαν της σύγκρουσης στο Donbas. Η ανακήρυξη της αυτοκεφαλίας ερμηνεύτηκε μέσα από το πρίσμα της ευρύτερης πολιτικής σύγκρουσης. Οι εντάσεις μεταξύ της Ορθοδοξίας στην Ουκρανία και εκτός της χώρας έχουν επιταχύνει και έχουν κλιμακώσει τη θρησκευτική δυναμική στην ευρύτερη πολιτική σύγκρουση καθώς η Ρωσία θεωρεί πως η Ουκρανία έχει ανάγκη προστασίας από τη δυτική ανάμειξη και δίνει έμφαση σε μια κοινή κουλτούρα, παράδοση πίστης και ιστορίας προς υποστήριξη αυτού του αφηγήματος. Αντίθετα, οι Ουκρανοί πολιτικοί ζητούν εδαφική κυριαρχία με ξεχωριστή ουκρανική ταυτότητα, αποκομμένη από τη ρωσική πατρωνία, υποστηρίζοντας μια αυτοκέφαλη εθνική εκκλησία ως δείκτη της επιδιωκόμενης ανεξαρτησίας. Η ανεξαρτησία εκ μέρους μιας Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι μία ιστορικά ριζωμένη θρησκευτική αξίωση, όπως διαπιστώθηκε και από την προηγούμενη ενότητα (Alderetal., 2020).

Αναντίρρητα, η ίδρυση μιας αυτοκέφαλης εθνικής εκκλησίας δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί δίχως την αναγκαία πολιτική υποστήριξη. Ο πρώην πρόεδρος Poroshenko ήταν ο κύριος πολιτικός συνήγορος των προσπαθειών της Ορθόδοξης εκκλησίας της Ουκρανίας να ανεξαρτητοποιηθεί από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο παραδοσιακός έλεγχος της Μόσχας στην Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία μέσω της UOC-MP έχει συχνά θεωρηθεί ως μέσο ενίσχυσης της ρωσικής ισχύος στη χώρα. Αυτή η «δύναμη» είναι τόσο θεολογική όσο και πολιτική. Ως αποτέλεσμα, ο πρώην Πρόεδρος Poroshenko άσκησε πιέσεις για την αυτοκεφαλία εν μέρει ως τρόπο να καταστήσει την Ουκρανία πιο ανεξάρτητη από τη Ρωσία. Επιπλέον, το γεγονός ότι τα ποιμαντικά ζητήματα δεν φαίνεται να είναι κρίσιμο πρόβλημα καθιστά ακόμη πιο σαφή την πολιτική φύση αυτού του ζητήματος (Auplat, 2020).

Τον Απρίλιο του 2018, ο Poroshenko απηύθυνε έκκληση προς τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίο Α', για την αυτοκεφαλία της εκκλησίας. Η πλειοψηφία

των βουλευτών στο κοινοβούλιο υποστήριξε την έκκλησή του. Στις εκλογές του 2019, ο Poroshenko έκανε εκστρατεία με το σύνθημα «Γλώσσα! Στρατός! Πίστη!», συνδυάζοντας τη γλωσσική ταυτότητα της Ουκρανίας, τον τερματισμό του πολέμου στο Donbas και διασφαλίζοντας μια ανεξάρτητη Ορθόδοξη Εκκλησία. Επομένως, ο αγώνας για μια αυτοκέφαλη εκκλησία τονίστηκε ως μια διάσταση του ευρύτερου αγώνα της Ουκρανίας για τη διεκδίκηση της ανεξαρτησίας της από τη ρωσική επιρροή (Alderetal., 2020).

Από αυτή την άποψη, το ουκρανικό κράτος θεώρησε τη UOC-MP πηγή ρωσικής επιρροής και αρνήθηκε να συνεργαστεί μαζί της. Προσανατολιζόμενοι σε αυτό το σκοπό, έθεσαν στο κοινοβούλιο προς ψήφιση νομοσχέδιο μέσω του οποίου αφενός επεδίωκαν την καταγγελία της UOC-MP ως τον «δούρειο ίππο της Μόσχας», αφετέρου γίνονταν προσπάθεια για «απλοποίηση της μεταφοράς των ενοριών» στην αναμενόμενη νέα εθνική εκκλησία. Οι πολιτικές προσπάθειες του Poroshenko είχαν ως αποτέλεσμα οι εκκλησιαστικές σχέσεις να γίνουν δείκτης ταυτότητας και πολιτικής υποστήριξης για τους παράγοντες στη σύγκρουση στο Donbas: η υποστήριξη της OCU σήμαινε πίστη στα ουκρανικά συμφέροντα, ενώ η σύνδεση με τη UOC-MP συνεπαγόταν ευθυγράμμιση με τις αυτονομιστικές δυνάμεις και τη Ρωσία. Ανεξάρτητα από την εκλογική ήττα του Poroshenko το 2019, αυτό το πλαίσιο είχε μόνιμες επιπτώσεις στο αφήγημα γύρω από την ουκρανική εθνική ταυτότητα, που συνεχίζουν να διχάζουν τα μέρη της σύγκρουσης στο Donbas (Alderetal., 2020).

Επειδή υπάρχουν πολλές διαφορετικές εκκλησίες με ιστορικούς ισχυρισμούς ότι είναι η εθνική εκκλησία του ουκρανικού λαού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο πλουραλισμός κυριαρχεί στην κρατική πρακτική στην Ουκρανία από το 1991. Ωστόσο, υπήρχε η ευρέως διαδεδομένη αίσθηση ότι το νέο κράτος απαιτούσε μια ενωμένη Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία ανεξάρτητη από τη Μόσχα. Οι υποστηρικτές της αυτοκεφαλίας ζήτησαν υποστήριξη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, υπενθυμίζοντας την ένταξη της Μητρόπολης Κιέβου στην αντίστοιχη της Κωνσταντινούπολης πριν από το 1686, και με βάση το γεγονός ότι οι Ουκρανικές Ορθόδοξες Εκκλησίες της διασποράς βρίσκονται σε κοινωνία με την Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο, το Πατριαρχείο Μόσχας χρησιμοποιεί τα ίδια έγγραφα από το 1686 για να υπερασπιστεί την κανονικότητά του στο ουκρανικό έδαφος. Ο σχηματισμός της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας στα τέλη του 2018 και η επίδοση του τιμητικού Τόμου από μέρους του Οικουμενικού Πατριάρχη στις αρχές του 2019 είχαν σκοπό να φέρουν την UOC-MP, την UOC-KP και την UAOC σε μια αυτοκέφαλη εκκλησία.

Ωστόσο, η UOC-MP και στοιχεία της UOC-KP έχουν απορρίψει αυτήν την πρωτοβουλία και συνεχίζουν να διεκδικούν μεγάλο αριθμό ενοριών στην Ουκρανία. Εν τω μεταξύ, η πλειονότητα της διεθνούς κοινότητας των Ορθοδόξων Εκκλησιών διστάζει να συνταχθεί με το Οικουμενικό Πατριαρχείο για την αναγνώριση της αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξης ουκρανικής εκκλησίας (Coleman, 2020, σελ. 422-423).

Η επιδίωξη της θρησκευτικής ανεξαρτησίας της Ουκρανίας από τη Ρωσική Εκκλησία σήμαινε την απώλεια της πιθανής ρωσικής επιρροής στην Ουκρανία. Προβλέποντας αυτό, οι Ρώσοι πολιτικοί και θρησκευτικοί φορείς προσπάθησαν έτσι να αποτρέψουν μια δήλωση αυτοκεφαλίας. Όταν επισκέφθηκε την Ουκρανία το 2009, ο επικεφαλής της ROC, Πατριάρχης Κύριλλος, χρησιμοποίησε το αφήγημα της Αγίας Ρωσίας για να υπονοήσει ότι η Ρωσική Εκκλησία είναι η εκκλησία όλης της «ιστορικής Ρωσίας», συμπεριλαμβανομένης της Ουκρανίας. Με αυτό, πρόσφερε μια εναλλακτική στην αυτοκεφαλία: την «Αγία Ρωσία» ως αποκεντρωμένη οντότητα, με το Κίεβο ως κοιτίδα της Ρωσίας, ως ιερή πόλη και ως φρούριο της ορθόδοξης πίστης. Ωστόσο, οι ενέργειες της Ρωσίας το 2014 υπονόμισαν τις αντιλήψεις του περί πολιτιστικής ενότητας στην πίστη, τις αξίες και τις παραδόσεις. Η προσάρτηση της Κριμαίας ενίσχυσε τα αισθήματα της ουκρανικής ταυτότητας και της ουκρανικής ορθόδοξης πίστης (Alderetal., 2020).

Επομένως, από ρωσική σκοπιά, η αυτοκεφαλία της Ουκρανίας έχει οδηγήσει σε πρακτικά προβλήματα πέρα από ζητήματα που σχετίζονται με την πολιτιστική σημασία της χώρας και την κεντρική θέση της Ορθοδοξίας στη ρωσική ταυτότητα. Όπως προαναφέρθηκε, η Ρωσική Ορθόδοξη εκκλησία διαθέτει πολυάριθμα ακίνητα στην Ουκρανία και πιθανώς περισσότερα μοναστήρια από αυτή της Εκκλησίας της Ουκρανίας. Μια αλλαγή της πίστης στην εκκλησία θα σήμαινε ότι η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία θα κινδύνευε να χάσει αυτά τα περιουσιακά στοιχεία παράλληλα με τον γενικό πλούτο και την επιρροή του, γεγονός που συνέβαλλε στο να πολεμήσει την ανεξάρτητη ουκρανική εκκλησία σε δύο μέτωπα. Από τη μία πλευρά, αμφισβήτησε ευθέως την ίδια την ιδέα της αυτοκεφαλίας της εκκλησίας. Από την άλλη πλευρά, προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή της σε άλλα εδάφη. Αυτό σημαίνει ότι η Ρωσική Ορθοδοξία εξακολουθεί να έχει συχνά μια πολιτική ατζέντα εκτός Ρωσίας ικανή να επηρεάσει την Ορθοδοξία στο σύνολό της (Auplat, 2020).

Οι θρησκευτικές εντάσεις βαθαίνουν τις διαχωριστικές γραμμές στην κρίση της Ουκρανίας, με τις αντίπαλες εκκλησίες να υποστηρίζουν συγκεκριμένες πολιτικές πλευρές

και το Κίεβο να υποτιμά τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Από τα μέσα Δεκεμβρίου 2013, οι ηγέτες της Καθολικής, της Ορθόδοξης και της Προτεσταντικής Εκκλησίας υπέγραψαν ένα κείμενο, σύμφωνα με το οποίο αναγνώριζαν τη νομιμότητα της φιλοευρωπαϊκής εξέγερσης του 2013-2014, ζητώντας από την κυβέρνηση να λάβει υπόψη τα αιτήματα των διαδηλωτών και να συμφωνήσει μαζί τους για τον απαραίτητο σεβασμό και για την ακεραιότητα του ουκρανικού εδάφους. Αυτό το κείμενο, υπογεγραμμένο από υπεύθυνο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας εκλήφθηκε ως μία έμμεση αρνητική απάντηση (αν όχι και «επίθεση») στον Πατριάρχη της Μόσχας, ο οποίος, αντίθετα, υποστήριξε την πολιτική του Προέδρου Putin με στόχο να εντάξει την Ουκρανία στην Ευρασιατική Ένωση τον Ιανουάριο του 2015. Ο Πατριάρχης Κύριλλος απάντησε υπογράφοντας μια δήλωση κατά της ανεξαρτησίας στην Ιερά του Σύνοδο. Αυτό το κείμενο επέπληξε τους διαδηλωτές επειδή δεν έλαβαν υπόψη τις θεωρίες του σχετικά με το ότι η Ουκρανία ανήκει στον «ρωσικό κόσμο» (Arjakovsky, 2014).

Η UOC-MP έχει τεθεί σε σθεναρή αντίθεση με το ουκρανικό πολιτικό καθεστώς που προσπαθεί να εδραιώσει στη χώρα την εικόνα ότι η στρατιωτική σύγκρουση αποτελεί μία εξωτερική επιθετική ενέργεια της Ρωσίας. Επομένως, η UOC-MP δεν υιοθετεί την επίσημη ρητορική της ηγεσίας της Ουκρανίας. Αντίθετα, συντάσσεται με τη ρωσική ρητορική, δηλαδή ότι η Ρωσία δεν έχει οποιαδήποτε ανάμειξη στην ουκρανική κατάσταση, η οποία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένας «εμφύλιος πόλεμος» (Shestopalets, 2019, σελ. 62).

Ο Μητροπολίτης Ιλαρίωνας, επικεφαλής του τμήματος εξωτερικών σχέσεων της Ρωσικής Εκκλησίας, δήλωσε ότι η Εκκλησία του, η οποία έχει ευρεία υποστήριξη στη ρωσόφωνη ανατολική Ουκρανία, δεν πήρε θέση προσπαθώντας να διαδραματίσει ένα διαμεσολαβητικό ρόλο στην κρίση. Επικριτές της ρωσικής εκκλησίας δεν θεωρούν τη Ρωσική Εκκλησία τόσο αμερόληπτη, ιδίως με δεδομένο ότι ο επικεφαλής της, ο Πατριάρχης Κύριλλος, είναι κοντά στον Πρόεδρο Putin και έχει υποστηρίξει την προσπάθειά του να σφυρηλατήσει στενότερους δεσμούς με πρώην σοβιετικές περιοχές εκτός Ρωσίας (Heneghan, 2014). Ο Ιλαρίων ισχυρίστηκε ότι η κρίση της Ουκρανίας δεν ήταν θρησκευτικής φύσης, αλλά πρόσθεσε ότι η κατάσταση με τις θρησκευτικές κοινότητες στην Ουκρανία αντικατοπτρίζει κάπως τη διαίρεση εντός του ουκρανικού έθνους (Heneghan, 2014).

3.3 Η Στάση της Καθολικής Εκκλησίας

Η κοινότητα των Καθολικών στην Ουκρανία αποτελούν το 10% του συνολικού πληθυσμού, οι οποίοι συσπειρώνονται γύρω από την Ουκρανική Καθολική Εκκλησία (Ukrainian Greek Catholic Church) (STARR 2018). Η Ουκρανική Καθολική Εκκλησία στην εσωτερική διαμάχη, για το αν η Ουκρανία πρέπει να ανήκει στη Δύση ή στην Ανατολή (Ρωσία), τάχθηκαν σαφώς υπέρ του δυτικού προσανατολισμού της Χώρας (Gaetan 2019) .

Όπως προαναφέρθηκε, το 2018 η Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία επεδίωξε και πέτυχε το διαχωρισμό της από το Πατριαρχείο Μόσχας, επιλογή η οποία έτυχε της αποδοχής των ΗΠΑ. Ο ηγέτης της Καθολικής εκκλησίας, Πάπας Φραγκίσκος, σε αυτή τη θρησκευτική διαμάχη επέλεξε τη μη εμπλοκή, διατηρώντας μία μετριοπαθή στάση ουδετερότητας, επιδιώκοντας την τήρηση ίσων αποστάσεων μεταξύ των αντικρουόμενων πλευρών. Με αυτό τον τρόπο ενισχύνονταν το προφίλ της Αγίας Έδρας, ως σημαντικού διπλωματικού εταίρου, ο οποίος μπορούσε να συμβάλλει στην αποκλιμάκωση της έντασης που είχε ξεσπάσει στους κόλπους της Ορθόδοξης εκκλησίας. Επιπρόσθετα ο Πάπας Φραγκίσκος αναγνωρίζει ότι οι κρίσεις και οι πόλεμοι είναι απόρροια αλληλοσυγκρουόμενων ιδιοτελών συμφερόντων και ότι στη προκειμένη περίπτωση τόσο οι ΗΠΑ, όσο και η Ρωσία φέρουν από κοινού ευθύνες.

Η διπλωματική προσέγγιση του επικεφαλής της Καθολικής εκκλησίας δίνει έμφαση σε τέσσερις αρχές, η πρώτη εκ των οποίων είναι ότι το σύνολο είναι σπουδαιότερο από τα επιμέρους μικρότερα τμήματα, σύμφωνα με την οποία ολόκληρη η χριστιανική κοινότητα είναι ιερή και δεν πρέπει να υπάρξει διάκριση μιας ομάδας χριστιανών έναντι άλλων, ενώ η ειρήνη είναι αυτή που θα πρέπει να επικρατήσει. Χαρακτηριστική είναι η στάση του Πάπα Φραγκίσκου με την αποστροφή του, σχετικά με τη δήλωση του Αρχιεπισκόπου της Ουκρανικής Καθολικής Εκκλησίας Sherchuk, ο οποίος χαρακτήρισε τα γεγονότα στην Κριμαία ως «ρωσική εισβολή». Ο Πάπας απέρριψε αυτή τη δήλωση χαρακτηρίζοντας τη σύγκρουση ως ένα «αδελφοκτόνο πόλεμο» (Gaetan 2019).

Η δεύτερη αρχή της διπλωματικής προσέγγισης της Αγίας Έδρας συνοψίζεται στο ότι η ενότητα θα πρέπει να επικρατήσει έναντι όλων των συγκρούσεων οι οποίες ταλανίζουν το χριστεπώνυμο πλήρωμα, ενότητα η οποία δέον να επιτευχθεί έναντι όλων των χριστιανών, χωρίς καμία διάκριση μεταξύ Καθολικών και Ορθόδοξων.

Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί την μήτρα δεκατεσσάρων 14 εκκλησιών με αυτόνομη διοίκηση, οι οποίες φέρουν εθνικά ονόματα (π.χ. Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία κ.ά.) και των οποίων η ενοποιός δύναμη είναι η κοινή αντίληψη επί του δόγματος, των μυστηρίων, της λειτουργίας και της εκκλησιαστικής διοίκησης, διαχειριζόμενη η καθεμία από αυτές τις δικές της υποθέσεις. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η μεγαλύτερη από αυτές, αριθμώντας περισσότερο από 100 εκατομμύρια πιστούς (Pew Research Center 2017).

Κατά το παρελθόν και ειδικότερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, η Ρωμαιοκαθολική εκκλησία έκανε προσπάθειες προκειμένου να αμβλυνθούν οι διαφορές και να θεραπευτεί το σχίσμα με την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, αλλά η Ρωσική εκκλησία ήταν ερμητικά κλεισμένη πίσω από το σιδερένιο παραπέτασμα. Στο πρόσφατο παρελθόν ο Πάπας Φραγκίσκος έχει έρθει κοντά τόσο με τον σημερινό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κ.κ Βαρθολομαίο, όσο και με τον Πατριάρχη Μόσχας κ.κ Κύριλλο και την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, ακολουθώντας το έργο των προκατόχων του. Για παράδειγμα ο Πάπας Ιωάννης Παύλος ο Β', το 1989, προσπάθησε να αποκαταστήσει εν μέρει διπλωματικούς δεσμούς με την Σοβιετική Ένωση (Dobbbs 1989). Ομοίως, ο Πάπας Βενέδικτος XVI το 2010, ομαλοποίησε πλήρως τις σχέσεις με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία σε μια προσπάθεια ανάσχεσης του κοσμικού σχετικισμού της Δυτικής Ευρώπης (Mennini 2010).

Τα τελευταία χρόνια, υπό την ηγεσία του Πάπα Φραγκίσκου, η σχέση του Βατικανού με την Ρωσική Ορθόδοξη εκκλησία έχει ανθίσει, υποστηριζόμενη και από την πολιτική ηγεσία της Ρωσίας (Petro 2015). Η μετριοπαθής στάση και η τήρηση ίσων αποστάσεων από το Βατικανό όσον αφορά τα γεγονότα στην Ουκρανία, ώθησε τον Ρώσο Πρόεδρο Πούτιν, να επιτρέψει την πραγματοποίηση το 2016, της πρώτης συνάντησης μεταξύ του Πάπα Φραγκίσκου και του Πατριάρχη Κύριλλου, στο τέλος της οποίας οι δύο ηγέτες υπέγραψαν κοινή δήλωση 30 σημείων, η πλειονότητα των οποίων αφορούσαν κοινές θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές απόψεις (Vatican 2016). Τρία από τα 30 σημεία της κοινής αυτής δήλωσης των δύο εκκλησιαστικών ηγετών αφορούσαν την ουκρανική σύγκρουση, σύμφωνα με την οποία υποσχέθηκαν να τηρήσουν ισόρροπη στάση, δίχως να υποστηρίξουν εμφανώς την μία ή την άλλη πλευρά στην αντιπαράθεση της εκκλησίας. Αυτό ενόχλησε την ηγεσία της Ουκρανικής Καθολικής εκκλησίας (Rome Reports 2016), η οποία αισθάνθηκε

«προδομένη», πλην όμως επιδίωξη του Πάπα ήταν η επίτευξη της χριστιανικής ενότητας, η οποία αποτελεί και το επιστέγασμα της χριστιανοσύνης, οδηγώντας το Βατικανό να λειτουργεί με ισορροπημένο τρόπο. Αν ο Πάπας Φραγκίσκος είχε κλίνει ανοιχτά προς την μία πλευρά, η επιβαρυσμένη κατάσταση θα οδηγούσε πιθανώς σε θρησκευτικό πόλεμο, κατάσταση που ήθελε να αποφύγει κηρύσσοντας την αυτοσυγκράτηση προς εκείνους που η Καθολική εκκλησία ασκούσε την μεγαλύτερη επιρροή (ηγεσία Ουκρανικής Καθολικής εκκλησίας), ελπίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα ιδανικό πρότυπο συμπεριφοράς και για το Πατριαρχείο Μόσχας, όσον αφορά τις σχέσεις του με τους πιστούς στην Ουκρανία (Gaetan 2019).

Η τρίτη από τις αρχές που εφαρμόστηκε από τον ηγέτη της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, όσον αφορά την διπλωματική προσέγγιση της κρίσης στην Ουκρανία είναι ότι η πραγματικότητα είναι πιο μακράν πιο σημαντική από την ιδεολογία και τις ιδέες που την υποστηρίζουν, επηρεασμένος από βιώματα της πρότερης ζωής του στην Αργεντινή. Έτσι στην κρίση που δημιουργήθηκε στην Ουκρανία, προτίμησε να επικεντρωθεί στην αντιμετώπιση της δύσκολης πραγματικότητας, η οποία αφορούσε τη φτώχεια, παρά να προβεί σε οποιαδήποτε κρίση στο ποιος έχει δίκιο μεταξύ των ανταγωνιστικών ισχυρισμών των αντίπαλων πολιτικών στρατοπέδων. Πράγματι το χρονικό διάστημα από το 2016 έως και το 2018, δόθηκε χρηματική βοήθεια σε περίπου 900.000 Ουκρανούς, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν Ορθόδοξοι και των οποίων οι εστίες είτε ήταν κοντά στην εμπόλεμη ζώνη είτε είχαν εκτοπιστεί από τα σπίτια τους (Gaetan 2019). Η ανωτέρω βοήθεια παραδόθηκε απευθείας στους απελπισμένους ανθρώπους, στην οποία συμπεριελήφθηκαν τρόφιμα, φάρμακα αλλά και κοινωνικές υπηρεσίες και εποπτεύθηκε καθόλη τη διάρκεια από τον Παπικό νούτσιο (Inside the Vatican 2019).

Σχετικά τώρα με την εκκλησιαστική σύγκρουση στην Ουκρανία, σε ότι αφορά την δημιουργία της αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας, οι Καθολικοί της Αγίας Έδρας πιστεύουν ότι είναι δύσκολο να χειραγωγηθούν οι πιστοί. Δηλαδή με δεδομένο ότι η πλειοψηφία των Ουκρανών ανήκει στην Ουκρανική Ορθόδοξη εκκλησία, η οποία όμως συνδέεται με το Πατριαρχείο της Μόσχας, δεν θα είναι εύκολη η μετάβαση και ότι δύσκολα οι πιστοί θα εγκαταλείψουν τους επισκόπους και τους τοπικούς ιερείς τους. Επιπρόσθετα πολλοί πιστοί δεν νιώθουν την υποχρέωση να αυτοπροσδιορίζονται ως μέλη της μιας ή της άλλης «Εκκλησίας» (Giuliano 2019). Αυτό που τελικά πραγματοποιήθηκε μετά την ήττα του Ποροσένκο στις προεδρικές εκλογές, είναι το ότι η νέα ουκρανική

κυβέρνηση εγκατέλειψε την τακτική του εξαναγκασμού των ενοριών που υπόκεινται στο Πατριαρχείο Μόσχας να ενταχθούν στην αυτοκέφαλη ουκρανική εκκλησία, ενώ ο νέος Ουκρανός Πρόεδρος, Volodymyr Zelensky, προέτρεψε τους ηγέτες των εκκλησιών να προχωρήσουν σε διάλογο, με απώτερο σκοπό να μην διχάσουν τους πιστούς.

Η τέταρτη αρχή που εφαρμόστηκε από την Παπική διπλωματία στην κρίση στην Ουκρανία είναι ότι ο χρόνος είναι σπουδαιότερος από τον χώρο στον οποίο διαδραματίζεται η κρίση. Ο Πάπας Φραγκίσκος πιστεύει ότι στο τέλος το χέρι του Θεού εμφανίζεται στην ιστορία, ενθαρρύνοντας τη συμφιλίωση χωρίς να υπάρχει προσπάθεια ελέγχου του αποτελέσματος και πεποίθησή του είναι ότι με επιμονή και υπομονή θα υπάρχουν οι καλές εξελίξεις με την πάροδο του χρόνου. Άλλωστε σύμφωνα με τον ηγέτη της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, η πολιτική ασχολείται περισσότερο με την απόκτηση γεωστρατηγικών πλεονεκτημάτων και την κατοχή χώρου, με τρόπο τέτοιο που να προσομοιάζει τη στρατιωτική δράση. «Ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα» μας διδάσκει ο Clausewitz. Σε αντίθεση ο Πάπας Φραγκίσκος προτίμησε να προχωρήσει αργά, χτίζοντας αμοιβαίο σεβασμό μέσα από τις προσωπικές συναντήσεις τις οποίες επεδίωξε. Πράγματι όσο ο χρόνος περνά διακρίνεται μια αποκλιμάκωση της πόλωσης που διέκρινε τους απλούς Ουκρανούς, ενώ επίσης διακρίνεται μία προθυμία συμβιβασμού ως προς την διαφορετικότητα (Gaetan 2019).

Η ουδετερότητα την οποία επέδειξε ο Πάπας Φραγκίσκος στην Ουκρανική κρίση καθώς και η τήρηση των ίσων αποστάσεων κατέδειξε πως η διπλωματία του Βατικανού απέκλινε σημαντικά από τις προτιμήσεις της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το Βατικανό, η εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την κατάρρευση του αντίπαλου δέους της ΕΣΣΔ, ήταν υπερβολικά μιλιταριστική, απορρίπτοντας τα οφέλη της ειρηνικής διπλωματίας. Βεβαίως έχουν υπάρξει και αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, όπου το Βατικανό υποστήριξε με σθένος τόσο την πυρηνική συμφωνία με το Ιράν (κατά τη διάρκεια της διοίκησης Obama), όσο και της προσέγγισης με την Κούβα. Γενικά όμως η Αγία Έδρα εκφράζει τις ανησυχίες της αναφορικά με το ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες σταμάτησαν να ασκούν την σημαντική ηθική επιρροή τους ως χώρα που προσπαθεί να ηρεμήσει τις εντάσεις και να διευκολύνει τις ειρηνευτικές διαδικασίες δημιουργώντας περιθώρια για εναλλακτικές λύσεις, επιλέγοντας αντ' αυτού την αντιπαραγωγική ένταση (Gaetan 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ

4.1 Η Ουκρανία μεταξύ Ανατολής και Δύσης

Το Κίεβο βρίσκεται σε μια επαμφοτερίζουσα θέση, αμφιταλανταζόμενο συνεχώς μεταξύ Δύσης (Ευρωπαϊκή Ένωση, NATO) και Ανατολής (Ρωσίας) ήδη από την ανεξαρτησία του το 1991 (Kuzio, 2012, σελ. 414). Αρχικά, οι πρόεδροι και οι ουκρανικές κυβερνήσεις ακολούθησαν μια ισορροπημένη προσέγγιση, τείνοντας να ευνοήσουν τη δυτική συνεργασία σε στρατηγικά ζητήματα, ενώ διατηρούσαν στενούς οικονομικούς δεσμούς με τη Ρωσία. Καθώς η Ουκρανία ανέπτυξε στενότερους δεσμούς με την ΕΕ, αυτή η διττή πολιτική κατέστη αβάσιμη καθώς τα οικονομικά συμφέροντα ξένων παραγόντων συγκρούονταν και η απομάκρυνση από τη Μόσχα οδηγούσε σε πολιτιστικές εντάσεις εντός της χώρας κατά μήκος του άξονα Ανατολής-Δύσης (D'Anieri, 2012, σελ. 448).

Από την αρχή της ανεξαρτησίας και μέχρι το 2014, υπήρχε ανισορροπία ενδιαφέροντος στην Ουκρανία. Ενώ η Ρωσία πίεζε την Ουκρανία να κινηθεί προς αυτήν, το Κίεβο δίσταζε και επιθυμούσε τη δημιουργία πιο στενών σχέσεων με τη Δύση. Ωστόσο, η έλλειψη μεταρρυθμίσεων στη χώρα οδήγησαν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο δίλημμα αν θα συνέχιζε την παροχή οικονομικής βοήθειας. Από τη μία πλευρά, η Ουκρανία δεν είχε εκπληρώσει τους όρους των προηγούμενων δανείων, ενώ από την άλλη μία διακοπή οικονομικής βοήθειας ενδεχομένως να οδηγούσε σε μία οικονομική κρίση στη χώρα, με αποτέλεσμα να στραφεί προς τη Ρωσία. Ομοίως, στον τομέα της στρατιωτικής μεταρρύθμισης, το NATO διαπίστωσε ότι τα προγράμματα για τον μετασχηματισμό του στρατού δεν εφαρμόζονταν σταθερά, αλλά δίστασε να διακόψει τη βοήθεια και τις στρατιωτικές επαφές που τη συνόδευαν. Ωστόσο, κατά τη δεύτερη θητεία του Kuchma (1999-2004) δύο γεγονότα σημάδεψαν τη μείωση της αλληλεπίδρασης Ουκρανίας - ΗΠΑ: α) η δολοφονία του δημοσιογράφου Georgiy Gongadze και η καταστολή της αντιπολίτευσης της οποίας αποτελούσε μέρος, β) η αποκάλυψη ότι η Ουκρανία είχε κάνει συμφωνία για την προμήθεια συστημάτων ραντάρ αεράμυνας Kolchuga στο Ιράκ, εν όψει της αμερικανικής εισβολής το 2003 (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Αυτά τα γεγονότα ενίσχυσαν την αντίληψη στη Δύση ότι για να πετύχει η Ουκρανία και για να την υποστηρίξει η Δύση, θα πρέπει να αλλάξει η ηγεσία της. Τόσο

οι Αμερικανοί όσο και οι Ευρωπαίοι ηγέτες έδειξαν εμφανώς την προτίμησή τους για τον Yushchenko στις προεδρικές εκλογές του 2004. Μετά την Πορτοκαλί Επανάσταση, οι ΗΠΑ και η ΕΕ αύξησαν δραματικά τη βοήθειά τους προς την Ουκρανία, πιστεύοντας ότι η χώρα είχε μια μοναδική ευκαιρία να εφαρμόσει εγχώριες μεταρρυθμίσεις και να ενσωματωθεί στην Ευρώπη. Η ευκαιρία για την ανάπτυξη διμερών συμφωνιών συνεργασίας με την ΕΕ κατέστη δυνατή μόνο μετά την πρωτοβουλία της Ανατολικής Σύμπραξης (Eastern Partnership)¹⁴ το 2009. Ζητήματα εσωτερικής πολιτικής αντιπαράθεσης και διαφθοράς, σε συνδυασμό με την ενασχόληση των ΗΠΑ με τους πολέμους στο Ιράκ και το Αφγανιστάν και τη μετέπειτα οικονομική κρίση του 2008, απέσπασαν την προσοχή της ΕΕ και των ΗΠΑ από την Ουκρανία (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Τον Απρίλιο του 2008, οι ηγέτες χωρών που συμμετέχουν στο ΝΑΤΟ συναντήθηκαν στο Βουκουρέστι, όπου στην ημερήσια διάταξη τέθηκε το ερώτημα εάν θα επεκταθούν τα Σχέδια Δράσης Μέλους (MAP¹⁵), τα οποία θα άνοιγαν τον δρόμο για ένταξη (χωρίς τελική απόφαση) στη Γεωργία και την Ουκρανία. Οι ΗΠΑ υποστήριζαν αυτό το βήμα, με την Ρωσία όμως, όπως ήταν αναμενόμενο να αντιτάσσεται. Τόσο η Γερμανίδα Καγκελάρια Μέρκελ, όσο και ο Γάλλος Πρόεδρος Σαρκοζί, υποστήριζαν την αναβολή μιας απόφασης προκειμένου να κατευνάσουν τη Ρωσία, πολιτική η οποία κι επικράτησε στο τέλος.

Μετά την εκλογή του Yanukovich το 2010, η ΕΕ αντικατέστησε τις ΗΠΑ ως τον κύριο δυτικό συνομιλητή με την ουκρανική κυβέρνηση και το θέμα μετατοπίστηκε από την ένταξη στο ΝΑΤΟ, που ήταν μια μακρινή προοπτική, μη υποστηριζόμενη από τον Yanukovich, σε αυτό της βαθύτερης ενσωμάτωσης με την ΕΕ, η οποία ήταν πιο δημοφιλής και λιγότερο διχαστική στην Ουκρανία και η οποία θα είχε πολύ πιο

¹⁴ Η ΕΕ προκειμένου να συμβάλει στη δημιουργία ενός σταθερού περιβάλλοντος στη γειτονιά της, γεγονός που θα συνέβαλλε και στην ασφάλεια της ίδιας της Ένωσης, προώθησε την ανάπτυξη διμερών συμφωνιών συνεργασίας, μέσω των οποίων μπορούσαν να συζητηθούν και ζητήματα ασφάλειας εφόσον υπήρχαν τέτοια. Μέσω της δημιουργίας αυτής της συνεργατικής σχέσης, δημιουργούνταν η ευκαιρία για την ανάπτυξη όχι μόνο πολιτικών σχέσεων αλλά και οι προϋποθέσεις για εμπορική και αναπτυξιακή συνεργασία. Συγκεντρωτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ΕΕ προωθεί οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις στις χώρες της που αποτελούν τη «γειτονιά» της, προκειμένου αυτές να αποκτήσουν δημοκρατικές κυβερνήσεις οι οποίες θα λειτουργούν με προϋποθέσεις ελεύθερης οικονομίας.

¹⁵ Το Σχέδιο Δράσης Μέλους – Membership Action Plan (MAP) αποτελεί ένα πρόγραμμα παροχής συμβουλών, βοήθειας και πρακτικής υποστήριξης του ΝΑΤΟ σχεδιασμένο με βάση τις ανάγκες των Κρατών που επιθυμούν να εισέλθουν στη Συμμαχία.
(https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm).

σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο. Μέχρι τότε το Κρεμλίνο παρέμενε μόνο αντίθετο στη διεύρυνση του ΝΑΤΟ, αλλά από το 2010 κι εντεύθεν, η Ρωσία αντιτάχθηκε σθεναρά στη Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΕ και στη Συμφωνία Συνολικού Ελεύθερου Εμπορίου (DCFTA) που οραματιζόταν, επειδή μια τέτοια συμφωνία θα απέκλειε την Ουκρανία από την ένταξη στην Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση (που ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 2010), καθώς μια χώρα δεν μπορεί να είναι μέλος ταυτόχρονα δύο τελωνειακών ενώσεων. Ο Putin θεωρούσε την Ουκρανία ως σημαντικό μέλος της μελλοντικής Ευρασιατικής Ένωσης και ενήργησε για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, όπως θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα. Ωστόσο, η ΕΕ ήταν ανένδοτη ότι κανένα τρίτο μέρος δεν μπορούσε να ασκήσει βέτο σε μια συμφωνία μεταξύ της ΕΕ και άλλης χώρας. Αυτός ο «κανόνας»¹⁶ ήταν εξαιρετικά σημαντικός, καθώς υποστήριξε την έννοια μιας Ευρώπης που διέπεται από κανόνες και όχι από Μεγάλες Δυνάμεις. Η Ρωσία πίστευε ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή ότι ως Μεγάλη Δύναμη θα έπρεπε να ασκεί αναγνωρισμένο βέτο στις ρυθμίσεις, ειδικά σε αυτές που επηρεάζουν ότι βρίσκεται εντός της σφαίρας των συμφερόντων της (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Από το 2014 ο αριθμός των Ουκρανών που υποστηρίζουν την ένταξη στην Ευρώπη έχει αυξηθεί. Αυτό οφείλεται στα οφέλη από τη συμφωνία σύνδεσης που υπέγραψε ο Petro Poroshenko στις Βρυξέλλες στις 27 Ιουνίου 2014, με κυριότερα την μετακίνηση πολιτών στην Ευρώπη, τη συμφωνία ελεύθερου εμπορίου, αλλά και τη δημιουργία κράτους δικαίου στην ίδια την Ουκρανία, την εξάλειψη της ανεξέλεγκτης διαφθοράς από Ουκρανούς και Ρώσους ολιγάρχες, αλλά και των οικονομικών δοσοληψιών, ιδίως στον ενεργειακό τομέα. Επιπρόσθετα η Ουκρανία αποτελεί μια σημαντική χώρα διέλευσης του ρωσικού φυσικού αερίου στην ενεργειακά πεινασμένη Ευρώπη. Από την άλλη πλευρά, Ουκρανοί επιχειρηματίες έκαναν συμφωνίες με ρωσικές κρατικές εταιρείες, αποσπώντας κέρδη ως μεσάζοντες από τη μεταφορά ενέργειας στην Ουκρανία (Tefft, 2021).

Χρησιμοποιώντας τον όρο 'Νέος Οριενταλισμός', η Lyubchenko (2017, σελ. 58) εξηγεί πως η εσωτερική κρίση στην Ουκρανία είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης μεταξύ φιλελευθερισμού και εθνικισμού. Η σχολή σκέψης του εκσυγχρονισμού ισχυρίστηκε ότι με το τέλος της ιδεολογίας της εποχής του Ψυχρού Πολέμου, η

¹⁶ Ουσιαστικά αποτελεί έναν 'άτυπο κανόνα' της απόφασης για τις μικτές συμφωνίες, δηλαδή μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μίας τρίτης χώρας.

εξάπλωση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και κατά συνέπεια η μετάβαση στη φιλελεύθερη δημοκρατία θα δημιουργούσε πολιτική ομογενοποίηση, η οποία θα καθιστούσε μηδαμινό το ενδεχόμενο δημιουργίας εθνοτικών συγκρούσεων. Η ουκρανική κρίση μπορεί να ενταχθεί σε αυτή τη σχολή σκέψης ως παράδειγμα ομογενοποίησης των πολιτικών και οικονομικών δυνάμεων, μετατρέποντας την χώρα σε μια «αληθινή» φιλελεύθερη δημοκρατική καπιταλιστική κοινωνία. Στην Ουκρανία, ως μέρος της διαδικασίας ομογενοποίησης με την Ευρώπη, παρατηρείται μια διαδικασία εφεύρεσης του ουκρανικού έθνους με εθνοτικούς όρους. Αυτή η διάκριση έχει εκδηλωθεί συγκεκριμένα στη συνεχιζόμενη βίαιη σύγκρουση μεταξύ της περιοχής Donbas και της Δυτικής και Κεντρικής Ουκρανίας. Σε παρόμοιο πλαίσιο, ο Σωτηρίου (2016, σελ. 51) αναφέρει πως η Ουκρανία χαρακτηρίζεται από ασυμβίβαστες διαφορές και ανεπίλυτα ζητήματα σχετικά με τις διαδικασίες οικοδόμησης ενός έθνους, τους τύπους εθνικών ταυτοτήτων στις κύριες εθνοτικές κοινότητες, καθώς και τις περιφερειακές πολιτικές προτιμήσεις. Ως εκ τούτου, συμπεραίνει ότι οι διαρκείς περιφερειακές πολιτικές προτιμήσεις, ενσωματωμένες σε ένα κατακερματισμένο και πορώδες πλαίσιο εθνικής ταυτότητας, έχουν αποτελέσει αποσταθεροποιητικοί παράγοντες στη χώρα, ιδίως στο ανατολικό της τμήμα.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Popescu (2014, σελ. 29), ο ουκρανικός τρόπος αντιμετώπισης αυτών των αντιφατικών οραμάτων ήταν η επιλογή συνεργασίας με τη Ρωσία χωρίς ενσωμάτωση σε αυτή. Η πολιτική του Κιέβου, που συχνά αποκαλείται «πολυκεντρικότητα», ήταν να στέλνει θετικά «σήματα» στη Μόσχα, να κάνει δημόσιες δεσμεύσεις και ακόμη και να υπογράφει έγγραφα που είχε καταθέσει η Ρωσία και στη συνέχεια να μην τα υλοποιεί. Παρόμοια προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε και σε σχέση με τη Δύση. Αυτή η πολιτική στόχευε στην αποκόμιση οφελών από τη Ρωσία και τη Δύση χωρίς να χρειάζεται να προσφέρει πολλά σε αντάλλαγμα.

Συνολικά, επομένως, παρατηρούνται τα εξής: από τη μία πλευρά η ολιγαρχία της Ουκρανίας συνέχιζε να διατηρεί οικονομικές σχέσεις με τη Ρωσία, παρά τη ρητορική της υπέρ της ανεξαρτησίας της χώρας και τον δυτικό της προσανατολισμό. Από την άλλη πλευρά, οι ενέργειες της ηγεσίας της Ουκρανίας μαρτυρούν την προσπάθειά της να ανεξαρτητοποιηθεί από τη Ρωσία και να στραφεί στη Δύση, γεγονός που φυσικά δεν περνά απαρατήρητο από τη Μόσχα, η οποία με ενέργειες της καθιστά εμφανές ότι δεν θα είναι εύκολη η δυτική πορεία του Κιέβου. Στο πλαίσιο αυτό

ιδιαίτερη σημασία έχει η Ευρασιατική Ένωση, καθώς αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του διλήμματος της Ουκρανίας ως προς τον προσανατολισμό της.

Η επίσημη θέση του Κιέβου και του Προέδρου Yanukovich κατά τη διάρκεια της εντατικοποίησης της ευρασιατικής ολοκλήρωσης ήταν να εκδηλώσουν ενδιαφέρον για το έργο της EAEU (EurAsian Economic Union) και στην ανάγκη μελέτης των πρακτικών αποτελεσμάτων, αλλά τίποτα περισσότερο. Κατά την άποψη του Κιέβου, μόνο μια ειδική μορφή ανάπτυξης της συνεργασίας μεταξύ της Ουκρανίας και της μελλοντικής Ευρασιατικής Ένωσης στο πλαίσιο του σχεδίου «3+1»¹⁷ θα ήταν δυνατή στο εγγύς μέλλον. Ωστόσο, οι δημοσκοπήσεις έδειξαν ότι το 50% του πληθυσμού της Ουκρανίας υποστήριξε την ευρασιατική ολοκλήρωση. Έτσι, η ουκρανική ηγεσία βρέθηκε αντιμέτωπη με την ανάγκη να επιλέξει μεταξύ του ευρωπαϊκού και του ευρασιατικού μοντέλου ολοκλήρωσης (Lapenko, 2014, σελ. 129).

4.2 Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU)

Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση είναι ένας οργανισμός περιφερειακής ολοκλήρωσης. Η ιδέα της δημιουργίας της EAEU ανήκει στον Πρόεδρο του Καζακστάν N. Nazarbaev ο οποίος την πρότεινε, τη δεκαετία του 1990 και πιο συγκεκριμένα το 1994 κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στη Ρωσία, χωρίς η πρότασή του αρχικά να γίνει αποδεκτή (Lapenko, 2014, σελ. 123; Rivera&Garashchuk, 2017, σελ. 40). Παρόλα αυτά, ο Putin επέστρεψε σε αυτήν την ιδέα το 2011 (Rivera & Garashchuk, 2017, σελ. 40). Η ίδρυση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης είναι μια από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες περιφερειακής ολοκλήρωσης της Ρωσίας από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Στη δεκαετία του 1990, μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ξεκίνησε μια διαδικασία επανεξέτασης του κλασικού ευρασιανισμού ή της εγκαθίδρυσης του νεοευρασιανισμού στα έργα Ρώσων μελετητών και πολιτικών ηγετών.

¹⁷ Η Ουκρανία είχε υπογράψει μία συμφωνία που ίδρυε την CIS, όπως προαναφέρθηκε, μία συνθήκη με τις χώρες του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου (SES) δηλαδή με τη Ρωσία το Καζακστάν και τη Λευκορωσία, αλλά και μία συμφωνία με τον Οργανισμό για τη Δημοκρατία και την Οικονομική Ανάπτυξη με τη Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Μολδαβία. Επιπλέον, επιθυμούσε και τη σύνδεση με την ΕΕ. Δεδομένου του περιορισμού περί των τελωνειακών ενώσεων, η συμμετοχή στην EAEU από μέρους της Ουκρανίας δεν θα ήταν με το καθεστώς του πλήρους μέλους.

Το νεοευρασιατικό σχέδιο εμφανίστηκε στο έργο του A.G. Dugin¹⁸ ως ένα γεωπολιτικό δόγμα ευρείας κλίμακας που ξεπερνούσε τα συμβατικά γεωγραφικά όρια (Lapenko, 2014, σελ. 121).

Η ΕΑΕU λειτουργεί ως τελωνειακή ένωση από το 2011 και ως οικονομική ένωση από το 2015. Εκτός από γεωπολιτικούς στόχους, βασίζεται σε μια συγκεκριμένη μακροπρόθεσμη οικονομική ατζέντα. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΑΕU ιδρύθηκε για να βοηθήσει τα κράτη μέλη της να αξιοποιήσουν στο έπακρο τους ενδοπεριφερειακούς οικονομικούς δεσμούς, να εκσυγχρονίσουν τις εθνικές τους οικονομίες και να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που ευνοεί τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους σε διεθνές επίπεδο. Η ενιαία αγορά αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργασίας βρίσκεται στο επίκεντρο της ευρασιατικής διαδικασίας ολοκλήρωσης (Vinokurov, 2017, σελ. 54). Κοινές θέσεις των ηγετών των χωρών-μελών σχετικά με την ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης είναι (Lapenko, 2014, σελ. 124): α) η δημιουργία μιας ισχυρής και παγκόσμιας ανταγωνιστικής οικονομικής ένωσης, β) η Ευρασιατική Ένωση αποτελεί ένα νέο περιφερειακό σύνδεσμο, η οποία δεν δημιουργήθηκε με σκοπό την αποκατάσταση της ΕΣΣΔ, γ) η Ευρασιατική Ένωση με ανοιχτό όραμα στο παράδειγμα των πανευρωπαϊκών έργων ολοκλήρωσης, δ) η Ευρασιατική Ένωση ως νέο γεωπολιτικό εγχείρημα και αναπόσπαστο μέρος μιας νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Η ΕΑΕU έχει ήδη ενισχυθεί με συμπληρωματική υποδομή ολοκλήρωσης, συμπεριλαμβανομένου του Δικαστηρίου ΕΑΕU, της Ευρασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης και του Ευρασιατικού Ταμείου Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης (Vinokurov, 2017, σελ. 54).

Επί της ουσίας αποτελεί μια νέα πραγματικότητα του μετασοβιετικού χώρου, υπό την κυριαρχία της Ρωσίας. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που διακρίνει την ΕΑΕU είναι το γεγονός ότι η ένωση αποτελείται από χώρες που αποτελούσαν μέρος της ίδιας χώρας κατά το παρελθόν (ΕΣΣΔ). Έτσι, πρόκειται μάλλον για την αποκατάσταση παλιών δεσμών που υπήρχαν μεταξύ των μελών της ΕΣΣΔ (Rivera & Garashchuk, 2017, σελ. 41). Η ύπαρξη της Ευρασιατικής Ένωσης εκλαμβάνεται από τη ρωσική

¹⁸ Ο **Αλεξάντρ Γκελγιέβιτς Ντούγκιν** είναι φιλόσοφος, πολιτικός αναλυτής και επικεφαλής της έδρας Κοινωνιολογίας των Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας. Επιπροσθέτως είναι ένας εκ των δημοφιλέστερων ιδεολογικών θεωρητικών της Ευρασιατικής Ένωσης (ΕΑΕU). Στη Ρωσία απολαμβάνει ευρείας αναγνώρισης για το έργο του "Τα θεμέλια της Γεωπολιτικής (Foundations of Geopolitics)" (1996), το οποίο έχει επηρεάσει τις αποφάσεις της ρωσικής πολιτικής ελίτ πάνω σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, ενώ ταυτόχρονα έχει καταστεί εγχειρίδιο σε πολλά πανεπιστήμια στη χώρα.

ηγεσία ως ένδειξη ισχύος στις διεθνείς σχέσεις και ως ένδειξη αποτυχίας της Δύσης να απομονώσει τη Ρωσία διεθνώς (Libman, 2015, σελ. 10). Η οργανωτική αρχή της ευρασιατικής ολοκλήρωσης βασίζεται στη γεωπολιτική και οικονομική της δύναμη, χωρίς να έχει επί της ουσίας μια επίσημη δομή όπως άλλοι οργανισμοί. Η προσπάθεια της Ρωσίας να διατηρήσει την EAEU συνεπάγεται την προθυμία να τηρεί και να περιορίζεται από τους κανόνες της EAEU. Ωστόσο, η Ρωσία επιδεικνύει επανειλημμένα ηγεμονική συμπεριφορά εντός της Ένωσης και οι μεμονωμένες συμφωνίες που έχει συνάψει με τα κράτη μέλη υπονομεύουν τον επίσημο σχεδιασμό της. Εάν η συμμετοχή των κρατών μπορεί να διαπραγματευτεί και να εξασφαλιστεί σε ad hoc βάση, λόγω της απόλυτης ισχύος της Ρωσίας, τότε η Ρωσία έχει ελάχιστα κίνητρα να συμμορφωθεί με τους κοινούς κανόνες της ένωσης. Εν τέλει παρατηρείται πως η οικονομική ολοκλήρωση με χώρες που έχουν μικρές οικονομίες μειώνει περαιτέρω τον σεβασμό της Ρωσίας για τους κοινούς κανόνες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο μετά την κρίση της Ουκρανίας, όπου αναδύονται τα συμφέροντα για την ασφάλεια (Dragneva&Wolczuk, 2017, σελ. 14).

Στο ίδιο πλαίσιο, οι Rivera και Garashchuk (2017, σελ. 42) υποστηρίζουν ότι η Ρωσία είναι δύσκολο να είναι εταίρος με ίσα δικαιώματα και πως για τη Μόσχα η δημιουργία της EAEU δεν είχε τόσο οικονομικό αλλά μάλλον γεωπολιτικό κίνητρο, με σκοπό να μην επιτρέψει στα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ να διαπραγματευτούν μία οικονομική εναλλακτική σύνδεσης με την ΕΕ και την Κίνα, ενώ παράλληλα αποσκοπεί στην εδραίωση του ρόλου της ως ηγέτιδας δύναμης στην περιοχή. Η Ρωσία χρησιμοποιεί την ευρασιατική ολοκλήρωση ως εργαλείο για την εξωτερική της πολιτική προκειμένου να ενισχύσει τον έλεγχο των γειτονικών χωρών, γεγονός που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Ουκρανίας.

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκε πως η Ρωσία επιθυμούσε την ένταξη της Ουκρανίας στην Ευρασιατική Ένωση και για τον λόγο αυτό αντιτάχθηκε στις προσπάθειες της χώρας να προσδεθεί σε δυτικούς οργανισμούς και συνολικά στον δυτικό προσανατολισμό της χώρας. Η EAEU σχεδιάστηκε σε μεγάλο βαθμό με απώτερο στόχο να προσελκύσει πρώην χώρες της ΕΣΣΔ και ιδιαίτερα την Ουκρανία. Έτσι, το ευρασιατικό εγχείρημα αφορά εξίσου, αν όχι περισσότερο, την Ουκρανία παρά την ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας. Σύμφωνα με τα όσα ισχυρίζεται ο Popescu (2014, σελ. 27), η συζήτηση σχετικά με το αν η Ουκρανία είναι χωριστή χώρα ή *kraina*

(«συνοριακές χώρες») της Μεγάλης Ρωσίας, και εάν πρέπει να αναφέρεται ως «Ουκρανία» ή «η Ουκρανία» (ως τα σύνορα, δηλαδή μέρος μιας χώρας) είναι έντονη.

Από την άλλη πλευρά, στη βάση του δημοκρατικού χαρακτήρα των διακηρυγμένων στόχων του προγράμματος της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης, η ΕΕ επιδίωξε εντελώς ρεαλιστικούς και αυστηρά καθορισμένους στόχους κατά τη συμφωνία σύνδεσης με την Ουκρανία: παράδοση ενεργειακών πόρων (κυρίως από την πυρηνική βιομηχανία της Ουκρανίας και αδιάλειπτη παροχή ρωσικού φυσικού αερίου μέσω ουκρανικού εδάφους), επέκταση της συνεργασίας και οικονομικούς δεσμούς και αύξηση του επιστημονικού και πολιτιστικού διαλόγου (Lapenko, 2014, σελ. 129). Στην περίπτωση που η Ουκρανία υπέγραφε συμφωνία σύνδεσης με την ΕΕ, θα ήταν αδύνατη όχι μόνο η ένταξη στην Τελωνειακή Ένωση, αλλά και η διατήρηση ενός σχετικά φιλελεύθερου τελωνειακού καθεστώτος στις συναλλαγές της με τα μέλη της ΕΕ, το οποίο θα οδηγούσε σε απότομη πτώση του όγκου των αμοιβαίων εμπορικών συναλλαγών (Lapenko, 2014, σελ. 129; Kuzio & D'Anieri, 2018). Αυτό με τη σειρά του θα μπορούσε να οδηγήσει σε κατάργηση της επιστημονικής και τεχνικής συνεργασίας στη διαστημική, αεροπορική και στη ναυπηγική βιομηχανία, καθώς και στην εισαγωγή περιορισμών στην παράδοση ουκρανικών ζωικών προϊόντων στη ρωσική αγορά. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο οι απόπειρες ένταξης της Ουκρανίας στη ζώνη ελεύθερων συναλλαγών με την ΕΕ επικρίθηκαν σκληρά από την ηγεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Lapenko, 2014, σελ. 129).

Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2013, η Κρατική Δούμα ενέκρινε μια δήλωση που χαρακτήριζε τη φιλοδοξία της ΕΕ να συμπεριλάβει την Ουκρανία σε μια ζώνη των αποκλειστικών της συμφερόντων ως «νεοιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες». Το έγγραφο ανέφερε επίσης ότι εάν η Ουκρανία υπέγραφε τη Συμφωνία Σύνδεσης θα έχανε σίγουρα μέρος της αυτονομίας της. Το πρώτο εξάμηνο του 2013 η μείωση του αμοιβαίου εμπορίου μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας επιταχύνθηκε λόγω των προβλημάτων που είχαν προκύψει στις εμπορικές και οικονομικές τους σχέσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση του όγκου της ουκρανικής βιομηχανικής παραγωγής (Lapenko, 2014, σελ. 129). Τα οικονομικά προβλήματα της Ουκρανίας για την υπογραφή συμφωνίας σύνδεσης με την ΕΕ εντεινόνταν επίσης επειδή η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε στην πραγματικότητα αγνοήσει επανειλημμένα αιτήματα της Ουκρανίας για οικονομική βοήθεια για την πολύ δαπανηρή μετάβαση της χώρας στα ευρωπαϊκά

πρότυπα και κανονισμούς. Υπό αυτές τις συνθήκες, η απόφαση που έλαβε η ουκρανική κυβέρνηση στις 21 Νοεμβρίου 2013 να αναστείλει τις προετοιμασίες για την υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης με την ΕΕ ήταν απολύτως λογική, η οποία δικαιολογήθηκε από την αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την εθνική ασφάλεια της Ουκρανίας και περισσότερης μελέτης των βημάτων για την αποκατάσταση προηγούμενων εμπορικών και οικονομικών σχέσεων τόσο με τη Ρωσία όσο και με άλλες χώρες (Larenko, 2014, σελ. 130).

Συνολικά, επομένως, διαπιστώνεται πως ο στόχος της Ρωσίας για τη συνεχή προσκόλληση της Ουκρανίας σε αυτή, σε συνδυασμό με τη συνέχιση της ηγεμονίας της χώρας στην ευρύτερη περιοχή και στις πρώην χώρες της ΕΣΣΔ, ήταν ο κυριότερος παράγοντας δημιουργίας της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης. Μία ακόμη διαπίστωση είναι πως η Ουκρανία δυσκολεύεται να αποτινάξει τη σοβιετική επιρροή στη βάση της ιστορικής της κληρονομιάς, ενώ δεν πρέπει να αγνοηθούν τα οικονομικά συμφέροντα των Ουκρανών ολιγαρχών, τα οποία συμβάλουν σε αυτό. Ταυτόχρονα, η Ουκρανία αναζητά έναν πιο ανεξάρτητο, αλλά παράλληλα δυτικό προσανατολισμό, που θα της επιτρέψει να ξεφύγει από τη ρωσική επιρροή. Η ιστορία της, όμως, όπως έχει διαμορφωθεί από το 1991 και εξής, καθιστά δύσκολη την υλοποίηση ενός δυτικού οράματος. Ουσιαστικά, η Ουκρανία αναζητούσε μία ουδετερότητα, κινούμενη ανάμεσα στη Δύση και στη Ρωσία, με συναλλαγές και με τα δύο αυτά μέρη, χωρίς την πραγματική προσκόλληση της, σε κάποιο συγκεκριμένο πόλο. Ωστόσο, δεδομένων των στόχων της Ρωσίας, κάτι τέτοιο δε φάνταζε πολύ εύκολο και πιθανό. Οι παράγοντες αυτοί στην ουσία αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν τα αίτια της κλιμάκωσης της κρίσης στην Ουκρανία από το 2014 και εντεύθεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΚΛΙΜΑΚΩΣΗΣ

5.1 Αναζητώντας τα αίτια

Ένα μήνα μετά την κατάληψη της Κριμαίας από τη Ρωσία, ο Putin παραδέχτηκε ότι Ρώσοι στρατιώτες συμμετείχαν στην προσάρτηση δικαιολογώντας την ως τρόπο προστασίας των Ρώσων που απειλούνταν από τη «φασιστική βία στη χώρα» (Council on Foreign Relations, 2019; Tefft, 2021). Αυτό το σενάριο διάσωσης Ρώσων και ρωσόφωνων από τους εθνικιστές έγινε το κατ' εξοχήν αφήγημα της εκστρατείας του Κρεμλίνου για να δικαιολογήσει την «εισβολή» στην Κριμαία, μεταδιδόμενο σε όλα τα ρωσικά κρατικά μέσα ενημέρωσης. Τα ελεγχόμενα από το κράτος μέσα ενημέρωσης της Ρωσίας παρουσίασαν μία εναλλακτική πραγματικότητα, στην οποία εκτυλισσόταν μια ανθρωπιστική κρίση, όπου οι Ρωσόφωνοι Ουκρανοί δέχθηκαν επίθεση από φασιστικές δυνάμεις της χώρας (Dougherty, 2014, σελ. 4; Lichtenstein et al., 2019, σελ. 75).

Σύμφωνα με τον Tefft (2021), η εισβολή και προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία σχεδιάστηκε για να επαναβεβαιώσει τις διεκδικήσεις της Ρωσίας για περιφερειακή ηγεμονία και να εμποδίσουν την επέκταση του NATO, καταστρώντας την Ουκρανία μέλος της Συμμαχίας. Η απειλή επέκτασης του NATO με την ένταξη της Ουκρανίας σε αυτό έχει αναφερθεί ως σημαντική αιτία της «εισβολής» της Ρωσίας στη χώρα (Shelest, 2015, σελ. 191; Bock, Henneberg & Plank, 2015, σελ. 101). Όπως υποστηρίζει ο Popescu (2014, σελ. 29), το Κρεμλίνο δικαιολόγησε την προσάρτηση της Κριμαίας με το σκεπτικό ότι η Ρωσία ενήργησε αμυντικά. Η ομιλία του Putin στη Δούμα για την προσάρτηση της Κριμαίας ουσιαστικά άφησε να εννοηθεί η ιδέα ότι το NATO σχεδίαζε να αναπτύξει το ναυτικό του στη Σεβαστούπολη, δημιουργώντας μια πραγματική απειλή για τη Νότια Ρωσία. Επομένως, η λογική του Κρεμλίνου ήταν η ανάγκη να εδραιώσει όσο το δυνατόν περισσότερο την παρουσία της Ρωσίας στην Ουκρανία μετά τη φυγή του Yanukovich από την εξουσία τον Φεβρουάριο του 2014. Η Ρωσία φαίνεται επίσης να πίστευε ότι αποσταθεροποιώντας την Ουκρανία διασφάλιζε τη δική της ασφάλεια. Μια ασταθής Ουκρανία με μια ανεπίλυτη εδαφική σύγκρουση για την Κριμαία και συνεχιζόμενες εχθροπραξίες στην Ανατολική Ουκρανία θα ήταν η καλύτερη εγγύηση της Ρωσίας ότι η Ουκρανία δεν θα ενταχθεί στο NATO (Popescu, 2014, σελ. 29).

Οι διαδηλώσεις που ακολούθησαν τη μη υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης της Ουκρανίας με την ΕΕ είχαν ως στόχο όχι τόσο την υποστήριξη της σύνδεσης με την ΕΕ, όσο την αλλαγή της πολιτικής εξουσίας στη χώρα. Λόγω της έλλειψης πολιτικής βούλησης από την πλευρά του Γιαουκονίτς και της μη βιωσιμότητας των βασικών θεσμών της κρατικής εξουσίας, η ουκρανική κρίση σταδιακά έγινε συστημική και μετατράπηκε σε εμφύλια αντιπαράθεση. Το «Maidan» το 2013 και η επακόλουθη ανατροπή της κυβέρνησης στην Ουκρανία διευκόλυνε την ενίσχυση της ανοιχτά αντιρωσικής εξουσίας στο Κίεβο και την κίνηση της Ουκρανίας προς το γεωπολιτικό έλεγχο από τις ΗΠΑ και την ΕΕ, η οποία κατέληξε να θεωρηθεί ως άμεση απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας. Αυτός ήταν στην πραγματικότητα ο λόγος για τη σφοδρή αντίδραση της Μόσχας στην ουκρανική κρίση και τις επακόλουθες ενέργειες της Ρωσίας με την εισβολή στην Κριμαία για την προσάρτησή της (Lapenko, 2014, σελ. 130; Huseynov, 2017, σελ. 585).

Οι Rumer και Weiss (2021) ανάγουν τα αίτια της ουκρανικής κρίσης σε προσωπικούς, στρατηγικούς και γεωπολιτικούς λόγους. Ο Putin ήθελε να εδραιώσει τη φήμη του ως «ο ηγέτης» που επέστρεψε τη Ρωσία στο μεγαλειώδες της παρελθόν. Για να το επιτύχει αυτό και να αποκαταστήσει την κυριαρχία της Ρωσίας σε βασικά μέρη της ιστορικής της αυτοκρατορίας θα έπρεπε να προσαρτήσει την Ουκρανία. Επομένως, οι λόγοι επέμβασης στην Ουκρανία ήταν και προσωπικοί. Αυτός ο λόγος ενέχει και μία στρατηγική λογική, η οποία υποδηλώνει ότι η πολιτική της Ρωσίας προς τους γείτονές της δεν είναι πιθανό να αλλάξει δραματικά στο πλαίσιο περισσότερο γεωπολιτικών λόγων. Το στρατηγικό βάθος - το όριο μεταξύ της Ρωσίας και των ισχυρών ευρωπαϊών αντιπάλων - είναι από καιρό μια κρίσιμη απαίτηση για την ασφάλεια του ρωσικού κράτους. Αυτή η αναζήτηση στρατηγικού βάθους έχει καθορίσει την πολιτική του Κρεμλίνου από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου, αν όχι νωρίτερα. Με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και την επέκταση του NATO, η Ρωσία έχασε αυτό το στρατηγικό βάθος. Ως εκ τούτου, η ανάκτηση της Ουκρανίας είναι μια βασική απαίτηση της ρωσικής πολιτικής ασφάλειας. Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας σήμανε το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς αυτή δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί χωρίς το Κίεβο, τον πιο στενό, σημαντικό εταίρο της Ρωσίας στη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης. Η Ουκρανία είναι απαραίτητη για τη ρωσική ασφάλεια για πολλούς λόγους, οι κυριότεροι εκ των οποίων είναι το μέγεθος και ο πληθυσμός της, η θέση της μεταξύ της Ρωσίας και άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, ο ρόλος της ως το κεντρικό στοιχείο

της αυτοκρατορικής ρωσικής και σοβιετικής οικονομίας, καθώς και οι βαθιά πολιτιστικοί, θρησκευτικοί και γλωσσικοί δεσμοί της με τη Ρωσία.

Με αναφορά περισσότερο στη γεωπολιτική σημασία της Ουκρανίας, ο Klotz (2017 σελ. 279) αναφέρει πως η ρωσική ναυτική βάση στην Κριμαία αποτέλεσε σημαντικό κίνητρο των ενεργειών της Ρωσίας. Αντίθετα, υποστηρίζει πως η επέκταση του NATO και της ΕΕ, με την ένταξη της Ουκρανίας σε αυτούς, αποτελεί πολύ μικρότερο κίνητρο για τη συμπεριφορά της Ρωσίας. Πρώτον διότι η ένταξη της Ουκρανίας στο NATO, στο εγγύς μέλλον, μπορεί να θεωρηθεί απίθανη και δεύτερο διότι μόνο τα τελευταία χρόνια η Ρωσία ανησυχεί περισσότερο για τη δική της οικονομία και για την Ευρασιατική της Ένωση σε αντιπαράθεση με την ΕΕ. Ως εκ τούτου, η Ρωσία προσπάθησε να αποτρέψει περαιτέρω οικονομική και πολιτική προσέγγιση μεταξύ της Ουκρανίας και της ΕΕ, αλλά κυρίως να διασφαλίσει τη στρατηγική της επιρροή στην Κριμαία. Ο Golonics (2017, σελ. 368) από την άλλη υποστηρίζει πως η Ρωσία υποκινήθηκε κυρίως από τη λογική της ισορροπίας των δυνάμεων, αναφέροντας χαρακτηριστικά πως από τη στιγμή που η Δύση μετακινήθηκε στη σφαίρα συμφερόντων της Ρωσίας, ο Putin αναγκάστηκε να εφαρμόσει τη δική του εκδοχή του «Δόγματος Monroe¹⁹», στη βάση της θεωρίας του ρεαλισμού.

Σύμφωνα με τους Kuzio και D'Anieri (2018), η κρίση στην Ουκρανία το 2014 θεωρείται από αρκετούς ότι οφείλεται στο ότι υπήρχε μια ξεκάθαρη μετασοβιετική τάξη στην περιοχή που στη συνέχεια κατέρρευσε. Η άνοδος της απολυταρχίας στη Ρωσία, καθώς και η δυτική πολιτική (κυρίως η διεύρυνση του NATO) έχουν αναφερθεί ως αιτίες της κρίσης στην Ουκρανία. Η βαθύτερη και βασική αιτία, όμως, φαίνεται να είναι το γεγονός ότι η Ρωσία δεν αποδέχτηκε την πολιτική ανεξαρτησία της Ουκρανίας και την εδαφική απώλεια της Κριμαίας και του Donbas το 1991. Ήδη τη δεκαετία του 1990, έπειτα από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και του κομμουνιστικού καθεστώτος, η Ρωσία προσπάθησε επανειλημμένως να ασκήσει έλεγχο στην περιοχή της Κριμαίας, βασιζόμενη στην ιστορική και θρησκευτική σύνδεσή τους, αλλά και στο ότι τμήματα της Ουκρανίας είναι ζωτικής σημασίας για την ίδρυση της σύγχρονης Ρωσίας. Για παράδειγμα, ο Putin, δικαιολογώντας την κατάληψη της Κριμαίας σε μια ομιλία του το

¹⁹Το **Δόγμα Μονρόε** (*Monroe Doctrine*) αποτελεί πολιτική των ΗΠΑ σχετικά με τον αποικισμό. Το δόγμα πήρε το όνομά του από τον Πρόεδρο Μονρόε. Σύμφωνα με αυτό οποιοσδήποτε περαιτέρω προσπάθειες των Ευρωπαϊκών κρατών να αποικίσουν ή να αναμειχθούν στα πολιτικά πράγματα των κρατών της Αμερικανικής Ηπείρου θα μπορούσε να θεωρηθεί επιθετική ενέργεια από τις ΗΠΑ.

2014, αναφέρθηκε στην υιοθέτηση του Χριστιανισμού από τον Πρίγκιπα Volodymyr τον Μέγα το 988 μ.Χ.

Ο Tefft (2021) υποστηρίζει ότι πολλές από τις υποθέσεις που διέπουν την εισβολή της Ρωσίας στο Donbas ήταν εσφαλμένες, ιδίως ότι οι ρωσόφωνοι της Ουκρανίας ήθελαν να είναι μέρος της Ρωσίας. Για παράδειγμα, η ιδέα ότι οι ρωσόφωνοι Ουκρανοί που ζουν στη νότια Ουκρανία και συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα θα ήταν ευπρόσδεκτοι να γίνουν μέρος μιας χερσαίας γέφυρας που συνδέει την Κριμαία με το Donbas ως μέρος μιας νέας «Novorossiya²⁰» βασίστηκε στη λανθασμένη αντίληψη βάσει της οποίας οι κάτοικοι της περιοχής επιθυμούσαν να είναι μέρος μιας «Νέας Ρωσίας» στο πλαίσιο της ιστορίας της ρωσικής αυτοκρατορίας. Ο Putin και η ρωσική ελίτ εξακολουθούν να προσκολλώνται στην ιδέα ότι η Ρωσία μπορεί να επαναφέρει τον ιμπεριαλιστικό της έλεγχο στην Ουκρανία. Την άποψη αυτή φαίνεται να συμμερίζονταν αρχικά και η κοινή γνώμη. Ενώ η προσάρτηση της Κριμαίας ήταν εξαιρετικά δημοφιλής στη Ρωσία μετά την εισβολή, ο λαός φαίνεται να έχει κουραστεί από τον ατελείωτο πόλεμο στο Donbas και το φθίνον βιοτικό επίπεδο που χαρακτηρίζει τη Ρωσία από το 2014, ιδίως ως αποτέλεσμα της επιβολής οικονομικών κυρώσεων από τη Δύση ως απάντηση στη ρωσική επιθετικότητα (Tefft, 2021).

Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή της «Νέας Ρωσίας», ένα ακόμη βασικό επιχείρημα από τη Ρωσία υπέρ της προσάρτησης της Κριμαίας είναι οι διαχρονικά ιστορικοί, γλωσσικοί και πολιτισμικοί δεσμοί της Μόσχας με την περιοχή (έχει αναφερθεί ως σημαντική αιτία της εισβολής της Ρωσίας στη χώρα) (Shelest, 2015, σελ. 191). Ωστόσο, αναφορικά με την ιστορικότητα που επικαλείται η Ρωσία για την εν λόγω περιοχή, υπάρχουν ορισμένα ζητήματα που θα πρέπει να εξεταστούν. Ο έλεγχος της Ρωσίας στην περιοχή προήλθε με τη χρήση βίας και επομένως αυτό που το Κρεμλίνο

²⁰Η **Νέα Ρωσία** (ρωσικά: Новороссия, Νοβορόσσια) αποτέλεσε εδαφική υποδιαίρεση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, μεταξύ της Μαιώτιδας λίμνης και κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας. βΣήμερα τα εδάφη αυτά περιλαμβάνουν: την περιοχή του Ντονέτσκ, τμήμα της περιοχής του Λουχάνσκ, την περιοχή του Ντινπροπετρόφσκ, την περιοχή της Ζαπορίζια, την περιοχή του Μικολάιβ, την περιοχή της Χερσόνος, την περιοχή της Οδησσού στην Ουκρανία, το Κράι Κρασνοντάρ, το Κράι Σταυρούπολης, την Περιφέρεια Ροστόφ, την Κριμαία και το νότιο τμήμα της μολδαβικής δημοκρατίας της Υπερδνειστερίας.

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%AD%CE%B1_%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1, Ημερ Πρόσβασης:20 Νοε 21) .

θεωρεί ως ρωσικό έδαφος, ορισμένοι στην Ουκρανία το θεωρούν ως βίαιη κατάκτηση της ρωσικής αυτοκρατορίας. Ως απόρροια αυτού, αρκετοί Ουκρανοί δεν ταυτίστηκαν με τη Ρωσία. Η εθνική ταυτότητα, η γλώσσα, η εθνότητα και ο τοπικισμός είναι τα κρίσιμα ερευνητικά θέματα σχετικά με την Ουκρανία. Ως εκ τούτου, αμφισβητείται η ιστορική παρουσία της Ρωσίας στην περιοχή (Kuzio & D'Anieri, 2018).

Στη βάση αυτή, η εθνική ταυτότητα και η γλώσσα των κατοίκων διαφορετικών περιοχών της Ουκρανίας έχει καταστεί σημαντικό μέρος των συζητήσεων σχετικά με το σε ποιον πρέπει να ανήκει η περιοχή. Το γλωσσικό ζήτημα πολιτικοποιείται όταν πρέπει να επιβληθεί μια επίσημη γλώσσα. Το ερώτημα εάν η ουκρανική γλώσσα πρέπει να προωθηθεί για το συμφέρον της ενότητας της χώρας γίνεται πιο περίπλοκο αν ληφθεί υπόψη η κληρονομιά της ρωσικής και σοβιετικής πολιτικής στην Ουκρανία. Η τσαρική ρωσική κυβέρνηση το 1876 ψήφισε το EmsUkaz (διάταγμα), που απαγόρευε τις δημοσιεύσεις στα ουκρανικά, προκειμένου να εμποδίσει την άνοδο του ουκρανικού εθνικού αισθήματος. Ο Stalin επίσης απέτρεψε τη χρήση της ουκρανικής γλώσσας και την άνοδο του ουκρανικού εθνικισμού. Έτσι, υποστηρίζεται ότι το σημερινό υψηλό επίπεδο ρωσόφωνων στην Ανατολική Ουκρανία είναι άμεσο αποτέλεσμα της καταστολής της ουκρανικής γλώσσας υπό την σοβιετική κυριαρχία (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Το αποτέλεσμα είναι ότι η απλή επικύρωση του status quo εκλαμβάνεται από ορισμένους ως μία επιβεβαίωση και διαίωνιση της τσαρικής και σταλινικής κυριαρχίας. Όσοι επιδιώκουν να προωθήσουν την ουκρανική γλώσσα θεωρούν ότι αναιρεί αυτήν την καταπίεση, ενώ ορισμένοι θεωρούν ότι υπάρχει καταπίεση στις προσπάθειες αλλαγής της γλώσσας στην οποία οι άνθρωποι εκπαιδεύονται ή αλληλεπιδρούν με την κυβέρνηση. Την εποχή της ανεξαρτησίας, οι ηγέτες της Ουκρανίας επινόησαν έναν αστικό (και όχι εθνοτικό) ορισμό της ιθαγένειας (οποιοσδήποτε στην ουκρανική επικράτεια ήταν πολίτης, ανεξάρτητα από την «εθνικότητα» ή τη γλώσσα του) (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τον Trenin (2018), οι Ρώσοι εξιδανικεύουν συχνά την ιστορία των σχέσεών τους με την Ουκρανία, η οποία θεωρήθηκε ως προέκταση της ίδιας της Ρωσίας, συνδεδεμένη με αυτήν από ένα πλήθος παλιών και φαινομενικά άρρηκτων δεσμών. Η ρωσική άποψη απεικονίζει την ανεξαρτησία της Ουκρανίας ως κάτι αφύσικο και ολέθριο και η προσπάθεια για αυτήν την ανεξαρτησία ως προδοσία

όχι μόνο των συμφερόντων της Ρωσίας, αλλά και των συμφερόντων της ίδιας της Ουκρανίας. Δίνεται έμφαση στο ρωσικό αφήγημα υπό το πρίσμα της κοινής ιστορίας, της κοινής πίστης και της παράδοσης των σλαβικών λαών, αγνοώντας ηθελημένα τις διαφορές τους. Έτσι, ο ουκρανικός εθνικισμός ορίστηκε συνοπτικά ως «εχθρός» παρά ως προϊόν ιστορικής εξέλιξης. Αυτή η οπτική γωνία, ωστόσο, δε λαμβάνει υπόψη της τους Ουκρανούς που δεν θέλουν να θεωρούνται τμήμα της Ρωσίας, όπως και μέρος της ουκρανικής ελίτ που δε συμμαρτίζονται την άποψη του Putin ότι Ρώσοι και Ουκρανοί είναι ένας λαός.

Στο πλαίσιο αυτό δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η αναφορά στη κοινή θρησκεία. Το Κρεμλίνο προωθεί το αφήγημα του Russkiy Mir (Ρωσικός Κόσμος ή Ρωσική Ειρήνη), με επίκεντρο μια γεωπολιτική και ιδεολογική ενότητα των ανατολικών Σλάβων στη Λευκορωσία, τη Ρωσία και την Ουκρανία. Ενώ τονίζει επίσης την πολυεθνική και πολυθρησκευτική φύση της Ρωσίας, το Κρεμλίνο υπογραμμίζει την εντολή προστασίας του προς όλους τους Ρώσους και τους Ρωσόφωνους έναντι της δυτικής παρέμβασης και της «ηθικής διαφθοράς». Από αυτή την άποψη, το Κρεμλίνο ενίσχυσε τους δεσμούς του με τη ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ η ρωσική Ορθόδοξη θρησκεία έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος των εθνικών φιλοδοξιών για την αποκατάσταση της ρωσικής επιρροής. Η στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας της Ρωσίας του 2015 αναφέρει συνολικά την αναβίωση των παραδοσιακών ρωσικών πνευματικών και ηθικών αξιών ως στρατηγικό ενδιαφέρον (Alderetal., 2020).

5.2 Οι κόκκινες γραμμές της Ρωσίας

Τα βασικά εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας, τα οποία καθοδηγούν την εξωτερική της πολιτική, μπορούν να συνοψιστούν γύρω από τρία θέματα: υπεράσπιση των συνόρων της Ρωσίας και διατήρηση του ρωσικού καθεστώτος, διατήρηση της επιρροής στο εγγύς εξωτερικό (που ορίζονται ευρέως ως χώρες που αποτελούσαν μέρος της Σοβιετικής Ένωσης εκτός των κρατών της Βαλτικής) και εκπλήρωση του οράματος της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης, που περιλαμβάνει τη διασφάλιση ότι αντιμετωπίζεται ως τέτοια από άλλες δυνάμεις. Στη βάση των ανωτέρω, εντοπίζονται οι παρακάτω κύριες κόκκινες γραμμές της Ρωσίας:

α. Διεύρυνση του NATO

Η Ουκρανία, η οποία δεν είναι μέλος του NATO, επιδιώκει εδώ και καιρό στενότερους δεσμούς με τη Δύση και τη Συμμαχία. Η Ρωσία αντιτίθεται σθεναρά στην ιδέα της ένταξης της Ουκρανίας στο NATO και συνολικά στην επέκταση του NATO προς τα σύνορά της (Sauer, 2014, σελ. 82; Wollf, 2015, σελ. 1103). Αυτή είναι μία πάγια ‘κόκκινη γραμμή’ για τη Ρωσία, που συνεχίζει να υφίσταται. Το τρέχον έτος, μάλιστα, ο Ουκρανός υπουργός Εξωτερικών Dmytro Kuleba απέρριψε την ιδέα μιας ρωσικής «κόκκινης γραμμής» εκτός των συνόρων της Ρωσίας, αναφέροντας ότι οι «κόκκινες γραμμές» του Ρώσου Προέδρου περιορίζονται στα σύνορα της Ρωσίας. Πρόσθεσε ότι στα ουκρανο-ρωσικά σύνορα η Ουκρανία μπορεί μόνη της να σκεφτεί και να αποφασίσει πάνω σε θέματα εθνικής ασφάλειας τι είναι προς το συμφέρον του ουκρανικού λαού (Reuters, 2021). Ο Putin έχει επανειλημμένως δηλώσει σαφώς ότι η επέκταση του NATO στις μετασοβιετικές δημοκρατίες (με εξαίρεση τη Βαλτική) θα ισοδυναμούσε με υπέρβαση της ρωσικής κόκκινης γραμμής. Για παράδειγμα, υποστήριξε τον Απρίλιο του 2008 η παρουσία ενός ισχυρού στρατιωτικού μπλοκ στα σύνορα της χώρας, τα μέλη του οποίου καθοδηγούνται από το άρθρο 5 της Συμμαχίας του NATO, θα θεωρηθεί ως άμεση απειλή για την εθνική ασφάλεια της Ρωσίας (Saradzhyan, 2014).

Ο Valenta (2021) επίσης τονίζει ότι οι κόκκινες γραμμές της Ρωσίας αφορούν στην ένταξη της Ουκρανίας στο NATO, ακόμα και σήμερα. Οι αντιρρήσεις τους υπήρχαν ήδη από το 2008 από όταν και η Ουκρανία υπέβαλε αίτηση να ενταχθεί στο Σχέδιο Αίτησης Μέλους (MAP) που οδηγεί στην ένταξή της στο NATO. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω όμως, η Γερμανία και η Γαλλία δε συμφώνησαν, καθώς δεν επιθυμούσαν την σύγκρουση με τη Ρωσία. Τα σχέδια για ένταξη της Ουκρανίας στο NATO τέθηκαν ξανά στο επίκεντρο συζητήσεων μετά την εκλογή του 2010 του φιλορώσου Yanukovych, ο οποίος προτίμησε να διατηρήσει τη χώρα ουδέτερη. Μετά την ανατροπή του Yanukovych το 2014, οι δύο διάδοχοί του, ο Petro Poroshenko και ο Volodymyr Zelensky, προσπάθησαν επανειλημμένα να εγγραφούν στο MAP με απώτερο στόχο την τελική ένταξη της Ουκρανίας στο NATO. Αυτό οδήγησε τον εκπρόσωπο του υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας να προειδοποιήσει ότι η προσπάθεια της Ουκρανίας για ένταξη στο NATO θα μπορούσε να επιφέρει συνέπειες μη αναστρέψιμες για τη χώρα.

β. Διατάραξη της στρατηγικής ισορροπίας

Η Ρωσία έχει κληρονομήσει το πυρηνικό οπλοστάσιο της Σοβιετικής Ένωσης και θεωρεί προτεραιότητα τη διατήρηση της στρατηγικής σταθερότητας με τις ΗΠΑ, που σημαίνει ότι επιδιώκει να εξισορροπήσει τις πυρηνικές και μη πυρηνικές ικανότητες των ΗΠΑ. Ως εκ τούτου, η Ρωσία περιγράφει ως απειλή οποιοδήποτε συμβατικό όπλο μπορεί να αλλάξει αυτή την ισορροπία. Για παράδειγμα, το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας του 2014 αναφέρει ως κύρια στρατιωτική απειλή τη διαταραχή της λειτουργίας των στρατηγικών πυρηνικών δυνάμεών της, το σύστημα προειδοποίησης επίθεσης πυραύλων, το σύστημα επιτήρησης του διαστήματος, τις εγκαταστάσεις αποθήκευσης πυρηνικών όπλων, την πυρηνική ενέργεια, τα πυρηνικά, τα χημικά, τη φαρμακευτική και ιατρική βιομηχανία και άλλες δυνητικά επικίνδυνες εγκαταστάσεις. Κατά την άποψη της Μόσχας, μια κύρια στρατιωτική απειλή είναι το πιο σοβαρό είδος απειλής. Τέλος, η Ρωσία ανησυχεί επίσης για την ανάπτυξη υπερηχητικών όπλων από τις Ηνωμένες Πολιτείες και άλλες τεχνολογικές προόδους της Ουάσιγκτον, που θα μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρή ζημιά στα ρωσικά συστήματα (Sauer, 2014, σελ. 84; Bocketal., 2015, σελ. 102; Trenin, 2019, σελ. 7; Pezard & Rhoades, 2020, σελ. 4).

γ. Άμεση απειλή για εξάλειψη ή ανατροπή του ρωσικού καθεστώτος

Η διατήρηση του καθεστώτος αντιπροσωπεύει ένα βασικό ενδιαφέρον για τη ρωσική ηγεσία. Οι απειλές για το καθεστώς μπορεί να είναι στρατιωτικές ή πολιτικές, μέσω λαϊκών κινημάτων διαμαρτυρίας και άλλων εγχώριων εξελίξεων. Σε ό,τι αφορά τις στρατιωτικές απειλές, η Ρωσία φοβάται ότι οι ΗΠΑ - πιθανώς μαζί με τους συμμάχους τους - θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν ένα μαζικό χτύπημα στη Ρωσία για να καταστρέψουν ένα σημαντικό μέρος του πυρηνικού της οπλοστασίου, αφήνοντάς την ανίκανη να ανταποκριθεί αποτελεσματικά, στοχεύοντας στην ηγεσία της χώρας. Σύμφωνα με το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας του 2014, ως κύρια στρατιωτική απειλή προσδιορίζεται η παρεμπόδιση της λειτουργίας των κρατικών και στρατιωτικών συστημάτων διοίκησης και ελέγχου. Εξαιτίας αυτού, η ανάπτυξη οπλικών συστημάτων που θεωρείται δυνητικά απειλητική για τη ρωσική ηγεσία και την επιβίωση του καθεστώτος αποτελεί ρωσική κόκκινη γραμμή. Όσον αφορά τις πολιτικές απειλές, η ρωσική ηγεσία αντιλαμβάνεται την παρέμβαση μιας εξωτερικής δύναμης στις εσωτερικές υποθέσεις της Ρωσίας ως απειλή για τη σταθερότητα του

καθεστώτος, που αντιπροσωπεύει άλλη μια ρωσική κόκκινη γραμμή. Η ρωσική στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας του 2015 αναφέρει ρητά, τέτοιες επαναστάσεις ως απειλή για τη Ρωσία (Radin&Reach, 2017, σελ. 69; Pezard & Rhoades, 2020, σελ.4-5).

δ. Απώλεια επιρροής στο εγγύς εξωτερικό

Μία από τις μακροχρόνιες ανησυχίες της Ρωσίας είναι η απώλεια της σφαίρας επιρροής της, αναζητώντας συνεχώς διαβεβαιώσεις από τους γείτονές της ότι δεν θα ενταχθούν στη Δύση. Η «Δύση» αντιπροσωπεύεται όχι μόνο από το ΝΑΤΟ, αλλά και άλλους θεσμούς όπως η ΕΕ, την οποία η Μόσχα προσπαθεί να ανταγωνιστεί με τη δική της Ευρασιατική Οικονομική Ένωση. Σε αυτό το πλαίσιο, η σφαίρα επιρροής της Ρωσίας αποτελείται κυρίως από γειτονικά πρώην σοβιετικά κράτη, των οποίων οι πληθυσμοί έχουν διαφορετικούς βαθμούς πίστης και εθνοτικούς δεσμούς με τη Ρωσία. Ένας τρόπος με τον οποίο η Ρωσία προσπαθεί να διατηρήσει τον έλεγχο αυτών των χωρών είναι μέσω της «πατριωτικής της πολιτικής», η οποία χρησιμοποιεί διάφορα μέσα (οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά). Για τον λόγο αυτό η επανάσταση του Maidan του 2013-2014 οδήγησε στην προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και στην έναρξη μιας βίαιης σύγκρουσης στην ανατολική Ουκρανία. Αυτή η πολιτική προστασίας ή άσκησης ελέγχου σε Ρώσους ή ρωσόφωνες μειονότητες εκτείνεται επίσης πέρα από τα άμεσα σύνορα της Ρωσίας. Τον Αύγουστο του 2008, ο Medvedev ανέφερε ότι η προστασία της ζωής και της αξιοπρέπειας των πολιτών της Ρωσίας, όπου κι αν βρίσκονται, αποτελεί αναμφισβήτητη προτεραιότητα εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Επομένως, μια ενέργεια που η Ρωσία αντιλαμβάνεται ότι απομακρύνει αποφασιστικά μια χώρα από τη σφαίρα επιρροής της θα μπορούσε επομένως να θεωρηθεί κόκκινη γραμμή για τη Μόσχα (Delpech, 2012, σελ. 134; Radin and Reach, 2017, σελ. 11; Pezard & Rhoades, 2020, σελ. 6).

Συνολικά, διαπιστώνεται ότι οι κόκκινες γραμμές της Ρωσίας αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό τα αίτια της κρίσης στην Ουκρανία και την εισβολή του 2014, λόγοι οι οποίοι συνεχίζονται να υφίσταται μέχρι και τις ημέρες μας και οι οποίοι συνοψίζονται στην προσπάθεια για ηγεμονική κυριαρχία της Ρωσίας στην περιοχή, στην ασφάλεια της χώρας από τη Δύση (ΗΠΑ/ΝΑΤΟ), αλλά και η ανάδυση της Ρωσίας όπως την οραματίζεται ο Putin στη βάση μιας ρωσικής αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της επιρροής διαφόρων δρώντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗ ΟΥΚΡΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

6.1 Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της συνεργασίας με την Ουκρανία, δεδομένου ότι η χώρα εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας²¹ και αντιπροσώπευε μια σημαντική περιοχή διέλευσης, μια πολλά υποσχόμενη αγορά και μια πηγή πόρων (Lapenko, 2014, σελ. 128). Με αυτό το σκεπτικό προτάθηκε το 2013 η συμφωνία σύνδεσης.

Η συμφωνία σύνδεσης της ΕΕ επινοήθηκε ως υποκατάστατο της ένταξης και, αν και χρήσιμο εργαλείο, πρέπει να χρησιμοποιείται με προσοχή, λαμβάνοντας υπόψη τις ευρύτερες πολιτικές της Ευρώπης σχετικά με τη γειτονία και τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Πράγματι, η εν λόγω συμφωνία συνέβαλε σε μια δραματική κλιμάκωση των περιφερειακών εντάσεων στην περίπτωση της Ουκρανίας (Dokos, 2014, σελ. 2), ενώ παράλληλα δε φαίνεται να παρείχε σημαντικά οφέλη για την ίδια τη χώρα. Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική στήριξη που θα είχε παρασχεθεί μέσω της προτεινόμενης συμφωνίας - προκειμένου να εξισορροπηθεί το κόστος του περαιτέρω ανοίγματος της ουκρανικής εσωτερικής αγοράς στις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις - δεν επαρκούσε με αποτέλεσμα τη βραχυπρόθεσμη επιδείνωση της ουκρανικής οικονομίας. Αυτή η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία προφανώς υποτίμησε τη σημασία που απέδιδε η Ρωσία στη δημιουργία μίας ουδέτερης Ουκρανίας, όπου δε θα διακυβευόνταν ζωτικά ευρωπαϊκά ή αμερικανικά συμφέροντα (Dokos, 2014, σελ. 3). Επομένως, η ΕΕ θα έπρεπε να περιμένει μία αρνητική αντίδραση της Ρωσίας. Εκτός των ανωτέρω, οι επόμενες ενέργειες της ΕΕ δεν κινήθηκαν στη σωστή κατεύθυνση:

²¹ Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) υλοποιείται σήμερα από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) και αποτελεί ένα πλαίσιο πολιτικής, οι απαρχές του οποίου εντοπίζονται στα μέσα της δεκαετίας του 1990, αρχικά με μια γεωγραφική προσέγγιση η οποία περιζώνταν στις Μεσογειακές χώρες, επεκτεινόμενη από το 2004 σε όλη την περιφέρεια της ΕΕ που αποτελεί τη «γειτονιά» της. Αποσκοπεί στην ανάπτυξη ενός πλαισίου σχέσεων με γειτονικές χώρες προκειμένου να συμβάλει αφενός στη σταθερότητά τους και αφετέρου στην οικονομική συνεργασία, αποφεύγοντας με αυτό το τρόπο την εισροή προκλήσεων εντός της επικράτειά της. (<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/170/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CF%82>, Ημερ Πρόσβ: 01 Δεκ 21)

Πρώτον, οι ευρωπαϊκές χώρες προσέφεραν ουσιαστικά άνευ όρων υποστήριξη σε όλες τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης, ανεξάρτητα από την ιδεολογία και τα δημοκρατικά τους διαπιστευτήρια, ακόμη και στο βαθμό που ανώτεροι ευρωπαίοι πολιτικοί υποστήριζαν ανοιχτά τους διαδηλωτές στην πλατεία Maidan μέσω φυσικής παρουσίας. Δεύτερον, μετά την κατάρρευση της συμφωνίας της 21ης Φεβρουαρίου 2014 και την εκδίωξη του Yanukovich, οι ισχυροί εταίροι της ΕΕ (Γαλλία, Γερμανία) συμφώνησαν με τον σχηματισμό μιας προσωρινής κυβέρνησης αποτελούμενης σχεδόν αποκλειστικά από φιλοευρωπαϊκά (αλλά ταυτόχρονα έντονα αντιρωσικά) πολιτικά κόμματα. Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένοι ακροδεξιοί πολιτικοί και κόμματα είτε έγιναν εταίροι του συνασπισμού είτε διορίστηκαν σε βασικές θέσεις από τη νέα κυβέρνηση. Μία από τις πρώτες ενέργειές τους ήταν η σύνταξη ενός νέου νόμου, αν και δεν επικυρώθηκε ποτέ, περιορίζοντας τα δικαιώματα των (ρωσικών) μειονοτήτων (Dokos, 2014, σελ. 3).

Ως απάντηση στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2004, η ΕΕ υποβάθμισε τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Επίσης, παρ' όλο που η ενεργειακή σχέση μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης ήταν πολύ ζωτικής σημασίας για πολλές οικονομίες της ΕΕ για να διακοπεί άμεσα, υπήρχε μια πολύ ισχυρότερη τάση προς την ενεργειακή διαφοροποίηση μακριά από τη Ρωσία (Trenin, 2014, σελ. 9).

Το 2014, ο κυρίαρχος ρόλος της Γερμανίας εντός της ΕΕ και η εδραιωμένη πολιτική της εταιρικής σχέσης με τη Ρωσία καθοδήγησαν τη γερμανική διπλωματία και ευρύτερα την ευρωπαϊκή. Η γερμανική διπλωματία στην ουκρανική κρίση αντιμετώπιζε μια τριπλή πρόκληση. Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση έπρεπε να αναπροσαρμόσει τις δικές της αντιλήψεις και τη συνολική στρατηγική της έναντι της Ρωσίας. Αυτό έπρεπε να γίνει σε ένα πολιτικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε από την κοινή γνώμη που δεν ήταν επιρρεπής στην αλληλεγγύη με τις εμφύλιες αναταραχές στην Ουκρανία και απέρριπτε τα συγκρουσιακά μέτρα κατά της Ρωσίας, κάτι που αποτελούσε τη δεύτερη πρόκληση. Τρίτον, η γερμανική διπλωματία έπρεπε να οργανώσει τη συναίνεση και τη συνοχή μεταξύ του συνόλου των Κ-Μ της ΕΕ ως απάντηση στη ρωσική επιθετικότητα κατά της Ουκρανίας (Seibel, 2015, σελ. 57). Ενώ η καγκελάρια Merkel, σε συνέντευξη Τύπου μετά τη σύνοδο κορυφής της ΕΕ της 18ης Δεκεμβρίου 2014, συνέχιζε να τονίζει τις προϋποθέσεις των κυρώσεων κατά του

Κρεμλίνου και την ευθύνη της Ρωσίας για τους όρους που πρέπει να εκπληρωθούν, ο υπουργός εξωτερικών Steinmeier, σε μια συνέντευξη της 19ης Δεκεμβρίου 2014, εξέφρασε ανησυχίες ότι οι περαιτέρω κυρώσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ανεξέλεγκτη επιδείνωση της ρωσικής οικονομίας. Αρκετά ενδεικτικό είναι ότι απέφυγε να επισημάνει τα διακριτικά περιθώρια της Ρωσίας για να μετριάσει το καθεστώς κυρώσεων και να αποτρέψει τις ίδιες τις οικονομικές συνέπειες στις οποίες αναφερόταν (Seibel, 2015, σελ. 68).

Συνολικά, η αντίδραση της Γερμανίας στην κρίση της Κριμαίας περιγράφεται καλύτερα ως η συνέχεια της Ostpolitik²² της, μιας βασικής κατευθυντήριας αρχής της εξωτερικής πολιτικής από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αρχικά, ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών Steinmeier αντέδρασε στην αναταραχή στην Ουκρανία με συμφιλιοτική ρητορική, λέγοντας ότι τόσο η Ρωσία όσο και η Ευρώπη πρέπει να εργαστούν για τη σταθεροποίηση της χώρας και για να αποτρέψουν τη δημιουργία νέων διχασμών στην Ευρώπη. Στη συνέχεια, η Merkel κατέστησε σαφές ότι η Γερμανία θα ήταν έτοιμη να παραμείνει ενωμένη με τα άλλα μέλη της ΕΕ και τις Ηνωμένες Πολιτείες στην επιβολή κυρώσεων. Μετά την επίσημη προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, η Γερμανία συμφώνησε συνεπώς στην επιβολή κυρώσεων, οι οποίες περιελάμβαναν ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και πάγωμα περιουσιακών στοιχείων που στόχευαν κορυφαίους Ρώσους επιχειρηματίες και πολιτικούς και σηματοδότησε την προθυμία να προχωρήσει σε εμπορικές κυρώσεις εάν η Ρωσία κλιμακώσει περαιτέρω την κρίση (Larsen, 2014, σελ. 15-16).

Το Παρίσι τάχθηκε στο πλευρό της Ουάσιγκτον και αρχικά κατά του Βερολίνου για την ανάγκη σκληρότερων κυρώσεων κατά της Ρωσίας. Ο Γάλλος πρωθυπουργός Ayrault ζήτησε να γίνουν τα πάντα για να σεβαστεί την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας. Από την άλλη πλευρά, η Γαλλία ήταν επιφυλακτική όσον αφορά στην

²² Ostpolitik (γερμανικά: *Neue Ostpolitik*, νέα ανατολική πολιτική ή εν συντομία Οστπολιτίκ) ήταν η διπλωματική πολιτική επαναπροσέγγισης που εφάρμοσε η Δυτική Γερμανία έναντι των οντοτήτων της Ανατολικής Ευρώπης και της ΕΣΣΔ, μέσω της οποίας επιδιώχθηκαν οι στενότεροι δεσμοί, σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, μεταξύ των δύο και αναγνώριση των σημερινών συνόρων (συμπεριλαμβανομένης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας) με την ελπίδα της εξομάλυνσης των σχέσεων και της ενδεχόμενης επανένωσης της Γερμανίας σε ένα ενιαίο κράτος. (<https://www.thoughtco.com/ostpolitik-west-germany-talks-to-the-east-1221194>, Ημερ Προσβ: 06 Δεκ 21)

προσέγγιση της Ουκρανίας. Τον Φεβρουάριο του 2014, Γάλλοι αξιωματούχοι ανακοίνωσαν ότι οι δυτικές χώρες θα πρέπει να περιμένουν τις ουκρανικές εκλογές τον Μάιο προτού δεσμευτούν για την παροχή μεγάλης κλίμακας βοήθειας, υποστηρίζοντας ότι αυτό αφενός θα υπονόμει την ώθηση για μεταρρυθμίσεις στην Ουκρανία και αφετέρου θα αποξένωνε τη Μόσχα. Η γαλλική θέση, ωστόσο, δεν ήταν νέα, αλλά ταίριαζε με το όραμά της για μια Ευρώπη ομόκεντρων κύκλων που θα αποτελείται από βασικές χώρες και συνδεδεμένα μέλη όπως η Τουρκία ή η Ουκρανία στην περιφέρεια της (Larsen, 2014, σελ. 26-27).

6.2 ΗΠΑ / NATO

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1991, λίγο μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος του Αυγούστου κατά του Σοβιετικού Προέδρου Mikhail Gorbachev, ο υπουργός Εξωτερικών James Baker έδωσε συνέντευξη Τύπου, κατά τη διάρκεια της οποίας περιέγραψε τους άξονες που θα καθοδηγούσαν την πολιτική των ΗΠΑ μετά την διαφανόμενη κατάρρευση της ΕΣΣΔ και την δημιουργία νέων ανεξάρτητων κρατών (Tefft, 2021): α) αυτοδιάθεση σύμφωνα με τις δημοκρατικές αρχές, β) αναγνώριση των υφιστάμενων συνόρων, γ) υποστήριξη της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, δ) διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων, ε) σεβασμός του διεθνούς δικαίου.

Στα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ο πρωταρχικός εξωτερικός παράγοντας στη σχέση Ουκρανίας-Ρωσίας, επειδή η Ευρώπη ήταν επικεντρωμένη στους δικούς της μετασχηματισμούς (εφαρμογή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης και του ενιαίου νομίσματος, διαχείριση της διαδικασίας επανένωσης της Γερμανίας και τη διευκόλυνση μετάβασης από τον κρατικό σχεδιασμό και τον κομμουνισμό στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς και τη δημοκρατία στην Κεντρική Ευρώπη) (Kuzio & D'Anieri, 2018).

Οι Ηνωμένες Πολιτείες αρχικά ήταν ιδιαίτερα προσεκτικές στην αναγνώριση της επικείμενης κατάρρευσης της ΕΣΣΔ υπό τον φόβο ότι η κατάρρευσή της θα μπορούσε να οδηγήσει στον κατακερματισμό της περιοχής και σε μια δυνητικά χαοτική κατάσταση με διεθνείς επιπτώσεις. Επιπροσθέτως, η διοίκηση και ο έλεγχος των πυρηνικών όπλων της Σοβιετικής Ένωσης ήταν στο επίκεντρο της προσοχής της

Ουάσιγκτον. Ο ίδιος ο Πρόεδρος Bush είχε προειδοποιήσει ενάντια στον «αυτοκτονικό εθνικισμό» στην ομιλία του την 1η Αυγούστου 1991 στην ουκρανική Ράντα, εναποθέτοντας τις ελπίδες του στον Gorbachev να μεταρρυθμίσει και να κρατήσει ενωμένη την ΕΣΣΔ. Η ομιλία στη Ράντα προκάλεσε τεράστια δυσαρέσκεια στους Ουκρανούς και σε αρκετούς Αμερικανούς που θεώρησαν ότι ήταν προς το συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών να υποστηρίξουν πιο ειλικρινά μια ανεξάρτητη Ουκρανία (Tefft, 2021).

Συνολικά, από την αρχή, οι Ηνωμένες Πολιτείες ακολούθησαν μια διττή μετασοβιετική στρατηγική. Αφενός προσπαθώντας να οικοδομήσουν μια καλή σχέση με τη νέα Ρωσία, που να χαρακτηρίζεται από συνεργασία και ακόμη και εταιρική σχέση και αφετέρου καταβάλλοντας μεγάλη προσπάθεια για τη δημιουργία παραγωγικών διμερών σχέσεων με τα νέα ανεξάρτητα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ και την παροχή βοήθειας στην οικοδόμηση δημοκρατιών και οικονομιών ελεύθερης αγοράς. Αυτή η προσέγγιση αντανάκλασε τους στρατηγικούς στόχους των ΗΠΑ καθώς και τις αμερικανικές αξίες. Με την Ουκρανία οι ΗΠΑ συνήψαν πλήρεις διπλωματικές σχέσεις στις 23 Ιανουαρίου 1992 (Tefft, 2021).

Οι ΗΠΑ επικεντρώθηκαν στη Ρωσία, η επιτυχία ή η αποτυχία της οποίας θεωρούνταν πολύ πιο σημαντική από αυτήν της Ουκρανίας. Επίσης, τα συμφέροντα των ΗΠΑ στη διεθνή πολιτική της περιοχής ήταν ουσιαστικά συντηρητικά – και οι κυβερνήσεις Bush και Clinton επικεντρώθηκαν τόσο στη διατήρηση του status quo στον έλεγχο των εξοπλισμών και στην πολιτική σταθερότητα, παρά στον μετασχηματισμό της περιοχής. Οι απειλές που αντιμετώπιζαν οι ΗΠΑ - κατάρρευση συμφωνιών ελέγχου των όπλων της σοβιετικής εποχής, διάδοση των πυρηνικών όπλων και εθνοτικές αναταραχές - φαινόταν να αποτρέπονται καλύτερα με τη διατήρηση της κυριαρχίας της Ρωσίας παρά με την υπονόμευσή της. Η επανεξέταση του πυρηνικού καθεστώτος της Ουκρανίας συνέβαλε σε αυτόν τον συντηρητισμό. Επιπλέον, δεν ήταν πρόθυμοι να υιοθετήσουν για την Ουκρανία τις μεταρρυθμίσεις που ήταν απαραίτητες σύμφωνα με τη «συναίνεση της Ουάσιγκτον»²³. Συνολικά, η ιδέα ότι η Ουκρανία θα

²³ Η «συναίνεση της Ουάσιγκτον» ήταν μία οικονομική προσέγγιση βασισμένη σε μια συντηρητική οικονομική πολιτική, με αντικατάσταση του παραδοσιακού κρατικού οικονομικού συστήματος με ένα σύστημα που βασίζεται στην ελεύθερη αγορά. Αφορούσε διάφορες μεταρρυθμίσεις που θα έπρεπε να εφαρμόσουν οι χώρες προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα χρέους που είχαν.

μπορούσε να παράσχει έναν απαραίτητο έλεγχο στη Ρωσία δεν ήταν ευρέως αποδεκτή (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Η Ουκρανία επιλέχθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες ως ο κύριος εταίρος της στο ευρωπαϊκό τμήμα της Κοινοπολιτείας και η απόσχιση της από τη διαδικασία ολοκλήρωσης και η απομάκρυνσή της από τη Ρωσία κατέστη σημαντικό ζήτημα για τις ΗΠΑ και το NATO στον μετασοβιετικό χώρο. Όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει ο Brzezinski: «Χωρίς την Ουκρανία η Ρωσία δεν είναι σε θέση να ανακτήσει τις δυνατότητες μιας υπερδύναμης». Στη βάση αυτή κινούνταν οι προσπάθειες των Ηνωμένων Πολιτειών υπό την προεδρία του G.W. Bush να οδηγήσουν την Ουκρανία στο NATO και να διευκολύνουν την άνοδο στην εξουσία φιλοδυτικών πολιτικών κατά τη διάρκεια της «Πορτοκαλί επανάστασης» και του «Maidan» (Larenko, 2014, σελ. 128).

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 2013-2014, οι ΗΠΑ δεν επικεντρώθηκαν αρχικά στις ουκρανικές εξελίξεις. Η Ουκρανία δεν ήταν προτεραιότητα εξωτερικής πολιτικής για τον Obama, ο οποίος ήταν πολύ απασχολημένος με την εμπόλεμη κατάσταση στη Μέση Ανατολή, το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, την απόσυρση του στρατού των ΗΠΑ από το Αφγανιστάν, τις σχέσεις της Αμερικής με την Κίνα και τις εξελίξεις στην Ανατολική Ασία. Ωστόσο, οι ΗΠΑ είχαν υποστηρίξει εδώ και καιρό φιλοδυτικά δημοκρατικά κινήματα στην Ουκρανία, τόσο για ιδεολογικούς όσο και για γεωπολιτικούς λόγους και ήταν επιφυλακτικοί έναντι των προσπαθειών του Κρεμλίνου για την ευρασιατική ολοκλήρωση. Η Ουάσιγκτον αποστρεφόταν την ιδέα να γίνει η Ουκρανία μέρος της ρωσικής σφαίρας επιρροής. Για να επιτύχει την ανάσχεση την οποία επεδίωκε, εργαζόταν στο να βοηθήσει τους φιλοδυτικούς ηγέτες της αντιπολίτευσης να διεκδικήσουν την εξουσία στο Κίεβο και να τους ενθαρρύνει ανοιχτά στις προσπάθειές τους (Trenin, 2014, σελ. 5).

Μέσα σε λίγες εβδομάδες, τα μέτρα που ελήφθησαν ως απάντηση στις ενέργειες της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2014 ανέτρεψαν απότομα την τάση για επέκταση των επαφών με τη Ρωσία. Οι πολιτικές της Μόσχας συνάντησαν άμεση και έντονη αρνητική αντίδραση από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους (Trenin, 2014, σελ. 8) καθώς η Ουάσιγκτον υποστήριζε την ανεξαρτησία, την κυριαρχία και τη δημοκρατική πορεία της Ουκρανίας. Από το 2014, πολλά μέλη του Κογκρέσου καταδίκασαν την εισβολή

της Ρωσίας στην Ουκρανία, προώθησαν κυρώσεις κατά της Ρωσίας για τις ενέργειές της και υποστήριξαν την αυξημένη οικονομική βοήθεια και μέτρα για την ασφάλεια στην Ουκρανία (Congressional Research Service, 2020, σελ. 17). Η κυβέρνηση Obama απάντησε στη ρωσική εισβολή στην Κριμαία με αυστηρές κυρώσεις και παρέχοντας στρατιωτική εκπαίδευση και στρατιωτικό εξοπλισμό για τα ουκρανικά στρατεύματα που πολεμούσαν στο Donbas (Tefft, 2021). Θεωρούμενη ως επιτιθέμενη, η Ρωσία εκδιώχθηκε από την ομάδα G8 των πιο ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών (η οποία μετατράπηκε σε G7) (Council on Foreign Relations, 2019; Trenin, 2014, σελ. 8), ενώ παράλληλα το NATO διέκοψε τη συνεργασία του με τη χώρα. Παράλληλα, οι ΗΠΑ οδήγησαν τους συμμάχους τους στην επιβολή κυρώσεων εναντίον Ρώσων αξιωματούχων και εταιρειών (Trenin, 2014, σελ. 8). Οι ΗΠΑ επέβαλαν πιο εκτεταμένες κυρώσεις κατά της Ρωσίας από αυτές που υπεβλήθησαν από την ΕΕ. Στοχεύοντας τους εσωτερικούς κύκλους του Προέδρου Putin και επιλεγμένες ρωσικές εταιρείες με ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και πάγωμα περιουσιακών στοιχείων, η Ουάσιγκτον κατέστησε σαφές ότι η Ρωσία θα έπρεπε να υποστεί «κόστος» για τη συμπεριφορά της (Larsen, 2014, σελ. 22). Απώτερος στόχος ήταν η υποχώρηση της Ρωσίας στην ουκρανική κρίση ή ακόμα και μία αλλαγή καθεστώτος στη Μόσχα, η οποία θα ήταν είτε αποτέλεσμα πραξικοπήματος, είτε μέσω λαϊκής εξέγερσης (Trenin, 2014, σελ. 8).

Επίσης, το NATO χρησιμοποίησε δραστηριότητες StratCom (Strategic Communication). Το StratCom είναι ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις δραστηριότητες πολλών κλάδων, συμπεριλαμβανομένων των δημοσίων σχέσεων, της διαχείρισης της επικοινωνίας, της διαφήμισης, της έρευνας, των οργανωτικών επικοινωνιών, της διαχείρισης, της στρατιωτικής ιστορίας και των μαζικών επικοινωνιών (Uzun, 2021, σελ. 157). Υιοθετώντας τη StratCom στην περίπτωση της Ουκρανίας, πρόθεση της Συμμαχίας ήταν να ενσωματωθούν πληροφορίες σε κάθε στοιχείο πολιτικής, σχεδιασμού και εκτέλεσης (Uzun, 2021, σελ. 161), με απώτερο σκοπό τη διευκόλυνση του συντονισμού μεταξύ των λειτουργιών επικοινωνίας σε όλα τα επίπεδα, τόσο οριζόντια όσο και κάθετα μεταξύ των σχετικών κλάδων καθώς και ο συγχρονισμός τους με τις επιχειρήσεις στο πεδίο, προκειμένου να διασφαλιστεί η σαφής, αξιόπιστη και έγκαιρη αποστολή σαφών μηνυμάτων και δράσεων ευθυγραμμισμένες με τους στόχους του NATO (Uzun, 2021, σελ. 166).

Έτσι, η Συμμαχία ενίσχυσε τις δυνατότητες της Ουκρανίας συμβουλευόντας και χρηματοδοτώντας δραστηριότητες στη δημόσια διπλωματία, τις σχέσεις με τα μέσα ενημέρωσης και το StratCom, βοηθώντας στη βελτίωση της ικανότητας της Ουκρανίας να αντιμετωπίσει την προπαγάνδα κυρίως από μέρους της Ρωσίας. Δεύτερον, η Συμμαχία επέκρινε με συνέπεια την άρνηση της Ρωσίας ότι εκτελούσε στρατιωτικές δραστηριότητες και έλαβε μέτρα για να διασφαλίσει τη μελλοντική εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας (Uzun, 2021, σελ. 173).

Τον Μάιο του 2014 ο Petro Poroshenko, με φιλοδυτικές καταβολές, κέρδισε την απόλυτη πλειοψηφία στον πρώτο γύρο των προεδρικών εκλογών στην Ουκρανία. Ο Poroshenko υποσχέθηκε οικονομική ανάπτυξη μέσω της εναρμόνισης των πολιτικών του επιλογών με αυτών της ΕΕ καθώς και την εξάλειψη της διαφθοράς που ταλάνιζε την Ουκρανία από την ανεξαρτησία της. Η κυβέρνηση του Προέδρου των ΗΠΑ Obama έτεινε χείρα βοήθειας προς τον Ουκρανό ομόλογό του, όσον αφορά την αντιμετώπιση της διαφθοράς, ορίζοντας τον αντιπρόεδρο Biden ως τον κύριο απεσταλμένο της (Council on Foreign Relations, 2019).

Στις 5 Σεπτεμβρίου 2014 ρωσικές μονάδες εισήλθαν στην Ουκρανία για να απωθήσουν τις ουκρανικές δυνάμεις που ήταν στα πρόθυρα να ανακτήσουν τον έλεγχο του Donbas. Λίγο αργότερα, κατόπιν διαπραγματεύσεων συνάπτεται η πρώτη Συμφωνία του Μινσκ, με στόχο τον τερματισμό των μαχών. Ωστόσο, οι όροι του δεν εφαρμόστηκαν και οι μάχες συνεχίστηκαν. Στις 11-12 Φεβρουαρίου 2015 ο Putin και ο Poroshenko συναντήθηκαν στο Μινσκ για να διαπραγματευτούν εκ νέου, την κατάπαυση του πυρός στην ανατολική Ουκρανία. Κατέληξαν σε μια συμφωνία που απαρτίζεται από δεκατρία βήματα για τον τερματισμό της ένοπλης σύγκρουσης, συμπεριλαμβανομένης της άμεσης κατάπαυσης του πυρός και της απόσυρσης όλων των βαρέων όπλων προκειμένου να δημιουργηθεί μια ζώνη ασφαλείας. Οι μάχες και οι βομβαρδισμοί εξακολουθούν να υφίστανται κατά καιρούς. Και οι δύο πλευρές ανταλλάσσουν κατηγορίες για παραβιάσεις της συμφωνίας, αν και οι διεθνείς παρατηρητές κατηγορούν περισσότερο τις ρωσικές δυνάμεις. Υπό τον Πρόεδρο Trump, οι ΗΠΑ ενέκριναν τον Δεκέμβρη του 2017 πωλήσεις όπλων στην Ουκρανία (Council on Foreign Relations, 2019), παρέχοντας αντιαρματικά οπλικά συστήματα Javelin και άλλα αμυντικά συστήματα, προκειμένου να ενισχύσουν την αμυντική

θωράκιση της Ουκρανίας (Tefft, 2021). Πριν από αυτό, το Κογκρέσο των ΗΠΑ δημιούργησε την λεγόμενη «Πρωτοβουλία για την Ασφάλεια της Ουκρανίας», η οποία ενέκρινε εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια σε πρόσθετη στρατιωτική βοήθεια για την χώρα (Council on Foreign Relations, 2019).

6.3 Ρωσία

Η Ρωσία αντιτάχθηκε στην ουκρανική κυριαρχία από την αρχή της ανεξαρτησίας της και την αμφισβήτησε επανειλημμένα τα επόμενα χρόνια. Οι ρωσικές αντιρρήσεις για την πλήρη κυριαρχία της Ουκρανίας προϋπήρχαν της διεύρυνσης του NATO και της ανόδου του Putin και αποτελούσαν κοινή γραμμή με την οποία ευθυγραμμιζόταν όλο το ρωσικό πολιτικό φάσμα. Αυτή η ευρεία συναίνεση επισκιάστηκε από την πολιτική του Yeltsin (1990-1999), ο οποίος προσπάθησε να αποτρέψει την πλήρη ανεξαρτησία της Ουκρανίας, αν και εν τέλει την αποδέχθηκε προς την κατεύθυνση της ανάληψης της εξουσίας από μέρος του έναντι του Gorbachev, του επίσημου ηγέτη της ΕΣΣΔ (Kuzio & D'Anieri, 2018).

Καθ' όλη τη διάρκεια των πρώτων μετασοβιετικών χρόνων, η Ρωσία προώθησε έναν ομοσπονδιακό ρόλο για την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών, ο οποίος θα νομιμοποιούσε τον ηγεμονικό ρόλο που επιθυμούσε η Ρωσία στην περιοχή. Η Μόσχα επιδίωξε τον κεντρικό έλεγχο σε τρεις γενικούς τομείς: το εμπόριο και τη νομισματική πολιτική, τη διατήρηση της ειρήνης και τα πυρηνικά όπλα. Στο πρώτο και στο τρίτο από αυτά, οι στόχοι της Ρωσίας υποστηρίχθηκαν τουλάχιστον εν μέρει από τη διεθνή κοινότητα. Υπήρχε όμως μια θεμελιώδης σύγκρουση στόχων για το πώς θα οργανωθεί οποιαδήποτε συνεργασία, κάτι που απαιτούσε την ανάθεση κάποιας κυριαρχίας σε έναν διεθνή ή υπερεθνικό οργανισμό. Η Ρωσία δεν ήταν πρόθυμη να δημιουργήσει έναν οργανισμό που να περιόριζε την ισχύ της, σε αντίθεση με την Ουκρανία που αρνήθηκε να καταστεί μέρος ενός οργανισμού που περιόριζε τη νεοσύστατη κυριαρχία της. Ταυτόχρονα υπήρχε μια θεμελιώδης σύγκρουση συμφερόντων που περιελάμβανε κανόνες ψηφοφορίας για οποιαδήποτε υπερεθνική λήψη αποφάσεων. Δεδομένου του μεγέθους της Ρωσίας στην περιοχή (σε όρους πληθυσμού και ΑΕΠ), δεν υπήρχε σύστημα ψηφοφορίας που να μην έδινε στη Ρωσία δεσπόζουσα θέση (την οποία η Ουκρανία και άλλα κράτη απέρριψαν) ούτε βεβαίως να κινδυνεύει να υπερψηφιστεί

από άλλους (την οποία η Ρωσία απέρριψε). Ως εκ τούτου, τελικά, η Ουκρανία δεν συμμετείχε εκτενώς στην Κοινοπολιτεία και αυτό προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στη Ρωσία. Για τη Ρωσία, η Ουκρανία εμπόδιζε την πρόοδο και απέρριπτε τη φυσική ηγεσία της Ρωσίας στην περιοχή. Για την Ουκρανία, η Ρωσία προσπαθούσε να ασκήσει τον έλεγχο στην ανεξάρτητη πλέον Ουκρανία (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Ένα ακόμη δύσκολο πρόβλημα ήταν αυτό της διατήρησης της ειρήνης στην περιοχή, εξαιτίας των ενεργειών της Ρωσίας. Η σύγκρουση είχε ξεσπάσει μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν ακόμη και πριν από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και στα τέλη του 1991, όταν οι Ρωσόφωνοι (όπως στο Ντονμπάς, καθοδηγούμενοι περισσότερο από τη σοβιετική τους παρά την εθνο-πολιτισμική τους ταυτότητα) στην περιοχή της Υπερνειστερίας στη Μολδαβία είχαν δηλώσει ανεξαρτησία, υποστηριζόμενοι από τη ρωσική 14η Στρατιά, η οποία συνέχισε να βρίσκεται εκεί μετά την ανεξαρτησία της Μολδαβίας. Περαιτέρω αναταραχή σημειωνόταν στη Γεωργία, όπου οι αυτονομιστές στην Αμπχαζία, υποστηριζόμενοι από ρωσικές δυνάμεις, πολεμούσαν τις γεωργιανές κυβερνητικές δυνάμεις. Η Ρωσία ζήτησε άδεια για να αναγνωριστεί ως ειρηνευτική δύναμη για αυτές τις συγκρούσεις, με βάση το επιχείρημα ότι μόνο αυτή είχε την ικανότητα και το συμφέρον να παράσχει τις απαραίτητες ειρηνευτικές δυνάμεις. Ωστόσο, η Ουκρανία αντιτάχθηκε στη ρωσική διατήρηση της ειρήνης. Εν ολίγοις, ήδη από το 1993, το βασικό μοτίβο που παρουσιάστηκε το 2014 ήταν ήδη σε ισχύ και αποτελούσε ήδη πηγή έντασης μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας. Τόσο στη Μολδαβία όσο και στη Γεωργία, η Ρωσία υποκίνησε στρατιωτικά τον αυτονομισμό, υποδαυλίζοντας τις αντιθέσεις (αν και το αρνήθηκε), ενώ στη συνέχεια πρότεινε να εισέλθουν περισσότερες από τις στρατιωτικές της δυνάμεις στη ζώνη σύγκρουσης ως ειρηνευτική αποστολή (Kuzio&D'Anieri, 2018).

Ο Putin έθεσε την ενσωμάτωση της Ουκρανίας με τη Ρωσία στο επίκεντρο του προγράμματος εξωτερικής πολιτικής καθώς ετοιμαζόταν να επιστρέψει στη ρωσική προεδρία το 2012. Η επιτυχία του σχεδίου ευρασιατικής ολοκλήρωσης του Putin εξαρτιόταν από την πολιτική και οικονομική ευθυγράμμιση του Κιέβου με τη Μόσχα. Προκειμένου να επιτύχει αυτόν τον στόχο, η ρωσική ηγεσία συνεργάστηκε με τον Yanukovich και την κυβέρνησή του, αγνοώντας όμως ότι ο δεύτερος εργαζόταν προς ίδιον όφελος, τόσο με τη Ρωσία όσο και με τη Δύση. Παράλληλα, η Ρωσία δεν μπόρεσε

να αποτρέψει την ανατροπή του Yanukovych από το Maidan του Κιέβου και δεν μπόρεσε να παράσχει ένα πολιτικό αντίβαρο στις νέες αρχές του «Maidan» με τη μορφή μιας διαπεριφερειακής ευθυγράμμισης της κατ' εξοχήν ρωσόφωνης νοτιοανατολικής Ουκρανίας. Επικεντρώνοντας αποκλειστικά στις σχέσεις με την ανώτατη ηγεσία της Ουκρανίας και παρερμηνεύοντας τις πολιτικές εξελίξεις, η Μόσχα δεν ενήργησε προκειμένου να ενδυναμώσει εκείνα τα στοιχεία στην Ουκρανία που ήταν φιλικά προς τη Ρωσία (Trenin, 2018).

Στις 27 Ιουλίου 2013 ο Putin επισκέφτηκε το Κίεβο για να γιορτάσει την 1025η επέτειο από τη «Βάπτιση της Ρωσίας» στην Κριμαία από τον Βλαντιμίρ τον Μέγα²⁴, Πρίγκιπα του Κιέβου (ο οποίος ονομαζόταν ευρέως ως «Ο Ωραίος Ήλιος» - Krasno Solnyshko). Κατά την επίσκεψή του, ο Putin συμμετείχε σε ένα συνέδριο με θέμα «Ορθόδοξες - Σλαβικές αξίες - το θεμέλιο της πολιτισμικής επιλογής της Ουκρανίας» που διοργάνωσε ο Viktor Medvedchuk, ένας Ουκρανός πολιτικός, του οποίου η κόρη έχει βαπτιστεί από τον Putin. Εκεί, ο Putin ανακοίνωσε ότι Ρώσοι και Ουκρανοί είναι «ένα έθνος» και ότι σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας υπήρχε η ιδέα ενότητας μεταξύ της δυτικής και της ανατολικής Ρωσίας, εννοώντας την Ουκρανία και τη Ρωσία. Στη συνέχεια εξήρε τα οφέλη από την ένταξη της Ουκρανίας στη ρωσική αυτοκρατορία και την ΕΣΣΔ, παραθέτοντας μια ολόκληρη σειρά από στατιστικά στοιχεία της σοβιετικής εποχής. Δύο εβδομάδες αργότερα η Ρωσία εκτόξευσε μια προειδοποιητική βολή έναντι της Ουκρανίας όταν εμπόδισε σχεδόν όλες τις ουκρανικές εξαγωγές στη Ρωσία, πιέζοντας έτσι την Ουκρανία να μην υπογράψει την εκκρεμή συμφωνία σύνδεσης με την ΕΕ. Αυτό πυροδότησε έναν εμπορικό και διπλωματικό πόλεμο (Popescu, 2014, σελ. 27).

Τελευταία, η Ρωσία έχει προβεί σε συγκέντρωση στρατευμάτων κατά μήκος των ουκρανικών συνόρων, ενέργεια η οποία έχει εγείρει ένα κύμα αυξανόμενης διεθνούς ανησυχίας καθότι διαφαίνεται ότι αποτελεί προετοιμασία για μια μεγάλης κλίμακας εισβολή στην Ουκρανία τους επόμενους μήνες. Η ανωτέρω ρωσική δράση

²⁴ Ο Βλαντιμίρ Σβυάτοσλαβιτς (958-1015) ήταν πρίγκιπας του Νόβγκοροντ, πρίγκιπας του Κιέβου. Έμεινε στην ιστορία ως κυβερνήτης, ο οποίος όχι μόνο ασπάστηκε τον ίδιο τον Χριστιανισμό, αλλά και βάπτισε όλη τη Ρωσία, σώζοντάς την από τον παγανισμό. (<https://obrazovaka.ru/vladimir-krasno-solnyshko-biografiya-kratko.html>, Ημ. Προσβ.: 01 Δεκ 2021)

δύναται να έχει δύο στόχους. Αφενός, η στρατιωτική συγκέντρωση μπορεί να έχει πραγματοποιηθεί, προκειμένου να ενισχυθεί η αποτρεπτική ικανότητα της Μόσχας έναντι μίας πιθανής ουκρανικής επίθεσης, τόσο στην Κριμαία, όσο και στο Ντονμπάς, καταδεικνύοντας με το πλέον αποφασιστικό τρόπο ότι η Ρωσία θα υπερασπιστεί αυτές τις περιοχές. Επιπροσθέτως θα μπορούσε να είναι ένα είδος εξαναγκασμού έναντι της ουκρανικής κυβέρνησης προκειμένου να αλλάξει τη συμπεριφορά της η τελευταία. Αφετέρου η κίνηση αυτή δύναται να έχει ως στόχο τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο μίας στρατηγικής εξαναγκασμού ή αποτροπής προκειμένου να αποφευχθεί μία ενδεχόμενη ένταξη της Ουκρανίας στη βορειο-ατλαντική συμμαχία, ή η συνέχιση πώλησης οπλικών συστημάτων στο Κίεβο. Αναντίρρητα η στρατιωτική συγκέντρωση στα ουκρανικά σύνορα έχει επιδεικτικό χαρακτήρα, με τη ρωσική πλευρά σκόπιμα να μην έχει καταστήσει εμφανείς τις προθέσεις της (Lee 2021, 18).

Σύμφωνα με τον επικεφαλής της ουκρανικής υπηρεσίας κρατικής ασφάλειας Ivan Bakanov, η Ρωσία διατηρεί την ικανότητα χρήσης στρατιωτικής βίας σε σύντομο χρονικό διάστημα εκτιμώντας ότι έχει αναπτύξει 100.000 Ρώσους στρατιώτες κοντά στα σύνορα της χώρας του (Reuters 2021). Η εκτίμηση είναι ότι η ανωτέρω συσσώρευση ρωσικών στρατευμάτων πραγματοποιείται στο πλαίσιο της στρατηγικής αποτροπής και εξαναγκασμού. Τόσο η στρατηγική της αποτροπής όσο και αυτή του εξαναγκασμού, εμπεριέχουν ως κύριο συστατικό τους την απειλή, η οποία συνδέεται συνήθως με τη χρήση στρατιωτικής δύναμης, αποσκοπώντας στον επηρεασμό της λήψης απόφασης του αντιπάλου, αποτρέποντας η μεν πρώτη τον αντίπαλο να αναλάβει μελλοντική δράση και τη διατήρηση του status quo, η δε δεύτερη απειλεί με χρήση στρατιωτικής βίας στη περίπτωση που ο αντίπαλος δεν αλλάξει την συμπεριφορά του. Απαραίτητη προϋπόθεση για να είναι επιτυχής η στρατηγική είναι η απειλή να είναι αξιόπιστη και φυσικά στη περίπτωση που η κατάσταση φύγει εκτός ελέγχου αυτός που απειλεί, να διαθέτει τόση δύναμη έτσι ώστε να έχει μεγάλες πιθανότητες επιτυχούς αποτελέσματος και νικηφόρους έκβασης. Αναμφισβήτητα η Ρωσία τόσο στην περιοχή της Κριμαίας, όσο και σε αυτή του Ντονμπάς διαθέτει τη στρατιωτική δύναμη, η οποία δύναται να ενισχυθεί και την ικανότητα να εμποδίσει τις ουκρανικές δυνάμεις στη περίπτωση που επιχειρήσουν να ανακαταλάβουν τις δύο περιοχές, επιδεικνύοντας αποφασιστικότητα και εκπέμποντας το μήνυμα τόσο στο Κίεβο, όσο και σε Ουάσινγκτον και ΝΑΤΟ, ότι θα υπερασπιστεί τις ανωτέρω περιοχές ακόμα και στη

περίπτωση περαιτέρω κλιμάκωσης των σχέσεων με την Δύση. Ο Ρώσος ηγέτης Putin, έχει αποδείξει κατά τη διάρκεια της πολυετούς διακυβέρνησης της χώρας του, ότι δύναται να χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία στη περίπτωση που διακυβεύονται τα ρωσικά συμφέροντα. Παρά το γεγονός ότι μία ουκρανική επίθεση αποτελεί ένα εξαιρετικά απίθανο σενάριο, δεν είναι λίγοι οι Ρώσοι αναλυτές που θεωρούν ότι ο Ουκρανός Πρόεδρος Zelensky, στο πλαίσιο της αύξησης της δημοτικότητας του και ενίσχυσης του πολιτικού του προφίλ, τόσο στο εσωτερικό του ακροατήριο, όσο και στο εξωτερικό, να διατάξει την ανακατάληψη του Ντονμπάς (Lee 2021, 20).

Επιπροσθέτως η ανωτέρω συγκέντρωση στρατευμάτων στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα δύναται να εκλειφθεί ως απάντηση της Ρωσίας στη κινητικότητα που επιδεικνύει το ΝΑΤΟ. Σύμφωνα με τον Ρώσο Υπουργό Άμυνας Sergei Shoigu η δυτική Συμμαχία έχει προβεί στην ενδυνάμωση στρατιωτικών δυνάμεων και στη δημιουργία στρατιωτικών υποδομών στις περιοχές της Αρκτικής και Βαλτικής και στη Μαύρη θάλασσα, ενώ τόνισε ότι οι αεροπορικές και ναυτικές αναγνωρίσεις έχουν ενταθεί το τελευταίο χρονικό διάστημα. Επιπροσθέτως κατηγόρησε το ΝΑΤΟ ότι ετησίως προβαίνει στη διεξαγωγή σαράντα ασκήσεων στον ευρωπαϊκό χώρο με σενάρια τα οποία ενέχουν σαφή αντιρωσική ρητορική, ενώ αναφερόμενος στην άσκηση «ΝΑΤΟ Defender Europe 2021» τόνισε ότι η χώρα του έχει ήδη λάβει «τα κατάλληλα μέτρα» προκειμένου να απαντήσει στην συγκέντρωση Νατοικών δυνάμεων, αναφερόμενος στη συσσώρευση των ρωσικών δυνάμεων στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα, οι οποίες σύμφωνα με τον ίδιο αποτελούν απάντηση στην παραπάνω άσκηση και όχι στις ουκρανικές ενέργειες (Lee 2021, 21). Παράλληλα η εκπρόσωπος τύπου του ρωσικού υπουργείου Εξωτερικών Maria Zakharova, προέβει σε αποδοκιμασία των ενεργειών της ουκρανικής κυβέρνησης οι οποίες αφορούσαν αφενός τη συγκέντρωση στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή του Ντονμπάς και αφετέρου για τη μη συμμόρφωσή της, με τις αποφάσεις των συμφωνιών του Μίνσκ, προειδοποιώντας την Ουκρανία να μην ενταχθεί στη ΝΑΤΟική συμμαχία, διότι μια τέτοια ενέργεια «θα οδηγήσει σε κλιμάκωση των εντάσεων στα νοτιοανατολικά, προκαλώντας ενδεχομένως μη αναστρέψιμες συνέπειες για την κρατική υπόσταση της Ουκρανίας» (TASS 2021).

Επομένως η συσσώρευση των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα δύναται να εξηγηθεί είτε ως απάντηση στη συγκέντρωση

ουκρανικών δυνάμεων στη περιοχή του Ντονμπάς και τη μη συμμόρφωση με τις επιταγές των συμφωνιών του Μινσκ, είτε ως απάντηση στις ενέργειες του ΝΑΤΟ, είτε τέλος ως απάντηση τόσο στις ενέργειες της ουκρανικής κυβέρνησης όσο και την κλιμάκωση από την πλευρά της δυτικής συμμαχίας.

Με δεδομένο ότι οι ρωσικές προθέσεις σκοπίμως δεν είναι γνωστές, εάν πρόκειται για στρατηγική εξαναγκασμού ως προς την Ουκρανία, ποιες μπορεί να είναι οι απαιτήσεις συμμόρφωσης τις οποίες δύναται να επιζητεί η ρωσική ηγεσία από την αντίστοιχη ουκρανική; Σύμφωνα με αναλυτές αυτό που επιζητεί η Μόσχα είναι η εφαρμογή της συμφωνίας του Μινσκ, η αποχώρηση ή μείωση των ουκρανικών στρατιωτικών δυνάμεων στο Ντονμπάς, η επανέναρξη λειτουργίας τριών φιλορωσικών εγχώριων τηλεοπτικών δικτύων, η άρση των κυρώσεων οι οποίες επιβλήθηκαν στον Ουκρανό πολιτικό Victor Medvedchuk (υποστηρικτή του Ρώσου Προέδρου) και τέλος η αποκλιμάκωση της επιθετικής ρητορικής της ουκρανικής κυβέρνησης για το Ντονμπάς (Lee 2021, 25). Με δεδομένο το ότι η Ουκρανία δεν έχει κάνει σαφείς παραχωρήσεις ή δεν έχει αλλάξει τη συμπεριφορά της, θα περίμενε κανείς η ρωσική ηγεσία να κλιμακώνει την ένταση. Αντ' αυτού η Ρωσία απέσυρε μέρος των δυνάμεων της.

Από την άλλη πλευρά αν η συσσώρευση ρωσικών δυνάμεων πρόκειται για στρατηγική αποτροπής ως προς την Ουάσιγκτον και το ΝΑΤΟ, λαμβάνοντας υπόψη και τις δηλώσεις του Ρώσου Υπουργού Άμυνας που εκτέθηκαν παραπάνω (ότι η ρωσική συγκέντρωση ήταν απάντηση στις δραστηριότητες του ΝΑΤΟ), γίνεται σαφές ότι αυτό που επιδιώκει η Ρωσία είναι αποτροπής της συμμαχίας προκειμένου να μην διεξάγει μελλοντικά μεγάλης κλίμακας ασκήσεων πλησίον των ρωσικών συνόρων. Μάλιστα την περασμένη άνοιξη, σε δηλώσεις του ο Ρώσος υφυπουργός Εξωτερικών Sergei Ryabkov προειδοποίησε τις ΗΠΑ, προκειμένου να τις αποτρέψει από την αποστολή πολεμικών πλοίων στην περιοχή της Μαύρης θάλασσας για «το δικό τους καλό», τονίζοντας ότι υφίσταται υψηλός κίνδυνος πρόκλησης «ατυχήματος» στη Μαύρη θάλασσα στη περίπτωση που πολεμικά πλοία εισέλθουν σε αυτή (Andrew Osborn 2021). Η Μόσχα λοιπόν έδειχνε διατιθέμενη να κλιμακώσει στρατιωτικά την ένταση στην Ουκρανία, προκειμένου με αυτό το τρόπο να αποτρέψει ΗΠΑ και ΝΑΤΟ να υιοθετήσουν πολιτικές που βρίσκονται έναντι των ρωσικών συμφερόντων. Σύμφωνα με τον Ρώσο Πρόεδρο, κατά την διάρκεια ομιλίας του στη ρωσική Ομοσπονδιακή

συνέλευση αναφερόμενος στα γεγονότα στην Ουκρανία, με σαφή αποδέκτη του μηνιματός του, την αμερικανική ηγεσία, δήλωσε: «Εάν κάποιος κάνει λάθος στην ανάγνωση των καλών μας προθέσεων, για αδιαφορία ή αδυναμία και σκοπεύει να ανατινάξει αυτές τις γέφυρες, πρέπει να γνωρίζει ότι η απάντηση της Ρωσίας θα είναι ασύμμετρη, γρήγορη και σκληρή», ενώ προειδοποίησε να μην σκεφτεί κανείς να περάσει τις κόκκινες γραμμές της Ρωσίας (Lee 2021, 28). Η γλώσσα που χρησιμοποίησε ο Ρώσος Πρόεδρος στα μηνιματα που ήθελε να περάσει διατυπώθηκε με αποτρεπτικούς όρους, προειδοποιώντας για ισχυρή απάντηση στη περίπτωση που κάποιος σκεφτεί να περάσει τις κόκκινες γραμμές της Ρωσίας.

Την επομένη ημέρα της ομιλίας του Ρώσου Προέδρου, ο πρώην Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας Dmitry Medvedev, όπου τη παρούσα περίοδο εκτελεί τα καθήκοντα του Αντιπρόεδρου του Συμβουλίου Ασφαλείας της Ρωσίας, δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο "Unlearned History Lessons", σύμφωνα με το οποίο παρομοίαζε τα γεγονότα - διδάγματα από την κρίση των πυραύλων στη Κούβα, με εκείνα τα οποία συνέβαιναν την τρέχουσα περίοδο μεταξύ Ρωσίας και Ηνωμένων Πολιτειών, υποστηρίζοντας ότι η ΕΣΣΔ ανέπτυξε πυραύλους στην Κούβα σε απάντηση της ανάπτυξης πυραύλων στην Τουρκία, το Νότιο Βιετνάμ και το Λίβανο (από τις ΗΠΑ). Σύμφωνα με τον Medvedev οι ανωτέρω ενέργειες εξισώνονται με τη σημερινή «ενορχηστρωμένη εκστρατεία κατά της Ρωσίας», με τις «κυρώσεις έναντι της ρωσικής κυβέρνησης», την επέκταση του NATO σε χώρες πλησίον των ρωσικών συνόρων, την αντίθεση των ΗΠΑ στην διεκπεραίωση του Αγωγού φυσικού αερίου Nord Stream 2, και γενικότερα στην πολιτική των ΗΠΑ έναντι των χωρών που βρίσκονται στη ρωσική περιφέρεια. Συνεχίζοντας ο Medvedev τόνισε ότι η κρίση των πυραύλων στη Κούβα έληξε μετά από τη διάθεση τόσο της Ουάσινγκτον, όσο και της Μόσχας για αμοιβαίο συμβιβασμό, γεγονός που δεν βλέπει από την τωρινή αμερικανική ηγεσία, η οποία αντιθέτως κλιμακώνει την ένταση, υιοθετώντας αντιρωσικές πολιτικές, καταλήγοντας ότις η σημερινή κρίση στη περιοχή δύναται να επιλυθεί μέσα από τον ειλικρινή διάλογο, την αμοιβαία κατανόηση επί των θέσεων του άλλου και την προθυμία για συμβιβασμό και αποκλιμάκωση της επιθετικής ρητορικής. Επιπροσθέτως στο άρθρο ο συγγραφέας του αναφέρει ότι η συσσώρευση στρατιωτικών δυνάμεων στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα, αποτέλεσε απάντηση στην αμερικανική πολιτική, η οποία

περιελάμβανε εκτός των κυρώσεων, απελάσεις Ρώσων διπλωματών²⁵ και πολιτικές ενάντια στα ρωσικά συμφέροντα (Medvedev 2021).

Τέλος, αξίζει να εξετασθεί το γεγονός το γιατί η Ρωσία επικεντρώθηκε στη συσσώρευση στρατιωτικών δυνάμεων και όχι στη συνήθη τακτική της όπως οι κυβερνοεπιθέσεις (όπως έκανε στην Εσθονία ή στη Γεωργία στο παρελθόν) ως μέρος της στρατηγικής αποτροπής ή εξαναγκασμού. Σύμφωνα με το U.S. News & World Report, η ουκρανική υπηρεσία ασφαλείας, συνεπικουρούμενη από την υπηρεσία πληροφοριών των Ηνωμένων Πολιτειών απέτρεψε 350 κυβερνοεπιθέσεις το πρώτο τρίμηνο (από τον Ιανουάριο μέχρι τα τέλη Μαρτίου του 2021), η οποία καταδείκνυε μια σημαντική αύξηση από τις συνολικά 600 επιθέσεις στο κυβερνοχώρο που σημειώθηκαν σε όλο το 2020 (Shinkman 2021). Οι ρωσικές δυνατότητες στον κυβερνοχώρο θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο στρατηγικές εγκαταστάσεις υποδομής, όπως έργα κοινής ωφέλειας, προκειμένου να αποτρέψουν ή να εξαναγκάσουν την ουκρανική κυβέρνηση σε συγκεκριμένη συμπεριφορά. Η μη ύπαρξη επαρκών λεπτομερειών επί των ανωτέρω επιθέσεων καθιστά δύσκολη την αξιολόγηση επί της σοβαρότητας αυτών καθώς και ποιος ήταν ο τελικός τους σκοπός. Αντιθέτως η συγκέντρωση στρατιωτικών δυνάμεων ασκούν μεγαλύτερη πίεση και στέλνουν σαφή μηνύματα προς όλους τους αποδέκτες. Σύμφωνα με τον Ruslan Pukon²⁶, η Ρωσία «δεν έχει άλλα εργαλεία για να επηρεάσει το Κίεβο, πλην της απειλής βίας και της χρήσης βίας. Τα άλλα διπλωματικά εργαλεία είναι πραγματικά περιορισμένα» (Lee 2021, 33).

Συνοψίζοντας, η Ρωσία συνεχίζει να διατηρεί επαρκή πολεμική ισχύ στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα, για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν, ως μία ενισχυμένη αποτρεπτική απειλή, η οποία δύναται να κλιμακωθεί γρήγορα, στη περίπτωση που το Κρεμλίνο νιώσει ότι οι κόκκινες γραμμές που έχει θέσει παραβιάζονται.

²⁵ Η κυβέρνηση Μπάιντεν ανακοίνωσε νέες κυρώσεις κατά της Ρωσίας και απέλασε δέκα Ρώσους αξιωματούχους από την πρεσβεία της στην Ουάσινγκτον δύο ημέρες μετά την προσφορά του προέδρου Μπάιντεν για σύνοδο κορυφής με τον Πούτιν. (<https://apnews.com/article/us-expel-russia-diplomats-sanctions-6a8a54c7932ee8cbe51b0ce505121995>)

²⁶ Είναι διευθυντής της δεξαμενής σκέψης του ρωσικού κέντρου ανάλυσης στρατηγικών και τεχνολογιών.

6.4 Η Τουρκία Στην Ουκρανική Κρίση

6.4.1 Σχέσεις Τουρκίας – Ρωσίας στον Απώγχο της Ουκρανικής Κρίσης

Από την αρχή της ουκρανικής κρίσης η Τουρκία υιοθέτησε μια προσεκτική πολιτική έναντι της Ρωσίας. Η Τουρκία δήλωσε την υποστήριξή της για την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας, κατήγγειλε το δημοψήφισμα στην Κριμαία ως παράνομο, τόνισε την προστασία των δικαιωμάτων των Τατάρων της Κριμαίας και κάλεσε σε διάλογο και διαπραγματεύσεις για την επίλυση της κρίσης. Σε όλες αυτές τις δηλώσεις, ωστόσο, η Τουρκία φρόντιζε να μην επικρίνει ανοιχτά τη Ρωσία, να μην την κατηγορήσει για την κρίση και να μη λάβει σαφή στάση εναντίον της. Αυτό είναι σύμφωνο με την τουρκική εξωτερική πολιτική έναντι της Ρωσίας την τελευταία δεκαετία, η οποία μπορεί να συνοψιστεί ως «don't poke the Russian bear». Η Τουρκία προσπάθησε επίσης να μετακυλίσει το κόστος της αντιμετώπισης της Ρωσίας για την Ουκρανία στις ΗΠΑ και την ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή (ιδιαίτερα η γερμανική) απροθυμία να επιβάλει αυστηρότερες οικονομικές κυρώσεις στη Ρωσία και η αρχική απροθυμία των ΗΠΑ να υιοθετήσουν μια πιο ενεργητική και επιθετική στάση συνάδουν με την τουρκική προτίμηση για ειρηνική αντιμετώπιση της Ρωσίας (Devlen, 2014; Sanberk, 2014; Baştürk, 2014).

Εκτός της πάγιας εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας με τη Ρωσία λόγω κυρίως οικονομικών και εμπορικών δεσμών, αλλά και της ενεργειακής εξάρτησής της από τη Ρωσία, η απροθυμία της Τουρκίας να εμπλακεί στην κρίση (Cagartay&Jeffrey, 2014; Devlen, 2014) έχει και εγχώρια πολιτικά αίτια (Devlen, 2014). Η κυβέρνηση Erdogan είχε να αντιμετωπίσει σημαντικές εσωτερικές προκλήσεις. Αυτές ξεκίνησαν με τις διαδηλώσεις στο πάρκο Gezi τον Μάιο του 2013, οι οποίες μετατράπηκαν σε μαζικές αντικυβερνητικές συγκεντρώσεις πολλών πόλεων μετά από μια βάνανυση καταστολή των διαδηλωτών από τις δυνάμεις ασφαλείας. Αυτές οι προκλήσεις συνεχίστηκαν περαιτέρω με έρευνες τον Δεκέμβριο του 2013 και τον Ιανουάριο του 2014 για δωροδοκία και διαφθορά εναντίον τεσσάρων υπουργών και πολλών επιχειρηματιών που πρόσκεινταν στο κυβερνών κόμμα, που οδήγησαν σε κυβερνητικά αντίποινα και εκκαθαρίσεις των εισαγγελέων και της αστυνομίας που διεξήγαγαν τις έρευνες. Εν συνεχεία, υπήρχε και το αποτυχημένο πραξικόπημα, με τον Erdogan να κατηγορεί το κίνημα Gülen. Επιπλέον, η Τουρκία εισήλθε σε προεκλογική περίοδο, ξεκινώντας με

τις προεδρικές εκλογές τον Αύγουστο του 2014, στις οποίες ο πρόεδρος θα εκλεγόταν με άμεση λαϊκή ψηφοφορία για πρώτη φορά, ενώ θα ακολουθούσαν κοινοβουλευτικές εκλογές την άνοιξη του 2015.

6.4.2 Σχέσεις Τουρκίας – Ουκρανίας

Την άνοιξη του 2021 τεράστιος αριθμός στρατιωτικού εξοπλισμού, αρμάτων μάχης και πυροβόλων κατευθύνονταν προς την περιοχή του Ντονμπάς και τη χερσόνησο της Κριμαίας, γεγονός που οδήγησε τον εκπρόσωπο του αμερικανικού πενταγώνου Τζον Κέρμπι, στις 6 Απριλίου 2021, να ζητήσει διευκρινίσεις από την Ρωσική κυβέρνηση σχετικά με τη μαζική στρατιωτική συγκέντρωση. Η απάντηση δόθηκε μία εβδομάδα αργότερα και συγκεκριμένα στις 13 Απριλίου από τον Ρώσο Υπουργό Αμύνης Sergei Shoigu, ο οποίος δικαιολόγησε τη συγκέντρωση αυτή ως ένα μέρος στρατιωτικών ασκήσεων, οι οποίες θα διαρκούσαν άλλες δύο εβδομάδες και οι οποίες αποτελούσαν ουσιαστικά απάντηση στην πολιτική των ΗΠΑ και της Βορειο-ατλαντικής συμμαχίας που ενισχύουν τις δυνάμεις τους πλησίον των ρωσικών συνόρων. Η Τουρκία έσπευσε να εκφράσει την απόλυτή της στήριξη στην ουκρανική κυβέρνηση στον απόηχο της μαζικής ανάπτυξης ρωσικών δυνάμεων πλησίον των συνόρων στην Ανατολική Ουκρανία αλλά και στην περιοχή της Κριμαίας, ενώ φάνηκε πρόθυμη στην επέκταση της συνεργασίας της και σε άλλους τομείς. Ως γνωστόν η Τουρκία έχει προμηθεύσει την Ουκρανία με Μη Επανδρωμένα Αεροχήματα (ΜΕΑ) τύπου Bayraktar καθώς και με συστήματα επίγειου Διοίκησης και Ελέγχου, ενώ γίνονται προσπάθειες επέκτασης της συνεργασίας σε τομείς όπως αυτόν της αμυντικής βιομηχανίας καθώς και της ανάπτυξης στρατιωτικής τεχνολογίας, γεγονός που έχει προκαλέσει την έντονη δυσφορία της Μόσχας (Szálkai 2020). Επιπρόσθετα πλήθος ουκρανικών δημοσιευμάτων αναφέρονται στο ενδιαφέρον του Κιέβου για την απόκτηση από την Τουρκία του συστήματος Korkut, το οποίο αποτελεί οπλικό σύστημα αεράμυνας κατευθυνόμενων βλημάτων μικρού βεληνεκούς (Yeni Safak 2021).

Επιπροσθέτως η Άγκυρα σε πολιτικό επίπεδο συνεχίζει να διάκειται θετικά ως προς το ενδεχόμενο ένταξης της Ουκρανίας στους κόλπους της Βορειο-ατλαντικής συμμαχίας, ενώ παράλληλα επιθυμεί να διαδραματίσει έναν διαμεσολαβητικό ρόλο προς εξεύρεση λύσης των προβλημάτων που έχουν προκύψει στις περιοχές του

Ντονμπάς και της Κριμαίας (Ukr Inform 2021). Σύμφωνα με την αναλυτική έκθεση της έδρας «Θουκυδίδης», η ενεργητικότητα της Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στα προαναφερθέντα ζητήματα έχει διττό ρόλο, όπου αρχικά αποσκοπεί η προώθηση της στρατηγικής εταιρικής σχέσης με την ουκρανική πλευρά, προκειμένου να αποτελέσει σύμμαχο στην προσπάθεια μείωσης της επιρροής των Ρώσων στην Μαύρη θάλασσα. Από την άλλη πλευρά, η Άγκυρα αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση της έμπρακτης στήριξης των προσπαθειών ένταξης της Ουκρανίας στο ΝΑΤΟ, αποστέλλει το μήνυμα ότι στηρίζει την Συμμαχία και τους στρατηγικούς της σκοπούς (Έδρα Θουκυδίδη 2021, 105). Για αυτό το σκοπό, κατά τη διάρκεια του Φορουμ διπλωματίας που διεξήχθη στην Αττάλεια, οι Υπουργοί εξωτερικών υποθέσεων των δύο χωρών, Μ. Τσαβούσογλου και Ν. Κουλέμπα συζήτησαν προς αυτή την κατεύθυνση με την Τουρκία να προθυμοποιείται να βοηθήσει τις ναυτικές δυνάμεις της Ουκρανίας να εναρμονιστούν σύμφωνα με τις προδιαγραφές και τα νατοϊκά πρότυπα, με απώτερο σκοπό την διευκόλυνση της διαδικασίας για την μελλοντική τους ένταξη στην Βορειοαντλαντική συμμαχία (112 Ukraine 2021). Όπως προαναφέρθηκε οι ενέργειες αυτές έχουν προκαλέσει στη Μόσχα έντονες αντιδράσεις οι οποίες θα έχουν αρνητικές συνέπειες στις μεταξύ τους διμερείς σχέσεις (TASS 2021).

6.4.3 Ο Αντίκτυπος της Πρόσφατης Κρίσης στην Ανατολική Ουκρανία στις Διπλωματικές Σχέσεις Άγκυρας - Μόσχας

Όπως έχει γίνει εμφανές στη διεθνή πολιτική σκηνή, η Άγκυρα και η Μόσχα έχουν εκδηλώσει εκατέρωθεν τη διάθεση για αμοιβαία συνεργασία σε διάφορους τομείς, η οποία όμως σημαδεύεται από τη διπλωματική και στρατιωτική στήριξη που παράσχει η Τουρκία στην Ουκρανία, η οποία επιδρά αρνητικά στις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Για παράδειγμα, η ρωσική διπλωματία κατέστησε σαφές ότι η παραπάνω στήριξη θα έχει επιπτώσεις και αυτό έγινε εμφανές από την προειδοποίηση που απηύθυνε ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ προς τον Τούρκο ομόλογό του, κατά το διάστημα κλιμάκωσης της έντασης στην Ανατολική Ουκρανία προειδοποιώντας την Άγκυρα «να μην υποδαυλίζει τις милитаристικές διαθέσεις του Κιέβου», ενώ παράλληλα υπενθύμισε ότι η Μόσχα έχει καταστήσει σαφές ότι «οποιαδήποτε επιείκεια προς τις επιθετικές πρωτοβουλίες των Ουκρανικών Δυνάμεων στην Κριμαία, ισοδυναμεί με παραβίαση της ρωσικής εδαφικής κυριαρχίας» (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2021).

Όπως ήταν φυσικό η Μόσχα αντέδρασε αναστέλλοντας στα μέσα Απριλίου του 2021 τις πτήσεις μεταξύ των δύο κρατών, επικαλούμενη την κακή επιδημιολογική κατάσταση, λόγω της νόσου Covid-19, που επικρατούσε στην Τουρκία (Abay 2021). Επιπρόσθετα, παρόλο που προβλεπόταν επανέναρξη των πτήσεων στις αρχές Ιουνίου και μολονότι η Άγκυρα πρότεινε δελεαστικούς όρους για τους Ρώσους τουρίστες και κατόπιν προσπαθειών της με αποστολή Τούρκων Αξιωματούχων στη Μόσχα για εξεύρεση μιας αμοιβαίας λύσης για την άρση των εμποδίων που αφορούσαν τον τουρισμό, η Μόσχα δεν υποχώρησε (Kozok 2021). Σύμφωνα με την αναλυτική έκθεση της έδρας «Θουκυδίδης», η αναστολή πτήσεων μεταξύ των χωρών καθώς και η παράταση του υπόψη μέτρου δύναται να αποδοθεί και στη δυσaréσκεια των Ρώσων αναφορικά με την τουρκική στάση ως προς το θέμα των πυραυλικών συστημάτων αεράμυνας S-400 (ΈδραΘουκυδίδη 2021, 107). Η αμερικανική διπλωματία έχει δηλώσει με όλους τους τρόπους τις απαιτήσεις αναφορικά με το ανωτέρω πυραυλικό σύστημα, με την τουρκική πλευρά να επιμένει ότι δεν πρόκειται να εγκαταλείψει το υπόψιν πρόγραμμα, πλην όμως για να μετριάσει τις αμερικανικές αντιδράσεις και να καλλιεργήσει ένα ευνοϊκό κλίμα, ενόψη της συνάντησης του Τούρκου Προέδρου Ερντογάν με τον Αμερικανό ομόλογό του Μπάιντεν, προέβαλε την απομάκρυνση των Ρώσων τεχνικών που συνδράμουν στην εκπαίδευση για την επιχειρησιακή λειτουργία των S-400 (Hacıoğlu 2021). Όπως αναμενόταν οι δηλώσεις αυτές προκάλεσαν την έντονη δυσaréσκεια της Ρωσίας, με τον εκπρόσωπο του Ρώσου Προέδρου, Πεσκόφ, να απαντά ότι δεν υπάρχει θέμα για του Ρώσους τεχνικούς και ότι η αποχώρησή τους από την Τουρκία «έγινε στη βάση του συμφωνημένου προγράμματος» (PETERSBURG 2021). Η ρωσική κυβέρνηση αποφάσισε τελικά την επανέναρξη των πτήσεων στις 22 Ιουνίου 2021 (Daily Sabah 2021).

Η Ρωσία και η Τουρκία, παρά τις αντικρουόμενες απόψεις και σημαντικές διαφωνίες που καταγράφουν σε ορισμένα θέματα, κατορθώνουν να συνεχίζουν να συντονίζονται και να συνεργάζονται σε πολλά ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος, αναπτύσσοντας μία σχέση λυκοφιλίας η οποία στηρίζεται στη βάση παροχής ανταλλαγμάτων. Τον περασμένο Μάιο πραγματοποιήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία τόσο μεταξύ των Πούτιν και Ερντογάν, όσο και μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών των χωρών τους, κατά τη διάρκεια των οποίων συζητήθηκαν θέματα αμοιβαίου

ενδιαφέροντος, όπως οι εξελίξεις σε Λιβύη και Συρία, Ουκρανία, στο Ορεινό Καραμπάχ και στη Παλαιστίνη (President of Russia 2021).

Από τα ανωτέρω γίνεται εμφανές ότι υπάρχει αμοιβαία πολιτική βούληση από τις ηγεσίες των δύο χωρών για την συνέχιση συντονισμού, συνεργασίας και διαλόγου, παρά τις επιμέρους διαφωνίες και τα διαφορετικά συμφέροντα που τις διέπουν. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η σχέση αυτή θα συνεχίσει να εξελίσσεται ομαλά καθώς η Μόσχα έχει αρχίσει να εκφράζει πιο ανοικτά την δυσαρέσκεια της και την αντίθεσή της σε μια σειρά ζητημάτων όπως η παροχής εκ μέρους της Άγκυρας στήριξης στην Ουκρανία, η αμυντική συνεργασία με το Αζερμπαϊτζάν (TASS 2021) η τουρκική πολιτική στο θέμα των Τατάρων της Κριμαίας, καθώς επίσης και τελευταία μετά την αποχώρηση των Αμερικανών από το Αφγανιστάν, η εκδήλωση πρωτοβουλίας ανάληψης υπό τουρκική Διοίκηση του Αεροδρομίου «Hamid Karzai» από την Τουρκία (Sputnik News 2021).

6.5 Κίνα

Από την αρχή, η Κίνα διατήρησε πολύ χαμηλό προφίλ και μέχρι τα τέλη Φεβρουαρίου 2014, δεν προέβη σε συγκεκριμένες δηλώσεις, κρατώντας ουδέτερη στάση για την ουκρανική κρίση και απέφυγε κάθε διπλωματική πρωτοβουλία. Στη συνέχεια, άρχισε να εμφανίζει όλο και πιο συχνά σημάδια αντιδυτικής ρητορικής, ένδειξη της θέσης της σχετικά με την κατάσταση στην Ουκρανία που πλησιάζει περισσότερο αυτή της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η Κίνα στράφηκε σταδιακά και κάπως διαφορούμενα, προς τη στήριξη της Ρωσίας κυρίως για γεωπολιτικούς λόγους. Επίσης, η Κίνα και η Ρωσία μοιράζονται την επιθυμία να δημιουργήσουν ένα ενιαίο μέτωπο ως απάντηση στις προσπάθειες των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων δυτικών χωρών να επιβάλλουν τις αξιακές αρχές τους σε άλλες χώρες (Kuznetsov, 2016, σελ. 92). Ενώ δεν εμπλέκεται στη σύγκρουση μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας, η Κίνα μπορεί να αξιοποιήσει στο έπακρο τις διαφορές που διχάζουν τη Ρωσία, την ΕΕ και τις Ηνωμένες Πολιτείες σχετικά με την ουκρανική κρίση. Επιπροσθέτως το Πεκίνο δύναται να αξιοποιήσει τη γεωπολιτική του θέση, ενισχύοντας σημαντικά τον ρόλο του στις σημερινές διεθνείς σχέσεις, αποκτώντας μεγάλο βάρος ως παγκόσμιος γεωπολιτικός

παράγοντας και τελικά κατακτώντας την ευκαιρία να προβάλει δυναμικά την επιρροή της στις παγκόσμιες υποθέσεις (Kuznetsov, 2016, σελ. 108).

Οι Ding (2014) και Tiezzi (2014) αναφέρονται στο δίλημμα της Κίνας να υιοθετήσει μία σαφή στάση έναντι της ουκρανικής κρίσης. Αφότου το Συμβούλιο της Ρωσικής Ομοσπονδίας ενέκρινε τη χρήση ενόπλων δυνάμεων στην Ουκρανία, ο εκπρόσωπος του κινεζικού υπουργείου Εξωτερικών QinGang κάλεσε τα εμπλεκόμενα μέρη στην Ουκρανία να επιλύσουν τις μεταξύ τους διαφορές ειρηνικά εντός του νομικού πλαισίου, με βάση το σεβασμό του διεθνούς δικαίου και των κανόνων που τον διέπουν. Όσον αφορά την εξωτερική παρέμβαση στην Ουκρανία τόνισε ότι η Κίνα σέβεται την ανεξαρτησία, την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας, προσθέτοντας όμως, ότι υπάρχουν λόγοι οι οποίοι επέφεραν την υφιστάμενη κατάσταση στην Ουκρανία, χωρίς να τους προσδιορίσει. Στο επίσημο πρακτορείο ειδήσεων της χώρας «Xinhua News Agency» αναφέρθηκε ότι η Δύση θα πρέπει να συνεργαστεί με τη Ρωσία για την εξεύρεση λύσης και πως είναι κατανοητό όταν ο Putin δήλωσε ότι η χώρα του διατηρεί το δικαίωμα να προστατεύει τα συμφέροντά της και τους ρωσόφωνους που ζουν στην Ουκρανία.

Επιπροσθέτως, μία αρνητική στάση απέναντι στη Μόσχα θα υποδήλωνε την υποστήριξη της Κίνας στη Δύση, κάτι που με τη σειρά του θα μπορούσε να εκληφθεί ως σιωπηρή υποστήριξη στις δυνάμεις της ουκρανικής αντιπολίτευσης που ανέτρεψαν τον Yanukovich. Εκτός των ανωτέρω, η Κίνα δεν υποστηρίζει «έγχρωμες επαναστάσεις», υποκινούμενες από δυτικά έθνη για να εκδιώξουν εχθρικά καθεστώτα. Η διφορούμενη θέση της Κίνας αποκαλύπτει το δίλημά της. Το Πεκίνο επιθυμούσε να στηρίξει τη Μόσχα, τόσο για να στηρίξει τη γόνιμη συνεργασία μεταξύ αυτών των δύο εθνών όσο και για να σταθεί σταθερά ενάντια στην πίεση που ασκείται από τη Δύση. Ωστόσο, η υποστήριξη της Ρωσίας θα παραβίαζε την αρχή της μη παρέμβασης της Κίνας.

Στη νέα κλιμάκωση της κρίσης, ομοίως η Κίνα έχει διατηρήσει ουδέτερη στάση. Ο FENG Yujun, διευθυντής του Κέντρου Ρωσικών και Κεντροασιατικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Φουντάν, δήλωσε ότι η ανάπτυξη ρωσικών στρατευμάτων στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα, αποτελεί ένα μήνυμα από τη Μόσχα προς τις ΗΠΑ, προκειμένου να σταματήσει η ένταξη της Ουκρανίας στο NATO. Η Ουκρανία επιθυμεί

την ένταξή της στη Δυτική συμμαχία, αλλά η Ρωσία αντιτίθεται σθεναρά στην ενδεχόμενη επέκταση του NATO. Ο FENG εκτίμησε επίσης ότι οι ΗΠΑ δεν θα θελήσουν να κλιμακώσουν περαιτέρω την ένταση, καθώς η προσοχή τους εστιάζεται κυρίως στη περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού εναντίον της Κίνας, οπότε πιθανότατα δεν θα θέλουν να δημιουργήσουν άλλη εστία εντάσεων στην Ευρώπη (Huang 2021). Η Κίνα έχει επιδιώξει να διατηρήσει τους δεσμούς τόσο με τη Ρωσία όσο και με την Ουκρανία. Σε ότι αφορά τις σχέσεις Πεκίνου και Μόσχας, οι δύο χώρες την τελευταία δεκαετία έχουν προβεί στην ενίσχυση των σχέσεων τους, σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Πρόσφατα και πιο συγκεκριμένα στα τέλη Ιουνίου του 2021, Πεκίνο και Μόσχα, ανανέωσαν την 20ετή συνθήκη φιλίας με τον Κινέζο Πρόεδρο Χι Jinping να επαινεί τις σχέσεις της χώρας του με τη Ρωσία, προβάλλοντας αυτή ως «πρότυπο παράδειγμα ενός νέου τύπου διεθνών σχέσεων», η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο προσθέτει «θετική ενέργεια» στον κόσμο.

Από την άλλη πλευρά, αναφορικά με τις σχέσεις Πεκίνου – Κιέβου, χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Ουκρανού Προέδρου Zelensky, ο οποίος χαρακτήρισε τη χώρα του ως «γέφυρα προς την Ευρώπη» για τις κινεζικές επιχειρήσεις. Η ουκρανική κυβέρνηση έχει συνάψει αρκετές συμφωνίες με την Κίνα, κάποιες εκ των οποίων αφορούν την κατασκευή υποδομών, όπως για παράδειγμα κατασκευή αεροδρομίων, σιδηροδρόμων και του οδικού δικτύου. Επιπροσθέτως η Κίνα στα πλαίσιο της ήπιας ισχύος που ευρέως χρησιμοποιεί, παρέδωσε κινέζικα εμβόλια ενάντια της νόσου Covid-19, στην ουκρανική κυβέρνηση. Βεβαίως και η Ουκρανική κυβέρνηση έχει παραμείνει σιωπηλή σχετικά με τις αναφερόμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κίνα και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή Xinjiang της χώρας, όπου υπήρχαν ενδείξεις για διώξεις Ουιγούρων και άλλων Μουσουλμανικών μειονοτήτων. Σύμφωνα με τον Wang Yiwei, ο οποίος είναι ερευνητής στο τμήμα διεθνών σχέσεων του Πανεπιστημίου Renmin στο Πεκίνο, οι αναπτυσσόμενες σχέσεις με το Κίεβο είναι αρκετά καλοί, γεγονός που καθιστά απίθανο το Πεκίνο να συνταχθεί με τη Μόσχα. Επιπροσθέτως χαρακτήρισε την κλιμάκωση της έντασης στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα ως ευρωπαϊκό ζήτημα, στο οποίο η Κίνα θα τηρήσει την ουδετερότητά της. Βεβαίως δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι η Κίνα έχει συμφέροντα στην Ευρώπη και επιδίωξη της είναι η οικοδόμηση μίας θετικής σχέσης με τις ευρωπαϊκές χώρες. Τέλος σύμφωνα με τον Liu Weidong, ερευνητή διεθνών

σχέσεων στη Κινεζική Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών, «το Πεκίνο δεν θα παρέμβει στην κρίση της Ουκρανίας επειδή δεν είχε τη βούληση ή τη στρατιωτική ικανότητα να το πράξει, ενώ μια τέτοια ενέργεια αντιβαίνει στη διπλωματική αρχή της Κίνας για μη παρέμβαση» (Huang 2021).

Συνολικά, επομένως, διαπιστώνεται πως με εξαίρεση τις ΗΠΑ, η ΕΕ, η Τουρκία και η Κίνα δεν έλαβαν μία σαφή στάση απέναντι στη Ρωσία όσον αφορά στην εισβολή της στην Ουκρανία. Οι κινήσεις τους ήταν διπλωματικές και μάλλον υποδηλώνουν την επιθυμία τους να μην στραφούν ενάντια στη Ρωσία, εξαιτίας της γεωπολιτικής της θέσης, καθώς και των εμπορικών και ενεργειακών δεσμών με τη χώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνολικά, από την προηγηθείσα ανάλυση διαπιστώνεται πως η Ρωσία αγνόησε το γεγονός ότι οι Ουκρανοί και η πολιτική και οικονομική ουκρανική ελίτ στην πλειοψηφία τους διαποτίζονταν από ένα πνεύμα εθνικής ανεξαρτησίας από την επιρροή της Ρωσίας. Η κρίση στην Ουκρανία μπορεί να θεωρηθεί ως μια πράξη τελικής απελευθέρωσης της δεύτερης μεγαλύτερης πρώην σοβιετικής δημοκρατίας από την αυτοκρατορική Ρωσία.

Η επιθυμία της Ρωσίας να περιορίσει την ανεξαρτησία της Ουκρανίας και να ανακτήσει τον έλεγχο τουλάχιστον κάποιου τμήματος της Κριμαίας δεν εμφανίστηκε κατά την εποχή του Putin, αλλά μάλλον από την αρχή της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό γιατί υπονομεύει το βασικό επιχείρημα σχετικά με την πηγή της σύγκρουσης του 2014, βάσει του οποίου η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία ήταν λάθος της Δύσης. Το βασικό επιχείρημα για αυτό είναι ότι η διεύρυνση του ΝΑΤΟ (ξεκινώντας το 1997) και η υποστήριξη της συμμαχίας για την ένταξη της Ουκρανίας (που ανακοινώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής του Βουκουρεστίου το 2008) δεν άφησαν στη Ρωσία άλλη επιλογή απάντησης σε αυτές τις κινήσεις. Περαιτέρω, η χρήση στρατιωτικής δύναμης από τη Ρωσία για να καταλάβει τον έλεγχο της Κριμαίας συνοδεύτηκε από την ευρύτερη συζήτηση για την ένωση του «ρωσικού κόσμου» ως ξεχωριστής πολιτισμικής κοινότητας. Αυτή η προσέγγιση, όσο δικαιολογημένη κι αν ήταν σε σχέση με πολλά κοινά στοιχεία του πολιτισμού, ήταν εντελώς ακατάλληλη για την οικονομία ή την πολιτική της χώρας.

Σύμφωνα με τον Portnov (2018), η κρίση στην Ουκρανία σηματοδοτεί το σημείο στο οποίο η νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων που δημιουργήθηκε το 1989 έρχεται αντιμέτωπη με δυνάμεις που αμφισβητούν τις φιλελεύθερες αξίες που τη διέπουν. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι αρχίζουν να εκφράζουν ανοιχτά τους φόβους τους για τον παγκοσμιοποιημένο κόσμο με τις μεταναστευτικές ροές, τα ανοιχτά σύνορά του και τις ανοιχτές αγορές του. Η δυσπιστία απέναντι στις μη εθνικές ταυτότητες και θεσμούς έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα του έθνους ως μια κλειστή, εθνοτικά καθορισμένη κοινότητα. Άλλωστε, στη βάση του ρωσο-ουκρανικού αγώνα βρισκόταν μια προσπάθεια και από τις δύο χώρες να βρουν μια νέα μετασοβιετική

εθνική ταυτότητα στον σύγχρονο κόσμο. Ο Putin και η άρχουσα ελίτ της Ρωσίας βλέπουν το μέλλον της χώρας τους ως μεγάλης δύναμης, με αυτοκρατορικού τύπου κυριαρχία. Οι Ουκρανοί, από την άλλη πλευρά, βλέπουν το μέλλον τους ως μέρος της δυτικής πολιτικής και οικονομικής κουλτούρας (Tefft, 2021).

Παρομοίως, ο Kuzio (2021) υποστηρίζει ότι, η κρίση στην Κριμαία το 2014 αποτέλεσε σημείο καμπής για την ουκρανική ιστορία σε επίπεδο οικοδόμησης εθνικών ταυτοτήτων μακριά από το ρωσικό αφήγημα. Ως αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης σύγκρουσης με τη Ρωσία, η ουκρανική εθνική ταυτότητα έχει καταστεί σημαντικά ισχυρότερη σε όλες τις νότιες και ανατολικές περιοχές της χώρας, όπου κυριαρχούσαν πολίτες με φιλορωσικά και σοβιετικά διαπιστευτήρια. Η Ρωσία συνεχίζει να υποστηρίζει τα πολιτικά κόμματα στην Ουκρανία, αλλά η επιρροή αυτών των πολιτικών δυνάμεων έχει πλέον μειωθεί σημαντικά. Η υποστήριξη προς τα ανοιχτά φιλορωσικά κόμματα έχει μειωθεί σε ολόκληρη τη χώρα από το 2014, ενώ μεγάλα τμήματα του παραδοσιακού ουκρανικού εκλογικού σώματος του Κρεμλίνου έχουν στερηθεί του δικαιώματος λόγω της ρωσικής κατοχής της Κριμαίας και της περιοχής Ντονμπάς της ανατολικής Ουκρανίας. Ως αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών, είναι πλέον πολύ δύσκολο για τις φιλορωσικές δυνάμεις να κερδίσουν τις προεδρικές εκλογές στην Ουκρανία ή να εξασφαλίσουν κοινοβουλευτική πλειοψηφία στη χώρα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι το Ντνίπρο²⁷, που κατατάσσεται μεταξύ των μεγαλύτερων και πιο στρατηγικά σημαντικών πόλεων στην ανατολική Ουκρανία. Πριν από το 2014, η πόλη ψήφιζε συνήθως υποψηφίους υπέρ του Κρεμλίνου. Από την έναρξη του πολέμου, ωστόσο υπήρξε σημαντική μεταστροφή και έχει πλέον καταστεί ένα προπύργιο της ουκρανικής αντίστασης στη ρωσική επιθετικότητα (Kuzio, 2021).

Όπως αναφέρει ο Tefft (2021), η κατάληψη της Κριμαίας, ο πόλεμος στο Donbas και η προσέγγιση της Ρωσίας στην Ουκρανία συνέβαλαν στη σφυρηλάτηση μιας πολύ ισχυρότερης και ευρύτερα κοινής αίσθησης της εθνικής ταυτότητας και σε ακόμη μεγαλύτερη λαϊκή υποστήριξη για την ανεξαρτησία της Ουκρανίας και

²⁷ Το **Ντνίπρο** (Дніпро ή Dnipro), αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Ουκρανίας με 1,1 εκατομμύριο κατοίκους, ευρισκόμενη νοτιοανατολικά του Κιέβου, ενώ βρέχεται από τον ποταμό Δνείπερο. Αποτελεί το διοικητικό κέντρο της Περιφέρειας Ντνιπροπετρόφσκ.

μεγαλύτερης ενσωμάτωσης με τη Δύση. Οι ρωσικές ενέργειες στην Κριμαία και το Donbas το 2014 προκάλεσαν απότομη πτώση στον αριθμό των Ουκρανών που είχαν θετική στάση απέναντι στη Ρωσία: από περισσότερο από 90% κατά την περίοδο 2008-2010, μείωση σε ποσοστό 24% στις αρχές του 2014. Ωστόσο, τα «κέρδη» της Ρωσίας ήταν μάλλον μέτρια και είχαν πολλαπλές ανεπιθύμητες συνέπειες, κυρίως αρνητικές για τη Ρωσία. Πέρα από την στρατιωτική προσάρτηση της Κριμαίας, δεν υπήρχε φιλορωσική νοτιοανατολική Ουκρανία ή Novorossia, όπως ισχυριζόταν η Ρωσία. Στο τέλος, η εξέγερση κατά του Κιέβου περιορίστηκε μόνο σε τμήματα δύο περιοχών (από το σύνολο των οκτώ) στη νοτιοανατολική Ουκρανία, το Ντόνετσκ και το Λούγκανσκ (Popescu, 2014, σελ. 29). Έτσι, η υποβάθμιση της ρωσικής φιλοδοξίας και ρητορικής ήταν αρκετά αισθητή. Αν το φθινόπωρο του 2013 η Ρωσία ήλπιζε να προσελκύσει ολόκληρη την Ουκρανία στην Ευρασιατική Ένωση, μέχρι την άνοιξη του 2014 περίμενε ότι η μισή Ουκρανία θα ξεσηκωθεί ενάντια στο μεταεπαναστατικό Κίεβο, κάτι που δεν συνέβη. Έτσι, η Ρωσία κατάφερε να υποκινήσει το αντιρωσικό αίσθημα στη χώρα, ωθώντας την Ουκρανία να βασίζεται περισσότερο στη Δύση, ενώ ταυτόχρονα έχει οδηγήσει τη Δύση να ενδιαφερθεί ακόμη περισσότερο για την περιοχή και να αρχίσει να ενισχύει υποδομές ασφάλειας, από την ενέργεια μέχρι την άμυνα.

Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η προσάρτηση της Κριμαίας, ωστόσο, δημιούργησαν περαιτέρω επιπτώσεις. Πρώτον, η Ρωσία αναβίωσε μια σύγκρουση, η οποία θεωρήθηκε ότι ήταν αδρανής ή ακόμη και επιλυμένη: ο αλτρωτισμός της Κριμαίας ήταν ισχυρός στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αλλά δε διαδραμάτισε σχεδόν κανέναν ρόλο στη δεκαετία του 2000. Έτσι, η αντιληπτή μείωση των κινδύνων αλτρωτισμού υπερεκτιμήθηκε. Δεύτερον, η Ρωσία έδειξε πολύ υψηλότερο επίπεδο εμπλοκής στο εξωτερικό από τι σε οποιαδήποτε προηγούμενη περίπτωση. Τρίτον, οι Ρώσοι ηγέτες –τουλάχιστον την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2014– έχουν χρησιμοποιήσει συχνά τη ρητορική του λεγόμενου «russkiymir», του «ρωσικού κόσμου» που αποτελείται από μέλη της διασποράς σε όλο τον κόσμο. Αυτή η έννοια του «russkiymir» de facto δημιούργησε άφθονες ευκαιρίες για παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις οποιασδήποτε χώρας με σημαντικές ρωσικές μειονότητες – δηλαδή, οποιασδήποτε ευρασιατικής χώρας. Αυτές οι εξελίξεις προφανώς έγιναν αιτία ανησυχίας για τους γείτονες της Ρωσίας. Μείωσαν την προθυμία να συμμετάσχουν σε βαθύτερες μορφές συνεργασίας με τη Ρωσία, γεγονός που θα καθιστούσε τις

μετασοβιετικές χώρες να εξαρτώνται περισσότερο από τους δεσμούς με τη Ρωσία (Libman, 2015, σελ. 8).

Παράλληλα, όμως, η προηγηθείσα ανάλυση αναδεικνύει την αδυναμία προσανατολισμού από μέρους της Ουκρανίας. Η Ουκρανία κινήθηκε μεταξύ Δύσης (ΕΕ, ΝΑΤΟ) και Ανατολής (Ρωσίας), αλλά ταυτόχρονα ήθελε να είναι κυρίαρχη και να διατηρήσει την ουδετερότητά της, διατηρώντας απλώς σχέσεις συνεργασίας με τα άλλα μέλη. Οι ιστορικοί της όμως δεσμοί με τη Ρωσία, σε συνδυασμό με την απληστία της ουκρανικής ελίτ και των ενεργειών της Ρωσίας εμπόδισαν την επίτευξη αυτού του στόχου. Η θέση της Ρωσίας, τόσο η γεωπολιτική όσο και η ενεργειακή, παράλληλα, δεν αφήνουν αρκετά περιθώρια σε άλλες δυνάμεις να στραφούν εναντίον της με μεγάλη ευκολία, κάτι το οποίο έχει περαιτέρω αρνητικές επιπτώσεις στην Ουκρανία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αρκετοί ήταν οι λόγοι που ώθησαν τη Ρωσία να επέμβει στρατιωτικά στην Κριμαία: α) το προσωπικό όραμα και φιλοδοξία του Putin να αναβιώσει, τουλάχιστον εν μέρει, την παλαιά ρωσική αυτοκρατορία, β) η γεωστρατηγική θέση της Κριμαίας με τη ναυτική βάση στη Σεβαστούπολη, γ) ο κίνδυνος ένταξης της Ουκρανίας στο ΝΑΤΟ, δ) η άρνηση της Ρωσίας να αποδεχθεί την ανεξαρτησία της Ουκρανίας. Επομένως, η Ρωσία οδηγήθηκε στην εισβολή στην Κριμαία εξαιτίας προσωπικών, ιστορικών, στρατηγικών και γεωπολιτικών λόγων.

Η πολιτική και οικονομική κατάσταση στην Ουκρανία δε βοήθησε στο να αποφύγει αυτήν την επέμβαση της Ρωσίας. Η απουσία σαφούς προσανατολισμού της χώρας, το δίλημμα μεταξύ αυτονομίας και ουδετερότητας καθώς και μεταξύ διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας και παγκοσμιοποίησης, η μη έμπρακτη στήριξη της χώρας από την ΕΕ, η συνεχής ανάμειξη της Ρωσίας στην πολιτική σκηνή της χώρας, αποτέλεσαν παράγοντες που βοήθησαν στην κρίση στην Κριμαία. Στα ανωτέρω θα πρέπει να προστεθεί και η έλλειψη επιθυμίας από μέρους μεγάλων δυνάμεων να επικρίνουν τη στάση της Ρωσίας στη βάση οικονομικών και γεωπολιτικών λόγων.

Το παράδειγμα της Ουκρανίας θα μπορούσε να χρησιμεύσει προκειμένου να κατανοηθεί η δυσκολία ανεξαρτητοποίησης χωρών πρώην μελών της ΕΣΣΔ και πιο συγκεκριμένα από τη ρωσική σφαίρα επιρροής. Επίσης, καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο της Ρωσίας στην παγκόσμια σκηνή. Τέλος, αναδεικνύει τη σημασία διαμόρφωσης πραγματικά ανεξάρτητων πολιτικών θεσμών, στη βάση του κράτους δικαίου, της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας σε ευθυγράμμιση με τις ευρωπαϊκές αξίες, αλλά και της συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση της χώρας.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 112 Ukraine. 20 Jun 2021. <https://112.international/politics/ankara-to-continue-to-support-ukraines-aspirations-to-join-nato-turkish-foreign-minister-62451.html> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- Abay, Emre Gürkan. *Anadolu Agency*. 01 Jun 2021. <https://www.aa.com.tr/en/world/russia-extends-suspension-of-flights-to-turkey-until-june-21-over-covid/2260010> (πρόσβαση Oct 30, 2021).
- Alder, C., Kakar, P., & Minney, L. (2020). Ukraine: The Religious Dimension of the Conflict. Ανακτήθηκε από: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse259-EN.pdf>
- Andrew Osborn, Alexander Marrow. *Reuters*. 13 Apr 2021. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-warns-us-warships-steer-clear-crimea-for-their-own-good-2021-04-13/> (πρόσβαση Dec 02, 2021).
- Arjakovsky, A. (2014). The Role of the Churches in the Ukrainian Revolution. Ανακτήθηκε από: <https://www.abc.net.au/religion/the-role-of-the-churches-in-the-ukrainian-revolution/10099362>
- Auplat, T. (2020). Ukrainian autocephaly. Ανακτήθηκε από: <https://neweasterneurope.eu/2020/12/18/ukrainian-autocephaly/>
- Barrett, R. (2018). *Ukraine at the Crossroad in Post-Communist Europe: Policymaking and the Role of Foreign Actors*. PhD Thesis, The University of Missouri - Saint Louis.
- Baştürk, L. (2014). Understanding Turkish motives in the Ukraine-Crimea crisis. Ανακτήθηκε από: <https://www.dailysabah.com/opinion/2014/03/16/understanding-turkish-motives-in-the-ukrainecrimea-crisis>
- Baunov, A., Jarabik, B., & Golubov, A. (2015). A Year After Maidan: Why did Viktor Yanukovych Flee After Signing the Agreement with the Opposition?. Ανακτήθηκε από: <http://carnegie.ru/commentary/?fa=59172>
- Bock, A. M., Henneberg, I., & Plank, F. (2015). “If you compress the spring, it will snap back hard”: The Ukrainian crisis and the balance of threat theory. *International Journal*, 70(1), 101-109.
- Cagaptay, S., & Jeffrey, J. (2014). Turkey's Muted Reaction to the Crimean Crisis. Ανακτήθηκε από: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-muted-reaction-crimean-crisis>

- Coleman, H. J. (2020). Orthodoxy and autocephaly in Ukraine: editor's introduction. *Canadian Slavonic Papers*, 62(3-4), 421-425.
- Congressional Research Service (2020). Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy. Ανακτήθηκε από: <https://sgp.fas.org/crs/row/R45008.pdf>
- Council on Foreign Relations (2019). Ukraine's Post-Independence Struggles, 1991-2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.cfr.org/timeline/ukraines-post-independence-struggles>
- Daily Sabah*. 18 Jun 2021.
<https://www.dailysabah.com/business/transportation/russia-to-resume-all-flights-to-turkey-deputy-pm-golikova-says> (πρόσβαση Oct 31, 2021).
- D'Anieri, P. (2012). Ukrainian Foreign Policy from Independence to Inertia. *Communist and Post-Communist Studies*, 45, 447-456.
- Delpech, T. (2012). Nuclear Deterrence in the 21st Century: Lessons from the Cold War for a New Era of Strategic Piracy. Ανακτήθηκε από: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1103.html>
- Denysenko, N. (2019). The promise of autocephaly in Ukraine: what's at stake?. Ανακτήθηκε από: <https://publicorthodoxy.org/2018/04/24/the-promise-of-autocephaly-in-ukraine-whats-at-stake/>
- Devlen, B. (2014). "Don't poke the Russian bear": Turkish policy in the Ukrainian crisis. Ανακτήθηκε από: <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a0a0fcece44339be2957279.pdf>
- Ding, S. (2014). China's dilemma in the Ukraine crisis. Ανακτήθηκε από: <https://www.eastwestcenter.org/sites/default/files/private/apb255.pdf>
- Diuk, N. (2014). EUROMAIDAN: Ukraine's Self-Organizing Revolution. *World Affairs*, 176(6), 9-16.
- Dokos, T. (2014). The Ukraine Crisis: A Story of Misperceptions, Miscalculations & Mismanagement. Is There Still Time to Avoid Permanent Damage to the European Security Order?. Ανακτήθηκε από: https://www.files.ethz.ch/isn/186245/ELIAMEP-Thesis-1-2014_Th.Dokos-1.pdf
- Dougherty, J. (2014). Everyone Lies: The Ukraine Conflict and Russia's Media Transformation. Ανακτήθηκε από: <https://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2014/07/d88-dougherty.pdf>

- Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2017). The Eurasian Economic Union. Deals, Rules and the Exercise of Power. Ανακτήθηκε από: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-05-02-eurasian-economic-union-dragneva-wolczuk.pdf>
- Dobbs, Michael. *The Washington Post*. 02 Dec 1989. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1989/12/02/ghorbachev-pope-meet-agree-on-diplomatic-relations/e1f347a2-71cc-4648-b580-9a1f96a92de9/?noredirect=on> (πρόσβαση Nov 21, 2021).
- Gaetan, Victor. *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*. 06 Sep 2019. <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72446/victor-gaetan/i-agia-diplomatia-toy-papa-fragkiskoy-stin-oykrania?page=show> (πρόσβαση Oct 21, 2021).
- Giuliano, Elise. *Foreign Affairs*. 18 Mar 2019. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2019-03-18/risk-ethnic-conflict-growing-ukraine> (πρόσβαση Aug 17, 2021).
- Golovics, J. (2017). Contemporary Realism in Theory and Practice. *Polgári Szemle*, 13(1-3), 362-369.
- Grigoriev, L., Buryak, E., & Golyashev, A. (2016). The Transition of Ukraine's Economy: A Second Start?. *Problems of Economic Transition*, 58(3), 256-283.
- Hacaoglu, Selcan. *Bloomberg*. 31 May 2021. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-31/turkey-to-send-russian-missile-experts-home-in-signal-to-biden> (πρόσβαση Nov 02, 2021).
- Heneghan, T. (2014). Religious tensions deepen Ukraine splits - Russian Orthodox official. Ανακτήθηκε από: <https://cn.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-church-idUKKBN0DW1DS20140516>
- Huseynov, V. (2017). Revisiting the Ukraine crisis: Realist reflections on causes and consequences. *Centre for European Studies Working Papers*, 9(4), 582-596.
- Inside the Vatican*. 24 Apr 2019. <https://insidethevatican.com/news/newsflash/letter-18-2019-vatican-nuncio-to-ukraine-interview/> (πρόσβαση Sep 23, 2021).
- Isachenkov, V., & Danilova, M. (2013). Putin: Russia to buy \$15 billion in Ukraine bonds. Ανακτήθηκε από: <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2013/12/17/russia-ukraine-bonds-putin/4058059/>
- Klotz, M. (2017). Russia and the Ukrainian Crisis: A Multiperspective Analysis of Russian Behaviour, by Taking into Account NATO's and the EU's Enlargement. *Croatian International Relations Review*, XXIII(80), 259-287.

- Kozok, Firat. *Bloomberg*. 18 May 2021.
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-18/turkey-fails-to-convince-russia-to-begin-flights-in-tourism-blow> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- Kramer, M. (2014). Why Did Russia Give Away Crimea Sixty Years Ago?. Ανακτήθηκε από: <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>
- Kuzio, T. (2021). Escape from empire: Ukraine's post-Soviet national awakening. Ανακτήθηκε από: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/escape-from-empire-ukraines-post-soviet-national-awakening/>
- Kuzio, T. (2012). The Ukrainian Immobile State Two Decades After the Disintegration of the USSR. *Communist and Post-Communist Studies*, 45, 413-415.
- Kuzio, T., & D'Anieri, P. (2018). Russia-West-Ukraine: Triangle of Competition 1991–2013. Ανακτήθηκε από: https://www.e-ir.info/2018/06/26/russia-west-ukraine-triangle-of-competition-1991-2013/#_ftn4
- Kuznetsov, D. V. (2016). China and the Ukrainian Crisis: From 'Neutrality' to 'Support' for Russia. *China Report*, 52(2), 92-111.
- Lapenko, M. (2014). The Ukrainian Crisis and its Effect on the Project to Establish a Eurasian Economic Union. *Connections*, 14(1), 121-136.
- Larsen, H. B. L. (2014). *Great Power Politics and the Ukrainian Crisis: NATO, EU and Russia after 2014. Report 2014:18*. Copenhagen: DIIS, Danish Institute for International Studies.
- Lee, Rob. *Russia's Coercive Diplomacy*. Foreign Policy Research Institute, 2021.
- Libman, A. (2015). Ukrainian Crisis, Economic Crisis in Russia and the Eurasian Economic Union. Ανακτήθηκε από: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/63861/1/MPRA_paper_63861.pdf
- Lichtenstein, D., Esau, K., Pavlova, L., Osipov, D., & Argylov, N. (2019). Framing the Ukraine crisis: A comparison between talk show debates in Russian and German television. *The International Communication Gazette*, 81(1), 66-88.
- Luukkanen, A. (2021). Dilemma of political transition in New Post-Soviet Ukraine. Ανακτήθηκε από: <https://sites.utu.fi/bre/dilemma-of-political-transition-in-new-post-soviet-ukraine/>
- Lyubchenko, O. (2017). The Ukrainian Crisis: A Case of 'New Orientalism'. *Acta Politologica*, 9(1), 45-60.

- Medvedev, Dmitry. *Sputnic*. 23 Apr 2021.
<https://sputniknews.com/columnists/202104231082704184-unlearned-history-lessons/> (πρόσβαση Dec 02, 2021).
- Mennini, Archbishop Antonio. *Catholic News Agency*. 28 Jul 2010.
<https://www.catholicnewsagency.com/news/20397/holy-see-and-russia-establish-full-diplomatic-ties> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- Minakov, M. (2021). Three Decades of Ukraine's Independence. Ανακτήθηκε από:
<https://www.wilsoncenter.org/blog-post/three-decades-ukraines-independence>
- Mykhaleiko, A. (2019). The New Independent Orthodox Church in Ukraine. *Comparative Southeast European Studies*, 67(4), <https://doi.org/10.1515/soeu-2019-0037>.
- Pezard, S., & Rhoades, A. L. (2020). What Provokes Putin's Russia?. Deterring Without Unintended Escalation. Ανακτήθηκε από:
<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE338.html>
- PETERSBURG, St. TASS. 03 Jun 2021. <https://tass.com/defense/1297983> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- Petro, Nicolai N. *Carnegie Council*. 23 Mar 2015.
https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/727 (πρόσβαση Nov 20, 2021).
- Pew Research Center*. 08 Nov 2017.
<https://www.pewforum.org/2017/11/08/orthodox-christianity-in-the-21st-century/> (πρόσβαση Oct 27, 2021).
- Popescu, N. (2014). Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely. Ανακτήθηκε από: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_132.pdf
- Portnov, A. (2018). Lost in transition? Ukraine and Europe since 1989. Ανακτήθηκε από: <https://www.eurozine.com/lost-in-transition-ukraine-and-europe-since-1989/>
- President of Russia*. 12 May 2021. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65560> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- Radin, A., & Reach, C. (2017). Russian Views of the International Order. Ανακτήθηκε από: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1826.html
- Reuters (2021). Kremlin says NATO expansion in Ukraine is a 'red line' for Putin. Ανακτήθηκε από: <https://www.reuters.com/world/kremlin-says-nato-expansion-ukraine-crosses-red-line-putin-2021-09-27/>

- Reuters*. 11 May 2021. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-says-russia-still-has-100000-troops-near-its-border-2021-05-11/> (πρόσβαση Dec 05, 2021).
- Rivera, P. P., & Garashchuk, A. (2017). The Eurasian Economic Union and its potential relationship with the European Union. *Revista Universitaria Europea*, 26, 37-54.
- Rome Reports*. 07 Mar 2016. <https://www.romereports.com/en/2016/03/07/pope-listens-to-complaints-from-ukrainian-archbishop-of-the-text-he-signed-with-kirill/> (πρόσβαση Nov 02, 2021).
- Rumer, E., & Weiss, A. S. (2021). Ukraine: Putin's Unfinished Business. Ανακτήθηκε από: <https://carnegieendowment.org/2021/11/12/ukraine-putin-s-unfinished-business-pub-85771>
- Sanberk, O. (2014). The Ukraine crisis: A view from Turkey. Ανακτήθηκε από: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/the-ukraine-crisis-a-view-from-turkey/>
- Saradzhyan, S. (2014). How Russia's Red Line in Ukraine Got Real. Ανακτήθηκε από: <https://www.belfercenter.org/publication/how-russias-red-line-ukraine-got-real>
- Sauer, T. (2017). The Origins of the Ukraine Crisis and the Need for Collective Security between Russia and the West. *Global Policy*, 8(1), 82-91.
- Seibel, W. (2015). Arduous Learning or New Uncertainties? The Emergence of German Diplomacy in the Ukrainian Crisis. *Global Policy*, 6(1), 56-72.
- Sharkov, D. (2016). Ukraine Has Found the Weapon Used in the 'Maidan Massacre'. Ανακτήθηκε από: <https://www.newsweek.com/ukraine-claims-find-sniper-maidan-massacre-480406>
- Sharkov, D. (2016α). Putin Claims Russia 'Forced to Defend' Ukraine Separatists. Ανακτήθηκε από: <https://irl.umsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=dissertation>
- Shelest, H. (2015). After the Ukrainian crisis: Is there a place for Russia?. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(2), 191-201.
- Shestopalets, D. (2019). The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate. The State and The Russian-Ukrainian Crisis, 2014–2018. *Politics, Religion & Ideology*, 20(1), 42-63.
- Simpson, J. (2014). Russia's Crimea Plan Detailed, Secret and Successful. Ανακτήθηκε από: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26644082>

- Shinkman, Paul D. *USnews*. 20 Apr 2021. <https://www.usnews.com/news/world-report/articles/2021-04-20/us-helping-ukraine-foil-russian-cyberattacks-as-hacking-spikes-sources> (πρόσβαση Dec 02, 2021).
- Sputnik News*. 18 Jun 2021. <https://sputniknews.com/20210618/russian-diplomat-says-turkeys-plans-to-guard-kabul-airport-violate-agreement-with-taliban-1083183587.html> (πρόσβαση Nov 09, 2021).
- STARR, KELSEY JO. *Pew Research Center*. 19 Dec 2018. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/19/5-facts-about-catholics-in-europe/> (πρόσβαση Oct 21, 2021).
- Szálkai, Kinga. *Russia's Recent Military Buildup in Central Asia*". 25 Sep 2020. <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/russias-recent-military-buildup-central-asia> (πρόσβαση Oct 29, 2021).
- Smytsnyuk, P. (2019). The Autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine: Ecumenical Perspectives. Ανακτήθηκε από: <https://berkleycenter.georgetown.edu/responses/the-autocephaly-of-the-orthodox-church-of-ukraine-ecumenical-perspectives>
- Sotiriou, S. A. (2016). The irreversibility of history: the case of the Ukrainian crisis (2013–2015). *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(1), 51-70.
- Sutela, P. (2012). The Underachiever: Ukraine's Economy Since 1991. Ανακτήθηκε από: <https://carnegieendowment.org/2012/03/09/underachiever-ukraine-s-economy-since-1991-pub-47451>
- TASS. 21 Jun 2021. <https://tass.com/politics/1305309> (πρόσβαση Oct 31, 2021).
- TASS. 18 Jun 2021. <https://tass.com/politics/1304497> (πρόσβαση Nov 01, 2021).
- TASS. 9 Apr 2021. <https://tass.com/politics/1275949> (πρόσβαση Dec 01, 2021).
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. 24 May 2021. https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4741307 (πρόσβαση Oct 31, 2021).
- Tefft, T. F. (2021). The struggle between Russia and Ukraine, in which the United States has been involved for three decades, reflects the challenges of the continuing post-Soviet transformation. Ανακτήθηκε από: <https://afsa.org/reflections-russia-ukraine-and-us-post-soviet-world>
- Tiezzi, S. (2014). China Backs Russia on Ukraine. Ανακτήθηκε από: <https://thediplomat.com/2014/03/china-backs-russia-on-ukraine/>

- Trenin, D. (2018). Strategic Stability in the Changing World. Ανακτήθηκε από: https://carnegieendowment.org/files/3-15_Trenin_StrategicStability.pdf
- Trenin, D. (2018). Russia and Ukraine: From Brothers to Neighbors. Ανακτήθηκε από: <https://carnegiemoscow.org/commentary/75847>
- Trenin, D. (2014). The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry. Ανακτήθηκε από: https://carnegieendowment.org/files/ukraine_great_power_rivalry2014.pdf
- Ukr Inform*. 25 May 2021. <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3252495-kuleba-cavusoglu-discuss-preparations-for-crimean-platform-summit.html> (πρόσβαση Oct 29, 2021).
- Uzun, E. (2021). NATO's strategic communication (STRATCOM) activities during 2014 Ukraine crisis. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 154-184.
- Valenta, J. (2021). Putin, Ukraine, and Russian Red Lines. Ανακτήθηκε από: <https://besacenter.org/putin-ukraine-and-russian-red-lines/>
- Vatican*. 12 Feb 2016. https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160212_dichiarazione-comune-kirill.html (πρόσβαση Nov 02, 2021).
- Vinokurov, E. (2017). Eurasian Economic Union: Current state and preliminary results. *Russian Journal of Economics*, 3, 54-70.
- Yeni Safak*. 08 Jun 2021. <https://www.yenisafak.com/en/news/after-tb2-drones-kiev-eyes-purchasing-turkish-made-air-defense-system-3574013> (πρόσβαση Oct 29, 2021).
- Wolf, A. T. (2015). The future of NATO enlargement after the Ukraine crisis. *International Affairs*, 91(5), 1103-1121.
- World Bank (2018). Ukraine Growth Study Final Document. Faster, lasting and kinder. Ανακτήθηκε από: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/543041554211825812/pdf/Ukraine-Growth-Study-Final-Document-Faster-Lasting-and-Kinder.pdf>
- Έδρα Θουκυδίδη. *Οι εξελίξεις στο διεθνή περίγυρο της Χώρας*. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΓΕΕΘΑ-ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2021.